

Svenska Linné-Sällskapets
Årsskrift

Årg. XXIII 1940

SVENSKA
LINNÉ-SÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

ÅRGÅNG XXIII · 1940

U P P S A L A

1940

UPPSALA 1940
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
4055

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Linnés tankar om den akademiska ungdomens uppfostran. Av ARVID	
Hj. UGGLA	1— 16
Linné, Elias Fries och smålänningarnas Hjärtansfröjd. Av NILS	
HYLANDER	17— 38
Linnés avhandling Exanthemata viva. Översättning av YNGVE HEDLUND	39— 50
Ett knippe Linné-recept. Av TELEMAK FREDBÄRJ	51— 70
Linnés »plånbok». Ett minne från Lapplandsresan. Av ARVID Hj.	
UGGLA	71— 82
Gustaf Drake af Hagelsrum †. Av TELEMAK FREDBÄRJ	83— 85
Petrus Forsskåls stamböcker. Av ARVID Hj. UGGLA	86— 96
Den nya Linnéstatyn i Lund	97
Meddelanden från den Linnéanska stiftelsen på Hammarby. XII.	
Av RUTGER SERNANDER	98— 99
Smärre meddelanden	100—103
Summary of contents	104—107

Sällskapets egna angelägenheter:

Styrelsens års- och förvaltningsberättelse för år 1939	108—109
Linnémuseet	109—110
Linnéträdgården	110
Skattmästarens berättelse för år 1939	111—114
Stat för Svenska Linné-Sällskapet för år 1940	114—115
Revisionsberättelse	116
Berättelse över restaureringen av Linnéhuset	116—119
Revisionsberättelse över restaureringskommitténs förvaltning	120—121
Svenska Linné-Sällskapets styrelse	122
Nyttillkomna medlemmar	123

*Bidrag till 24:e årgången böra anmälas hos
och om möjligt insändas till undertecknad under
januari månad 1941.*

ARVID HJ. UGGLA

*Redaktör för Årsskriften
Adr. Uppsala.*

LINNÉS TANKAR OM DEN AKADE- MISKA UNGDOMENS UPPFOSTRAN

ETT OKÄNT BETÄNKANDE FRÅN 1768

Föredrag vid Svenska Linnésällskapets höstsammankomst i Stockholm den
23 november 1939

AV

ARVID HJ. UGGLA

I SEPTEMBER 1759, DÅ LINNÉ VAR UPSALA UNIVERSITETS rektor, upplevde staden och lärosätet ett evenemang: kungafamiljen gästade staden under ej mindre än trenne dagar. Det var ej blott konung Adolf Fredrik och drottning Lovisa Ulrika, utan även kronprinsen, den då 13-årige Gustaf, och till och med den lilla, blott sexåriga prinsessan Sofia Albertina hade fått medfölja.

Det blev ett ansträngande program — både för de höga gästerna och universitetets märkesmän — som under dessa dagar genomfördes. Man åhörde föreläsningar och disputationer, besåg olika institutioner — bl. a. naturligtvis den botaniska trädgården — och underdåniga och blomstrande värtalighetsprov ägnades monarken och hans familj. Den som hade det ej minst besvärligt, var givetvis fungerande rektor, Linné. Han skrev också klagande till vännen BÄCK att han, som »ingalunda vore någon orator, fick bära hundhuvudet och löpa penal».

Det tal Linné vid detta tillfälle höll till kungaparet har ej senare ägnats någon större uppmärksamhet — först i år har det blivit omtryckt i en nyligen utgiven publikation¹. Som allt vad han producerat, bär det dock prägeln av hans originalitet, både i tankar och uttryckssätt. Talet är ett lov till vetenskapen, sålunda ett ämne, som i oräkneliga värtalighetsprov behandlats från akademiska katedrar i äldre tider. Att jag här nämner det, beror emellertid icke på den originella form, Linné lyckats finna för ett så uttröskat ämne, utan därpå att några av hans uttalanden synas mig ha en aktuell udd och direkt kunna anknytas till vad här skall behandlas: Linnés tankar om den akademiska ungdomens fostran. Han säger sålunda bland annat följande:

¹ Fyra skrifter av CARL VON LINNÉ. Stockh. 1939.

Om vetenskaper skola drivas till sin högd, med tillbörlig styrka, är nödigt at vetenskaperna få skygd af den ädla friheten.

at Lärarne äro så försörjde, at de ej behöfva dela sin tid til utkomsten. at de arbeta med täflan, och ej med tvång; ty tvungen Amma sköter styfbarn.

at de göra vetenskapen så behagelig för sina lärjungar, som någonsin möjligt är; at desse må, utan tvång, fatta för henne kärlek.

at den ungdom, som gjort i vetenskaper ansevärd framsteg, blifver där-före ansedd; at han ej må tro sig arbeta i vädret.

Men där merits-år, bland de lärde, endast anses, och ej förfarenhet, där får vetenskapen den hårdaste stöten; där tror ungdomen sig upoffra vid Academien sin tid frucktlöst.

Då blifver Verld och belevnhet, franska seder och språk, samt et putsat Liverie frät.

.

Men vetenskaper hafva alltid legat under

då Öfverheten ej sielf smakat deras sötma.

ty då hafva kläderna satt pris på karlen, och ej karlen på kläderna:

då har ofta en krusad och miölad *skalle* vägt mer

än en upstädad *Hierne*,

då hafva de Lärde blifvit hållne för *Grälar*,

och Vetenskaper för *Griller*;

då hafver Parnassen blifvit upfylld med *Idioter*,

som använt tid, nåd, tjenst på *Konstgreh*,

och Stenen ramlat i grönan dahl.

Till de områden, där Frihetstidens ledande män i sin reformiver grepo in, hörde också universitetens organisation och undervisning. På grund av ett Ständernas beslut hade år 1745 av K. M:t tillsatts den s. k. Uppfostringskommissionen. Den hade bestått av många av landets mest framstående män: de tre akademikanslererna, Carl och Johan Gyllenborg samt Carl Gustaf Tessin, ärkebiskopen Jakob Benzelius m. fl., inalles 15 personer, men ingen enda aktiv universitetsman. Många av dess förslag hade vittnat om framsynthet och åtskilliga, som genom kungliga brev blevo genomförda, voro verkliga förbättringar. I andra fall hade de vittnat om en alltför stor iver att omstöpa sekelgamla former, som ej utan skada stodo att rubba, och en strävan att regelbinda det fria akademiska studiet på ett sätt som hotade att förkväva vetenskapernas trivsel och växt. Man ville omstöpa hela fakultetsindelningen efter statens behov av utbildade ämbetsmän, man ville i sammanhang därmed göra slut på den gamla nationsindelningen och ersätta denna med en indelning av studenterna efter studieriktning o. s. v. Det är klart att universitetens män, med sitt mera konservativa kynne och sin större erfarenhet av det dagliga akademiska arbetets villkor, satte ett hårt motstånd mot dessa projekt. Under det hela låg en principiell motsats: politikerna och statsmännen sågo i universitetet

huvudsakligen en utbildningsanstalt för rikets blivande ämbetsmän och ville genom sina förordningar om undervisningens anordning, examina och ungdomens övervakande vinna större effektivitet i denna utbildning; professorerna å sin sida hävdade, att akademien hade en lika viktig uppgift i det fria vetenskapliga arbetets bedrivande. Detta är f. ö. en motsats i uppfattningar, som kan göra sig gällande ännu i våra dagar, när dylika diskussioner uppstå.¹

Vilken sida Linné intog i dessa strider, är lätt att gissa. I sina brev till Bäck ger han luft åt sitt ogillande av de maktägandes många omogna reformförslag och gisslar dem både skarpt och kvickt. Vad han särskilt ondgjorde sig över var, att professorernas föreläsningar skulle begränsas till ett elementärt meddelande av blott just det, som kunde av de blivande ämbetsmännen erfordras i deras ämbetsutövning, vidare det småaktiga övervakningssystem av professorernas föreläsningar man ville införa, och den betungande börda av täta förhör och kontroll över studenternas ordentliga beivrande av föreläsningarna, man fordrade.

T. o. m. en sådan otvivelaktigt riktig reform, som införandet 1749 och 1750 av de första verkliga examina för civila tjänster, vad vi senare kallat hovrättsexamen, kansliexamen, bergsexamen, var honom emot, som vi skola se.

Om vi mot bakgrunden av det sagda läsa Linnés nyss anförda ord i talet 1759, står det klart, att de ej äro blott några våltalighetsblomster, utan ha sin tydliga udd och kanske — med tanke på Ständernas maktfullkomlighet och maktkänsla — också en viss grad av djärvhet. Polemiken är ganska tydlig, då det bl. a. heter, att det är nödvändigt, att lärarna arbeta med tävlan och ej med tvång, ty »tvungen amma sköter styf barn»; att de böra göra vetenskapen för lärjungarna behaglig, att dessa må, utan tvång för henne fatta kärlek. Däremot sätter han ett tillstånd, då meritsår endast tas i betraktande i stället för vetenskapliga framsteg, då värld och belevenhet, franska seder och språk samt ett putsat livré (klädsel) uppskattas, då en »krusad och mjölad skalle» väger mer än en uppstudad hjärna, då de lärda bli hållna för grälar (pedanter) och vetenskaper för grillar. Då, säger han, »ramlar stenen i grönan dal». Det är lätt att föreställa sig, att bakom de sista orden ligger en ärlig förtrytelse över den nedlåtenhet, varmed man i de förnämra huvudstadskretsarna med deras fransk-påverkade elegans betraktade lärdomens representanter och den akademiska småstadens enkla, men strävsamma tillvaro.

Den kritik mot universitetens sätt att fylla sin uppgift, vari de om-

¹ För frågan om universitetsundervisningens ombildning se ANNERSTEDT, *Uppsala universitets historia*, passim. Diskussionen i frågan under 1600-talet har särskilt belysts av D. ALMQVIST i uppsatsen *Fackutbildning och humanistisk tradition vid stormaktstidens svenska universitet*. (Hist. Tidskr. 1934.)

talade reformförslagen från Uppfostringskommissionens sida bottnat, tystnade emellertid icke. Dess strävanden hade i många fall icke lett till resultat, och å andra sidan synes efter århundradets mitt en ganska bestämd opinion alltmer utbildat sig, att ungdomens uppfostran och utbildning icke var, vad man hade rätt att kräva och att skulden härför borde läggas på universiteten och de akademiska lärarna. När ANDERS VON HÖPKEN vid slutet av sitt kansleriat för sista gången besökte Uppsala, uttalade han i konsistoriet den meningen, att studier och vetenskaper fordom florerat mer än nu och att ungdomen då slog sig på dem med mera allvar, drift och ambition. Skulden till det försämrade tillståndet, som man tyckte sig förmärka, lades, som Höpken antydde, av allmänheten på professorernas bristande nit, deras egennytta och efterlåtenhet mot de studerande och dessas föräldrar. Professorerna å sin sida skyllde på sedernas fördärv, föräldrarnas oförsvarliga uppfostringssätt och den av ständerna knäsatta anciennitetsprincipen vid befordringar, som gjorde, att ungdomen skyndade från universitetet, innan den inhämtat grundliga kunskaper, för att ej bli efter i konkurrensen om ämbetena, som tillsattes ej efter verklig duglighet, utan efter — som Linné sagt — meritsår.

Missförhållandena i avseende på ungdomens studier och uppförande voro emellertid oförnekliga — det erkändes även från professorernas sida — de bestredo endast att de kunde läggas dem själva till last, och, som vi skola se, var detta ej minst fallet med Linné. För att förstå, vari bristerna bestodo, är det nödvändigt att något belysa, hur ungdomens skol- och universitetsutbildning gemenligen var ordnad. Man har då att hålla i minnet att vid universitetet möttes två kategorier av studenter, som gått en helt olika väg. Å ena sidan var det den enkle bonde- eller borgarsonen, som vandrat den mödosamma vägen genom skola och gymnasium och därefter, med ett testimonium av gymnasiets rektor på fickan, oftast redan tjugo år gammal eller mera, inställde sig vid universitetet och där inträdde i sin hembygds nation, där han så hade att underkasta sig ej blott den allmänna akademiska disciplinen, utan även äldre landsmäns hårda pennalism.

Å andra sidan har man söner till adelsmän eller — vid denna tid allt vanligare — även förmögna borgare, som gingo en helt annan väg. Dessas föräldrar undveko att sända sina barn i skolorna, där undervisningen ju också var väl ensidigt inriktad på prästkallet, som valdes av flertalet bland deras alumner. Man satte alltså den spåde ynglingen under en privat informator, en student, som mången gång endast genom att på detta sätt fjärran från akademien förtjäna sitt bröd kunde hoppas att fullfölja sin studiebana. Det låg emellertid i dennes intresse, att hans kondition så snart som möjligt finge bli, som man sade, akademisk, d. v. s. att han finge ta sin elev med sig till universitetet, där han då, vid sidan av fortsatt undervisning, kunde få ägna sig åt sina egna studier. Dessa unga

adelsjunkrar, som ännu ej trampat ut barnskorna, som bodde i en kamare tillsamman med informatorn, voro s. k. kautionsstudenter, d. v. s. för deras uppförande svarade informatorn så gott han förmådde. Däremot voro de tämligen undandragna rektors och professorernas disciplin, då de i regel ej inträdde i nationerna. När de hunnit så långt att det kunde bli fråga om verkliga akademiska studier, blev deras och föräldrarnas förnämsta strävan att dessa skulle absolveras så snabbt som möjligt, på den grund som redan antytts: det gällde att komma fort in i verken och därmed ställa sig i kön för att snarast möjligt ernå befordran. De nyinförda ämbetsexamina avklarades på ett eller annat år med den följd, som man lätt kan förstå: ett inpluggat pensum, men ingen grundlig kunskap. Tillika utgjorde dessa ungdomar vid universitetet ett element (där vistades ofta ett par hundra sådana ynglingar), som man hade svårt att få bugt med, då universitetets ledare av hänsyn till deras kanske mäktiga fäder fingo ta silkesvantarna på, när det gällde deras snedsprång.

Till Höpkens efterträdare som kansler fick universitetet den då aderton-årige kronprinsen GUSTAF, och under hans tid kom frågan om ungdomens uppfostran upp på nytt. Det var han själv, som tog upp spørgsmålet, och det skedde på ett sätt, som var för honom karakteristiskt. Kritiken mot universiteten hade blott tillväxt i styrka, och ett märkligt uttryck hade den tagit sig i det tal, som i januari 1767 hållits i Vetenskapsakademien av kanslipresidenten C. G. LÖWENHELM »om ungdomens uppfostran i ett välbeställt regemente». Säkerligen har detta tjänat att väcka kronprinsens uppmärksamhet på förhållandena.

Vid besök i Upsala hösten 1767 väckte kronprinsen frågan i konsistorium och ålade professorerna att inkomma med sitt betänkande. Han framkastade också redan nu en tanke, som han sedan skulle energiskt driva och som gick ut på att vid universitetet skulle upprättas ett »kommunitet» i likhet med det, som funnits här under 1600-talet. Av hans yttrande vid sakens dryftande följande år framgår, att vad han tänkt sig var något i stil med de engelska colleges eller ett »gymnasium illustre» — huvudsakligen med tanke på den unga adelns uppfostran. Under mellantiden hade deputerade tillsatts, bland dem Linné, men icke kunnat komma till någon enighet. BERCH hade framlagt ett förslag, som gick ut på inrättande av ett s. k. seminarium, där universitetets adjunkter kunde undervisa de gossar, som ankommo till universitetet, varmed kronprinsens tankar skulle i viss mån tillmötesgå. För Linné var huvudsaken att hävda att akademien hade behov av frihet från tvång och reglementen, om vetenskapen skulle kunna trivas. När kronprinsen den 6 oktober 1768 i konsistoriet tog upp saken, förelåg ännu intet yttrande av deputationen som helhet, och han fordrade att man före hans avresa följande vecka skulle ha sitt yttrande färdigt. ANNERSTEDT uppger, att vid detta tillfälle ett särskilt betänkande avläm-

nats av Linné. Han har ej kunnat återfinna detta och förmodar, att det är identiskt med det votum, denne avgav, då konsistoriet den 13 oktober inför kansler i av varje professor avgivna, delvis utförliga yttranden dryftade saken. Detta är ju möjligt.

Den ytterst intressanta diskussionen, som avslöts med ett av kronprinsen själv avgivet diktamen till protokollet, utgavs i tryck 1770¹ jämte konsistoriets slutliga gemensamma uttalande, daterat 5 nov. 1768. Skriften omfattar ei mindre än 127 sidor i kvarto. Jag skall ej ingå på alla dessa yttranden. Även om Linnés vid detta tillfälle avgivna votum, hela 11 sidor, skall jag fatta mig tämligen kort.

Han börjar försiktigtvis med att säga, att om frågan nu gäller, hur vetenskaperna skola kunna befordras med bibehållande av nu gällande författningar, har han ej ett ord att säga: »vi äro alla edsvurne undersåtar». Men gäller det förslag till en ny inrättning av det akademiska verket och man får fritt säga sin mening, så är den följande. Och därmed övergår han till en skarp kritik av närvarande förhållanden, sedda mot bakgrunden av det flor, vari universitetet befunnit sig mellan åren 1740 och 50, den tid då CARL GYLLENBORG styrde universitetet. Från 1750 synes honom vetenskaperna alltmera ha avtagit, och han finner orsaken i de förändringar, som vid den tidpunkten vidtogos. Främst riktar sig hans kritik mot de många examina. Skulle förordningarna härom till punkt och pricka iakttagas, då vore det »redan bestämt med Academiene». Då det föreskrivits att rektor, sedan den studerande examinerats, (men blott av vissa professorer — med påföljd att han endast bevistade dessas föreläsningar —) skulle för honom utfärda testimonium och att detta skulle berättiga honom att inskrivas vid rikets kollegier, vore det som om »köpmannen skulle själv approbera sin vara, då han den säljer». Att professorn skulle kontrollera, vilka studenter bevistade hans undervisning, vållade alltför stor tidspillan, särskilt om han hade många åhörare. Linné klagar så över bestämmelsen, att professorn skall plikta med en dukat för varje försummad föreläsningstimme.

Särskilt allvarligt är, att anciennitetsprincipen blivit befordringsgrund både för civila och militära, ja t. o. m. för prästerna. Detta har gjort mera skada för vetenskaperna än något annat. Ty vad tjänar det nu till att bli »solid och lärd» — den som det blivit genom att ligga tolv år vid akademien, kan ändå ej tävla med en »idiot», som skyndat därifrån och skaffat sig många tjänsteår.

»När man således känner sjukdomen», heter det vidare, »bliver han lätt att häfva» och därmed övergår Linné till att punktvis framföra sina yrkanden. Främst vill han att akademien måtte sättas i samma skick som före 1745 och att alla nyare förordningar avskaffas. De som studerat böra

¹ Titelbladet upptar tryckåret 1769, men ett av akademisekreteraren BOUDRIE undertecknat Företal är daterat 21/7 1770.

befordras efter lärdom och förmåga, ej efter tjänsteår, annars är allt fåfängt. Ingen bör få bli student innan han är tjugo år, om han ej har en privat informator. De studerande böra få själva välja de studier de vilja driva, utan tvång. Inga unga gossar, hur kvicka de än må vara, böra få promoveras. De böra vara 28 à 30 år, innan de släppas till graden. Inga examina må anställas med avgående studerande. Till sist följa så en rad yrkanden om planen för professorernas föreläsningar och övriga undervisning.

Som synes gav Linné vid tillfället sina oförgrifliga meningar tillkänna med stor oförbehållsamhet. — Det föreligger emellertid även ett annat yttrande av Linné, som synes ej tidigare ha blivit observerat. Jag anträffade detta, som endast föreligger i koncept, vid min genomgång av handskrifterna i Linnean Society 1938 och skall nedan återge det. Linné tar där upp ett flertal spörsmål, som ej beröras i det officiella yttrandet i konsistoriet.

Att det dock står i samband med de här omtalade överläggningarna, är uppenbart. En hållpunkt för dateringen ger det (senare överstrukna) yttrandet om konsistorieprotokollet, som man »otåligt väntar att få se». Det märkliga är, att handstilen är den yngre Linnés, men uppenbarligen har han endast av fadern använts som sekreterare och skrivit efter dennes diktamen. En renskrift är det icke fråga om, då sonen mången gång ändrat uttryck under skrivningen och ibland även tydiligen missuppfattat faderns ord. På två ställen t. ex. skriver han »lära sig ut» i st. f. »hut». Tydligen har dikteringen skett vid olika tillfällen, då somliga partier föreligga i olika utkast. Ett tämligen fullständigt koncept till yttrandet föreligger dock.

Jag har svårt att tänka mig, att detta yttrande, som bör titeln »Educa-tionsverket», kan ha varit avsett att framläggas i direkt samband med konsistoriets dryftande; därtill har det en allt för personlig prägel, är rent av allt för frispråkigt och berör ömtåliga frågor, dessutom i en ganska ogenerad ton. Mahända har Linné tänkt sig, att han, med sin starka personliga ställning och sin auktoritet, kunde vedervåga att enskilt göra denna vädjan till den unge prinsen och därmed påverka honom i önskad riktning. Jag misstänker också, att han vid närmare betänkande ansett tanken alltför djärv, och att manuskriptet fått stanna i byrålådan. Men detta gör dokumentet icke mindre intressant, då det ger en klar belysning åt Linnés syn ej blott på undervisningen, utan även hans uppfattning i vissa sociala spörsmål, adelns ställning t. ex., och hans tankar om vetenskapens ställning och villkor m. m.

Linné skräder ej orden, då han här talar till sin blivande konung. Någon skarpare kritik av samhällsförhållanden och svenska olater som snobberi, dårskap, avund och överdriven förkärlek för utlänningar, har han knappast levererat än i slutorden. Det är som hörde man en utläggning

av den gamla inskrift, som enligt legenden skall ha stått målad i Riddarholmskyrkans valv om de sex fel, som varit svenskarnes olycka. Man kommer också att tänka på HEIDENSTAMS och GUSTAV SUNDBÄRGS kritik av »svenskarnas lynne».

EDUCATIONSVÄRKET.

Eder Kongl. Höghet har nu tillfälle såsom Upsala Academies Cancellor uppföstra sine tillkommande Ämbetsmän och Rådgifvare sådane han dem vill hafva.

Eder K. H. har derföre vist sig mån om att få Educationsvärket här vid Akademien i det säkraste skick, och till den ändan tillåtit Professorerne vid Akademien inkomma med sine underdånige betänkande, hvilka E. K. H. sielf icke allenast gedt sig tålmod att i det nogaste afhöra utan äfven föra ett betydande Dictamen till Protocol i samma ämne, *[öfverstruket:]* hvilket hela man otåligt väntar att få se.

Detta alt vitnar om E. K. H. eld och lust att i framtiden regera ett med vett och vetenskaper upplyst folk.

Det är detta, som gör mig djärf att framlägga ett litet papper för E. K. H. i samma ämne, hvarutinnan iag finge den nåden att omtala det iag härvid förfarit.

Jag vågar mig dock intet att säga positivt det iag vet orsakerna till vetenskapernes aftagande; Det vore ock förmätit af mig att för E. K. H. framspringa med andras sagor[?], utan är allenast mitt ändamål att framställa de delar som behöfva förbättring.

Att ett Rike är lyckligt, som äger lärda och studerade män, är så oförnekeligt, som det är ett ostridigt tekn till välmagt i ett land då Vetenskaper och Konster florera.

[I kanten:] Holland, det minsta och uslaste land, kan genom Vetenskaper och Konster producera flera producter sig till nytta än något annat; då *Spanien*, som ägde det mästa guld och silfver i verlden, är det fattigaste; När det största och Rikaste af Naturen begofvade land regeras af Barbarer eller som ej idka Vetenskaper och Konster, lefver det i misere.

Ingen ting i verlden gör industrieust och habilt folk bättre än Vetenskaper, en Regering är alltid lidande både till sin reputation och intresse så snart någon Vetenskap eller konst saknas.

Uselt är det land, som ej nyttjar sine af Naturen förlänade förmåner, uslare än är det som tager det från utlänningen som det sielf äger.

Uselt är det Rike, som tror sig vara hulpet med att sköta en näring för att föda sig, men räknar angelägit *[forts. saknas.]*

Att Vetenskaper äfven nu börja att afstanna och försvinna har nu snart i 6 a 7 år vist de tydeligaste prof; ia förledit år förföl på ett år en Vetenskap i Riket, som nyss hunnit till den största högd den nånsin varit; och det endast af saknad upmuntran.

ORSAKER.

Allmänheten skyller detta straxt på Professorerne vid Academien, som de säga dels vara ej så käckä i sin sak som förut, ej eller uppmuntra ungdomen att lära; Nog, säga de, om Professorerne ville arbeta, voro Vetenskaperne i lika force nu som förut; Detta förekommer mig lika som iag hörde för ett år sedan på Malmens kjällare en storpratande officer säga under det man nu tala om Allmogens undergång; å, svarade han, Fan ynke Bonden, detta lär honom att bli flitig och arbeta sin åker och ej ligga på latbänken; Gud gifve iag vore Landthushållare, iag skulle använda hvar plåt[?] iag skulle få och så vända och kjöra jorden så att hela verlden skulle undra; dessa tala lika slukt begge. Lika oskyldige äro både Professorn och Bonden. */I kanten:/* Landtmannen må ansa sin åker [hur] han vill, blifver ej säd, om ej Gud gifver välsignelse, Vetenskaper drifvas fåfängt om ej Mæcenater gynna saken.

Nej, de ha orätt, som skylla det på Professorernes incapacité och ovillja.

Men de som säga det dependera af brist på Maecenater i Riket, de hafva rätt, som bevises nog af följande.

Alldrig voro Vetenskaperne allmänt i den högd i Sverige som från 30talet till 1750. (om icke i Drottning Christinæ uppmuntrande tid).

Nu kunde Upsala Academie räkna emellan 2 a 3000 lärare [o: studenter]; man såg Academierna under lections och Disputations dagar fulla; ingen student var vid Academien som icke från morgonen till afton var sysselsatt med Collegier, ehuru nu inga examina pålade honom det; */I kanten:/* alla afhörde med den fullkomligaste attention [det] som förehades, och annoterade det.

Detta skulle iag snart skylla på Professorerne, om ej Academien ägde ännu qvar eller efter 50, då vetenskaperne togo af, ännu ägde i behåll de största männen, med hvilka hon skröt under den lustra tiden,

iag såg desse ännu med lika ifver hvar och en tractera sin sak, men iag såg dem nu i ställe för mellan 100 a 200 auditores ej äga 30, ia iag ser andra grundlärde män nödgas sakna alla auditores på sine timmar och så med harm gå hem; stoge detta i deras magt skedde det visst intet. */I kanten:/* Hvad var väl orsaken att man nu såg eld både hos Lärande och Lärare? jo Maecenater, som ansågo Lärde som Rikets Jouveler, och ej för pedanter. Går en klok i ett Dårhus grina alla Tokar åt honom.

Men, N. H., Svärlge ägde nu ett Råd som lyste af lärdom och veste att sätta värde på Vetenskaper och således upmuntrade deras Jdkare; de kunna derföre alldrig ihogkomma desse utan tårar, de voro en Tessin, som hela verlden utom Svergie för dess witterhet vördar, De la Gardie, en Bonde, Wrangel, Gyllenborgar, Höpken, Scheffer, Ekeblad, Palmstierna etc.; desse sammanfogade sine krafter att upsöka dem som vore lärde i Riket och dem uppmuntrade.

för det 3die var den nu säkrast om hjelp som var lärd, och fants nu intet annat mojen till emploje än lärdom. /I kanten:/ Academien i Stockholm.

Bristen af alt detta hänskjuter iag endast på Noblessens education. Noblessen äro de som upfostras till de största sysslor i Riket, hvartill de äga billigt företräde framför de andra.

Är dessas education eländig, är nödvändigt att deras Råd måste bli svaga och eländig. Lärde dessa vetenskaper under sine läre år vid academien, så satte de värde på dem sedermera, ty att sätta värde på en sak är omöjeligt, om man ej är kjännare; Huru skall en yngling, som när han är 12 år blifver underofficer, får lära sig bära musqveten och exercera, så efterhand bli officer och så avancera denna vägen igenom in i Rådet, eller från ledet[?] på ett skepp stiger upp till Amiral, då han derifrån går in i Rådet, eller den som användt sine ungdoms år att skrifva rent protocoller i Collegierne, avancerar upp till Högsta i Collegio och så in i Rådet; detta sker ej för lärdom, utan efter anciennitetsprincipio, eller för det de någon Riksdag talat oblygt för ett favoriseradt partie.

Men iag skall nu gå till nu varande façon att studera vid Academien.

Adelen som upföder sine barn alltid i det säkra hoppet att de skola bekläda de högsta embeten, de äro derföre sensiblare om sine barn, att de ej må slita ondt i sine yngre år.

1° han uppfostas således först hemma af en Fransyska, som straxt är färdig att lära honom tala fransyska innan han kan svänkska;

2° han lämnas sedan, så snart han kan någorlunda tala, till en Praeceptor, som föreskrifves från Academien, som Förälldrarne äro alltid angelagne att deras barn skall göra framsteg som kunna anstå 40 års karlar, vid dessa åren, men frukta ej före att de blifva barn vid de åren, som merendels sker.

Han lämnas således åt Informatorn, som då skall läsa Fransyska, Moraler, Romaner, Historie, litet latin, litet Geographie, och Biblen ofta utan till; i denna hemmavarande education sker sällan med måtta, hos andra för litet, hos andra för mycket.

Discipeln skickas så till academien med sin Informatorn[!], hvarest hans giöromål blir att gå till Dansmästaren, Stallmästaren, Fäktmästaren, Fransyske språkmästaren, kanske för modets skuld gå till Politics Professorn

och höra då en student explicera Livius; detta expedierar Hern förmidagen, då han går på spisqvarteret, då han råkar sin Informator, som då hälsa först god morgon på hvarandra; Här talar man då om sqvaller och Politiska saker. När de då ätit och druckit sitt caffè, skiljas de åt, då discipeln och Informatorn taga hvar sine partie att depensera sin eftermiddag, då de åter träffas i sängen om natten.

Vetenskaper: såsom Physique, Natural Historie, Mathematiquv, Chemie, Medicin etc. frågas ej åter, det anses för pedanterie, och hvars kundskap skulle ledera en Adelsman, som ej tänker stanna för än han blir Premier Minister, ehuru ganska få hinna dit.

När då nu denna unga Hern blir 16 a 17 år, har han ej vidare tid att vara qvar vid academien, ty han förlorar sin tour, och som han efter sin då stora planerade dessein behöfver börja bittida, måste han lämna academien, med godt samvete att hafva använt sin tid efter sitt stånds värdighet mycket väl; ty han har nu lärt att fäkta, rida, dansa, tala fransyska, kanske något af Historien, har hört hvad moral är, och vet att vår politiqv grundar sig på Livius; hvad han kan lämnar iag derhän, emellertid äro dessa ej oartige prof af en Academicus; Han kommer då nu till Stockholm, ett ställe hvaräst vänner skola göra hans lycka; Hans giöromål blir nu att anlägga sig en skickelig garderobe, sätta sin kropp i en galant positur, skaffa sig vänner, lära sig känna seder, få en galant idé om religion, med ett ord att väl kunna förstålla sig; frågan är nu hvar det går fortast och med minsta besväret; här blir då nu 3^{ne} ting att välja, 1° att engagera vid Hofvet; 2° äller att komma in vid Regementerne, som kostar penningar, ty här gör pengarna en merite; 3° eller att bli inskrifven i något Collegio, hvarest hans skickelighet absolveras med några sexterner, då hans tour är stabilerad; När nu Hern är engagerad beställer han sig en Hårfriseur, som väcker honom om mornarne; han kiöper sig en väl efter sin smak choiseradt Biblioteqv af gamla upstufvade Romaner, Comedier, Poeter, allenast de äro nyligen komne från Paris, hvilka han läser uti under den tiden att Hårfriseuren kammar honom; dessa upfylla då hans toma hufvud, och äro de, som skola göra hans entré hos kiönet.

[*Å annat utkast:*]

— — — Nu är saken giord; sedan går det af sig sielf; ty nu räknas anciennitet och ej skicklighet; Hans största omsorg blir derföre nu att bli marqvera för ett gällande partie, att på ett Riddarehus tala oblygt; då han derföre snart af en enfaldig pluralitet blir flyttad in i Rådet? [*I kanten:*] Dessas façon blir att nöja sig med skenet af klokhet, då dristigheten och auctoriteten får upfylla hvad som felar i förstånd; Huru skall då Vetenskaperna uti desse Herrarne vänta Gynnare, som ej förstå vetenskaperna eller veta dem vara annat än pedanterie och deras Idkare onyttigt folk;

Det är naturligt att de, som ha magt med sin grace sätta värde på ett folk, som äro lärare än de, ej gjort, att de ej må synas olärde.

Denna stora världen, som gifver ton åt alt, bidrager derföre till vårt mörker och vanmägt.

OFRÄLSE.

Ofrälse män, Civil, Präster, Borgare och Bönder, hafva merendels skickat sine barn förut till Gymnasierne, då de blifvit 10 a 12 år, där de fått lära sig veta ut[!], arbetadt jämt, och med täflan, samt gått igenom sine saker väl, lärt sig bli ordentliga; De skickas då därifrån, när de finnas skickelige och hafva lärt ut;

De komma då till Academien, bli studenter, de få då därigenom ambition, och tror sig vara ståtelige karlar, de tro väl ännu att det bör bibehållas med läsande; enär de träffa här galante Adelsmän, de tänka då ständigt på att bli bekante med dem, hvilket snart sker; de komma då snart i sällskaper, dessa nykomne hafva då skrapat ihop alla möjelige pengar, att de ha någon tillräckelig summa med sig i början, som ger dem straxt mera tilllopp af illa upfödde gossar, och som ständigt tänka endast på att roa sig nätterne igenom, och måste i dess ställe sofva om mornarne, de försumma härigenom straxt i början Collegierne; ynka sig väl då och då; å lappri, säga de; du skall bara skynda dig härifrån, det går lät; de anförtro honom hela följande touren.

1° Den som skal bli Magister: går han i Collegier hos H^r Professorerne, som skal honom examinera, han går till hvardera 1 gång hvar 8de eller 14de dag, kommer då kl. slår $\frac{1}{2}$ eller $\frac{3}{4}$.

[I kanten:] det är ej möjligt för Professorn att observera allas dageliga närvaro; se;

Låss ha brottom att han må af Professorn observeras; under denna tiden ber han en Professor om matier att disputeras, det sker; denna disputation skrifva då somblige Professorer verbotenus åt honom, för att slippa skämmas för en usel disputation, eller och går han till en gammal Magister och ber honom rapsat[!] ihop en Disputation; man skulle då nu tro att ventilation kom ann på lärdom, nej omtanke har och gedt utväg här-till: När då Disputat: är trykt, kallar han till sig ett par af sine bäste vänner på några boutelljer vin; Ni skall hjelpa mig att ventileras Disputa-tion, å ja, de skrifva oppositionerne åt honom, hvilka han tar till sin Magister, som skrifver svar, han står så med bravur i Cathedren, ehuru han sielf ej vet hvad han säger, och hvad nöd, han har ju Praeses bakom sig, hvars skyldighet det är att hugga i, när det börjar tryta för respondenten; när detta är giordt, så kommer han att tänka på att bli Candidat, som skal ske genom examen, detta skall och gå i firsprång, han tar då

Collegier hos alla examinandi [sic!], och freqventerar deras Collegier på samma sätt som förut, och proppar sitt hufvud med en hop utan lexor, som sedan försvinna så fort han giordt examen från sig, han låter då tentera sig af en Professor i sänder innom 4 ögon; då samma frågor förekomma sedan i examen, så framt Profess. ej vill chicanera, som studenterne säga, efter slutad examen; kommer an på andra disputation, hvilken de merendels skäms före att låta skrifva af Professorn, utan anförtro det åt någon gammal Magister, som mot hederlig vedergälning lämnar dem det; man skulle tro att detta ville mera till efter som nu alla ha frihet att opponera, men hvad nöd, han har ju Praeses på ryggen, som hugger i när han tycker det fattas för respondenten; när detta är absolveradt, kan ingen neka honom bli Magister; således blir nu en 20 års gosse en Höglärd Magister, hvartill fordom man med möda hant tills man var 40 år.

Således är med de andre faculteter och mäst.

Äfvenså och så med dem som skola till Collegierne.

Häremot kunde invändas, att Professorerne kunde hålla dem tillbakars; hvilket jag vet dem hafva velat, men de hotat dem för Guds straf om de giörat, som villa ruinera deras välfärd; och lofvadt hämd i framtiden, då de kommo att råda, som var ärnadt förra Riksdag.

Skall det ändras

1° Bör alt hvad yngling är, vare Grefve, Baron, Adel eller Torpare son, upfostras vid en publiqv scola, då flera äro tillsammans, att han lärer genom täflan, och ej med pock, lockande eller hot; ty derigenom kastar han boken under bordet, när han blir sin egen karl;

Han tuktas på ett sådant ställe, utaf sine medkammerater.

2° improberar iag alldeles informatorer, ty de försumma merendels disciplen, och angelägnast om sin egen välfärd, och läsning; dessutom inrotas hos disciplen genom dessa en hoper falska saker, som ej så lätt försvinna sedan. [*I kanten;*] Han måste då lära af en informator, som sielf intet kan, måste det säga något för att ej skämmas.

3° borde de intet komma till Academien förän vid 18 a 20 år; där de åtminstone borde använda 6 a 7 år; det man lär för 18 sker med föga eftertänkar, och glömmes derföre så fort som det läres.

4° Således, ingen får komma i tjenst förän han är 25 år, ingen antas vid Academien, som ej gått igenom Gymnasium, och ingen komma i tjenst utan han varit sine visse år ut vid Academien; då kan han något och har fådt stadga.

5° ville iag att ynglingarne vid Gymnasium expedierade sin sak hos Exercitie Mästarne för att de vid Academien mera fick sysselsätta sig med Vetenskaperne.

Academie Åren

Emplojeras således endast till att lära Vetenskaper.

1° Examina vid Academierna för dem, som skola härifrån, håller jag för största narri, att den som skall aflämnas sin vara, skall pröfva den åt köparen?

Dessa examina böra ske af dem, där de tagas emot, hvarest deras skickelighet bör pröfvas; funnos de ej skickelige, borde de remitteras till Academierna; och inga antagas utan examen.

Att Professorerna härutinnan varit mindre accurate, är ej att undra, ty fast de här blifvit improberade, ha de dock genom gynnare och famillie blifvit inskrifne, ja många inkommit i Collegierna utan att hafva varit vid Academierna; det kunde ej skada, om de ej blef mera än skrifvare i all sin dar, men en sådan utan att han lärt något blir dock Directeur af vetenskaperna.

Examina ser jag dock svårligen lär kunna utslutas för dem som skola antaga graden i vetenskaperna, bli Doctorer eller Magistrar; men så böra de dock alltid ske publikt för öppna dörrar, som Medici göra.

2° *Disputationer* håller jag för det största pedanterie som är vid Academierna; Jag har ofta sedt den lardaste karl i sig sielf, stå som en kluddare, då han råkad ut för en munvig Metaphysicus som snärjat in honom¹; t. e. om man skulle släppa ihop en käck Minister med en färm Mongelska, det vore injust att döma Mongelskans capacitet framför den andra. [*I kanten:*/ det vore obilligt att pröfva en Ministre[s] capacite, om han kunde försvara sig för en Mongelska.

Jag har äfven sedt den älendigaste karl, som ej till minsta förstådt sin sak, parlera magnifikt i vädret med en hop bra glosor.

Ville man ha ett elakt folk, som skulle bli intricate och konstige, de böra educeras med disputerande. Om vi se efter hvarest Disputationer varit i sitt flor, där har alltid vetenskaper legat inunder.

Utom alla de misbruk som därvid ske, si det tienar till intet.

Men dock finner jag en Disputation vara nödig för den som skall antaga graden, att de skola utarbete en Disputation medan de studera, den

¹ I några rader, som finnas å ett ark i Linnean Society under rubriken »Academia», har Linné formulerat sin kritik av disputationer på följande sätt: »En tvist, som synes hota att utmynna i dråp, slutas plötsligt med komplimanger och gratulationer. Enligt vedertagen sed lämnar präses katedern som segrare. Akten afslutas med kalas. Disputationer böra genom allvarsamhet skilja sig från teatraliska föreställningar. En lättlöpan tunga rifver ned, bygger upp och blandar rundt med fyrkantigt. Man lägger ut snaror genom syllogismer och dialektiska sofismer, som (motståndaren) söker undgå genom att distingvera, subsumera och limitera. Erfarenheten har visat, att sanningen snarare förkväfvcs genom disputerande, att ungdomen blir fräck, tumult uppstår och solida studier lida tvång. HOLBERG, *Mundus subterraneus*» (: Niels Klim).

de skola ventilera, då de skola undfå graden, men det bör ske sine Praeside, och allenast Decanus sitta på sidan på Professors bänken, och moderera acten att allt går ordentligt.

3° Vore väl om en viss uniform att klä sig introducerades vid academien, hvarutinnan de voro lika eller efter vist utseende; så att all lux och depence uti många kläder förtas, då de desto längre kunde stå ut att uppehålla sig här; snygghet bör dock vara, men ej lux.

4° Men, N. H., att kunna drifva ungdomen till att studera med hog och lust sker ej med förmaningar eller förordningar, utan endast med upmuntran, ett medel som endast är uti öfverhetens händer; att de blifva belönte som något kunna, och de andre ej. *[I kanten:]* Prinsars skyldighet är att skaffa vetenskaper och konster i flor i sine Riken; Desse böra öfverheten favorisera.

Denna upmuntran bör sträcka sig så väl till Lärare som till Lärande.

N. H: Så nöjsamt det att lära är, så besvärligt är det att vara lärare; Den lärande hör ständigt nya ting, som han ej vet förut; men Läraren måste 100 gånger repetera ett och det samma, som han vet på sine fingrar; ju oftare denna repetition kommer, ju fatigantare är det; Läraren skall depensera sin ädla lifstid att sitta inne på sin stol dagen igenom, gråla igenom de gamles böcker och uti allt tjena ungdomen; iag försäkrar hårtill fordras tålmod; *[I kanten:]* Iag talar af förfarenhet, ty iag har sielf varit Lärare.

Hvem är derföre mera behöfvande af uppmuntran än den; och hvem kan göra sådan möda icke allenast lätt utan och nöjsam utom Öfverhetens och stora Herrars nåd, Öfverheten, som [h]ägnar vetenskaper. plägar upmuntra sådane med pensioner, Stjernor, Adelskap, Baronskap; som dageligen händer; iag tror dem förtiena det så väl som många andra.

Hvad är orsaken att Göttingska Academien bibehålles i sådan lustre; där Professorerne täfla om att läsa bäst, och ungdomen att lära? Jo uppmuntran; Den står under en Premier Ministre Münchhausen, en Gynnare af Vetenskaper, uppmuntrar Professorerne med sitt sällskap och ökar nästan årligen deras löner, hvarföre och ingen går derifrån i ett annat Rikes tjenst.

[I kanten:] Keysarinnan af Ryssland drager profit af andra Regeringars efterlåtenhet att kalla från dem de lårdaste de ägt, till sig att göra sitt Rike lustert och gagneligt; men fåfängt bjuder hon till det från Frankrike, Wien, Danmark, dessa Riken äro jalous om sine lärde, och upmuntra dem sielfve. Göttingske Academien ökar som oftast Professorernes lön, ja Kungen i Ängland ärböd nyss Haller 3000 Riksdalers årlig lön, om han ville komma till Göttingen.

1° *Saknad uppmuntran:* Hvarest vetenskaper skola updrifvas i ett land är det nödvändigt att det skall ske genom deras Idkares upmuntran; Jag tviflar det ges någon nation som regeras af mera ambition än Svänskarne

(om iag undantar Spanioeren), hvilka tro sig med mera dristighet och dierfhet gilla och förkasta hvarandras giöromål; och som deras passion har i alla dar varit och än är att af en onaturlig afvundsiuka hata hvarandra; Derföre är det ingen Svänsk som icke tror sig öfver måttan väl sielf, och är väl öfvertygad om sin egen gofva att tänka framför andra, han lämnar derföre ej något tillfälle att dömma djerft om de bästa Snillen, föraktar både dem och deras arbeten, samt med en flytande tunga öfvertygar andra om det samma, ehuru hans egen dumhet varit så stor att han ej begripit det; då de som det hört öfvertyga andra om det samma, ty så snart det kommer an på att lasta eller extraordinairt höja äro de alla straxt färdige bara de få en som börjar.

Så facile Nation är att lasta hvarandras giöromål, så färdige äro de att berömma Utländske arbeten, i synnerhet på Fransyska, och att fira Utlänningar när de hitkomma. En Utlänning, om han blifvit drivven ur sitt egit land, kan någre små konster, blir ingen stans mera firad än i Svergie. En Herre af hög födsel ehuru utan Hufvud blir här firad för det han tagit vägen genom Riket, som Rikets lycka på honom berodt; En halfärd och knapt så mycket, som har superficial kundskap i något hvarje, kommer hit, sätter oss i förundran, fräs af alla som en Printz, uphöjs långt öfver förmodan.

Men se vi efter våra egne landsmän, som äga snille, kundskap, hvar med de kunna lysa, ia dem som anses af utlänningar för de lärdaste män, så glömmas de, och belönas med afvund, tadel och förakt; ty de stora äro olärde och tåla ej lärdare än de sielfve för att ej förta deras glans.

Svergie har ej haft skäl att klaga brist på genier, vi hafva ofta sedt tekn till dem, men huru få af dem har kunnat ur askan glödgat upp, utan hafva de måste förbittida blifvit modfalte, och derföre trotnat på halfva vägen, de hafva tykt sig velat arbeta till sitt Fäderneslands upkomst; men hvad hafva de derigenom vunnit? jo ofta derigenom förvållat sig allmänhetens hat, och Regerande herrarnes förakt, Hvad är då underligt att kärleken för Fäderneslandet mera af än tilltager, sedan de med sin egen skada fådt förfara, det egennyttan hindrar de bästa anläggningar.

Hvad hör man allmännare i de störste husen oftare [än att] Professores anses som Pedanter, och hvad slags folk anses vid Hofvet med mera ridicul än de.

Om de Store i Riket eftertänkte med huru litet de kunde vinna sine underhafvandes tillgifvenhet och kärlek, så skulle de ej vara så sparsamme med vänliga åtbörder. En stor Herres mildare och vänligare ögnkast, som man ej kan frukta för vara giordt med falskhet, uträttar hos menniskor, som alltid regeras mäst af inbillningar, mera än stora presenter.

Den som skall bli lärd, måste dispensera sin ädla listid derpå — —

LINNÉ, ELIAS FRIES OCH SMÅLÄN- NINGARNAS HJÄRTANSFRÖJD

Ett stycke svensk floristikhistoria

AV

NILS HYLANDER

Sed qui vires, species, et nomina menthae
Ad plenum memorare potest, sciat ille necesse est
Aut quot Erytreo volibent in gurgite pisces
Lemnius aut altera quot in aëra Mulciber ire
Scintillas vastis videat fornacibus Aetnae.

Walafridus Strabus.

Ein kleines Beispiel von der grenzenlosen Verwir-
rung der Synonymie, die in dieser Gattung herrscht.

P. Ascherson.

BLAND ALLA VÄXTRIKETS SLÄKTEN HAR AV ÅLDER *Salix* tillerkänts smeknamnet *Botanicorum crux*, fastän förvisso många andra vore värdiga att konkurrera om titeln. Bland dessa aspiranter har utan tvivel släktet *Mentha* bland systematiker ett av de sämsta ryktena, inte bara i de yttersta av dessa dagar utan snart sagt så långt tillbaka som botanisk systematik kan spåras; de två ovanstående citaten visa åsiktens oföränderlighet med ungefär ett tusen års mellanrum — ASCHERSONS utsaga är från 1864, STRABI från 800-talet!

Besvärligheten i fråga om *Mentha* ligger nu inte i den stora mängden av arter, ty om man räknar med »storarter» äro de inom det utommediterrana Europa, där just *Mentha*-systematiken varit som svårast, inte flera än sex, vilka för övrigt alla blivit åtminstone tillfälligt funna även hos oss, nämligen *M. Pulegium* L. — som bildar ett eget undersläkte, *Trichomenantha*, med tvåläppigt, i mynningen starkt hårigt foder — och de till undersläktet *Menthastrum* hörande *M. rotundifolia* (L.) Huds., *M. longifolia* (L.) Huds. (= *M. silvestris* L.), *M. spicata* L.; Huds. (*M. viridis* L.), *M. aquatica* L. och *M. arvensis* L., gemensamt karakteriserade av nästan regel-

bundet, inuti kalt foder. De tre första av dessa ha blomkransarna samlade i ett m. l. m. långsträckt ax i stjälkens topp, hos den fjärde bilda de översta kransarna ett huvud, hos den femte sitta alla kransarna skilda åt; blomställningen kallas i sin helhet resp. »spicat», »capitat» och »verticillat». Dessutom skiljas dessa storarter åt i fråga om kronsvälgets hårlighet, fodrets form och nervatur, bladens byggnad etc.

Men svårigheterna börja, om man vill gå arterna närmare in på livet, ty flertalet av dem äro oerhört formrika: av *M. longifolia* räknar t. ex. BRIQUET (1917, p. 1100) med 150 huvudtyper. Till en del kunna väl sådana »småarter» vara igenkännliga, men en systematisering av dessa är egentligen ett hopplöst och meningslöst företag, då de alla äro könliga (delvis tvåkönade, delvis honliga) och inom varje storart säkerligen ingen nedsättning av fruktsamheten inträffar vid korsbefruktnings mellan olika sådana på vegetativt sätt förökade »kollektivindivider» eller »kloner» utan alltså nya, på samma sätt fixerbara kloner uppstå. I denna möjlighet till vegetativ fixering och förökning av en gång ur frö uppkomna individ ligger också orsaken till den andra och förnämsta svårighet, som *Mentha*-systematiken stött på och som sammanhänger därmed, att korsbefruktnings — resulterande i fullt grobara frön — äger rum inte bara inom de skilda storarterna utan även i stor utstäckning mellan dessa och att därigenom de ursprungligen skarpa och lätt iakttagbara skiljemärkena mellan arterna till synes suddas ut och *Mentha*-bestånden i naturen synas bilda en snart sagt obruten morfologisk serie. Särskilt innan den moderna uppfattningen av åtskilliga, delvis ymnigt uppträdande formkretsar som arthybrider slog igenom på 1850-talet med WIRTGEN och F. SCHULTZ, föredro *Mentha*-systematiken i mångt och mycket en kaotisk anblick, medan man numera åtminstone kan se rätt klara huvudlinjer.

Ännu en orsak har emellertid gjort, att dessa hybridvärmar trots sin nästan genomgående sterilitet kommit att spela en så pass viktig roll, att de helt enkelt inte kunnat nonchaleras av systematikerna, den nämligen att åtskilliga typer inte bara genom naturlig spridning (med rinnande vatten etc.) utan också genom människans åtgörande utbrejts till nya områden; ty sedan långt tillbaka ha många sådana hybrida *Mentha*-typer odlats i täppor och trädgårdar på grund av sin behagliga doft och sin därmed sammanhängande användbarhet som krydd- och läkeörter men sen i sin tur ofta nog spritt sig som ogräs från odlingen och tagit nya marker i besittning. Exempel på sådana kulturhybrider äro den välkända fast hos oss knappt odlade pepparmyntan, *M. piperita* L. — en hybrid av kombinationen *M. aquatica* $\times$ *spicata* — och den från England beskrivna *M. rubra* Huds., vilken numera brukar tolkas som *M. aquatica* $\times$ *arvensis* $\times$ *spicata*. Större spridning ha emellertid några andra hybrida formkretsar fått inom den mera folkliga gammaldags hortikulturen, nämligen de som kunna härledas från artkorsningarna *M. arvensis* $\times$ *spicata* och *M. aquatica* $\times$

arvensis och till vilka man brukat hänföra de Linnacanska beteckningarna *M. gentilis*, resp. *M. sativa*.

Hybriden *M. aquatica* $\times$ *arvensis* (för vilken namnet *M. verticillata* L. brukar användas som äldsta kollektivnamn) uppträder och nybildas i mångfaldiga former som ursprungligt vild på många håll i södra Sverige, medan däremot varken *M. spicata* själv eller dess förmodade hybridavkomlingar förekomma hos oss annat än i kultur eller som kulturrester, om också de senare till en del blivit så helt naturaliserade, att kulturursprunget inte direkt ligger i dagen. Jag hoppas snart på annat håll kunna ge en redogörelse för de svenska *Mentha*-former, jag räknar till *M. gentilis* i vidsträckt bemärkelse och som jag anser som sådana ursprungligen odlade hybridformer av *M. arvensis* $\times$ *spicata*; här må därför endast deras namn anföras: v. *Anderssoniana* (H. Br.) Hyl. (= *M. Anderssoniana* H. Br.), v. *Arrhenii* (Lindb. fil.) Hyl. (= *M. Arrhenii* Lindb. fil.), v. *parviflora* Hartm. (= v. *Friesii* Briq.), v. *verticillata* F. Aresch., v. *subspicata* F. Aresch. (= *M. comatula* (Briq.) Neum.). Av dessa visa de båda förstnämnda inte mycket av det kulturella ursprung, de måste ha ägt, ty de uppträda nu helt och hållet som ogräs, visserligen delvis i trädgårdar men mest i åkrar och alldeles särskilt i potatisdito. Detta gäller också v. *verticillata*, som dock på sina håll synes något protegerad i trädgårdar; men de båda återstående äro däremot fortfarande så gott som helt bundna till täpporna och deras närmaste omgivningar, delvis alltså avsiktligt odlade och i varje fall med säkerhet omvittnade som kulturväxter under inte alltför längesen förfluten tid. Däri ligger väl också förklaringen till att båda dessa former var för sig av de svenska forskare, som huvudsakligen studerat dem, blivit ansedda för att vara den egentliga Linnacanska *M. gentilis*: v. *subspicata* av F. ARESCHOU, v. *parviflora* av ELIAS FRIES. Den förre anför ingen motivering för sin åsikt, den senare desto mer utförlig och energisk.

Att LINNÉs namn tillhörde en odlad form synes redan tidigt blivit allmän mening. *M. gentilis* uppställdes av LINNÉ redan i *Species plantarum* 1753 men som i så många andra fall tydligen endast på grundval av tidigare beskrivningar och bilder, i detta fall hos BAUHN och FUCHS; som hemland anger han »Europa australior». Som svensk växt omnämnas (enligt NORDSTEDTS *Prima loca*) *Mentha gentilis* första gången 1766, då MONTIN meddelar den från Halland: Vindrarps fiske-dammar; vilken växt denna uppgift (som egentligen härrör från OSBECK och som även återges i FRIES' *Flora Hallandica*) verkligen grundar sig på, är nu alldeles omöjligt att avgöra, men växplatsens beskaffenhet gör det troligt, att det varit en form av *M. aquatica* $\times$ *arvensis*. På allvar tas *Mentha gentilis*-gruppen och våra m. l. m. vilda *Menthae* på det hela taget upp till behandling först i och med ELIAS FRIES' *Novitiae*, i vilkas under åren 1814 till 1823 som dissertationer utkommande delar dessa växter gång efter

annan utförligt diskuteras, tyvärr vid de olika tillfällena på ett mycket skiftande sätt, både i fråga om nomenklaturen och begreppens avgränsning. *M. gentilis* (utan auktor) nämnes redan i förbigående i part. I (1814); namnet syftar här på en spontan form, funnen i Småland vid Fryeleds å. Denna utgör — som det ännu i Uppsala Botaniska Museum (i fortsättningen betecknat med U) befintliga beläggexemplaret visar — en form av *M. aquatica* $\times$ *arvensis*, och redan i Novitiernas part. IV (1817) återfinnes den, nu med beskrivning, under det nya namnet *M. suavifolia* för att så i part. V (1819) p. 70 och part. VI (»VII») p. 105 omnämnas som en »art av lägre rang» under *M. aquatica* jämte några andra verticillata former, vilka numera måste räknas som tillhörande hybriden *M. aquatica* $\times$ *arvensis*; detta begrepp existerade ju inte för ELIAS FRIES, liksom han vid denna tid — och långt senare — överhuvud kategoriskt vägrade godta så gott som varje hybrid som uppgivits för den svenska floran (se ännu E. FRIES 1844, p. 10, 1849; jfr även 1864, p. 138). I likhet med de flesta efter-linnaeanska florister intill och långt efter ELIAS FRIES' tid räknade den senare ju in under *M. aquatica* coll. även verticillata och »subspicata» former. — I Novitiernas part. V (1819) har emellertid *M. gentilis* kommit tillbaka, nu med en rätt utförlig beskrivning; som ståndorter anges »in cultis, ruderalis, aquosis» — och i det sista synes alltså spöka en rest av den förra *gentilis* (av 1814), hoc est *suavifolia*. En viss osäkerhet i identifieringen röjer sig också däri, att som auktor anföres inte LINNÉ utan SMITH (Flora Brit. II, p. 621, och English Botany pl. 2118); och åtminstone »*M. gentilis*» i Engl. Botany är tvivelsutan en *arvensis* form. Vad FRIES i själva verket åsyftar här med sin *gentilis* framgår emellertid av de anförda beläggen, vilka äro helt andra än de av 1814, nämligen dels öländska, meddelade av SWARTZ, dels från Småland utan närmare angiven lokal. Den öländska formen är, som exemplar i Uppsala-herbariet visa, *M. gentilis* v. *parviflora*, och till grund för uppgiften »in cultis . . . Smolandiae» torde också exemplar av just denna typ ha legat. Som belägg i FRIES' herbarium (i U) visa, hade han nämligen åtminstone 1818 stiftat bekantskap med denna i sin småländska hemsocken Femsjö (eller för att använda hans egen rebusstavning på en etikett: 5sjö). Fr. o. m. Novitiae ed. 2 (1828) anför FRIES som auktor för *M. gentilis* LINNÉ, ej SMITH, och även om man eventuellt måste frånräkna ett eller annat av de dit hänfödda exemplaren (vilka till en del inte längre kunna återfinnas för kontroll), får man ändå anse, att FRIES i sina senare arbeten (såsom Novitiae ed. 2, Mantissa III, Summa Vegetabilium)¹ håller denna

¹ Ett undantag är Flora Scanica (1835), där den blott i förbigående nämnda *M. gentilis* innefattar även v. *verticillata* (LINDBLOMS ex. från Norge!), möjligen även andra former (västgöta-ex.? — väl desamma som åsyftas i Nov. ed. 2?, där även LINDBLOMS ex. nämnes i ett obs. under *gentilis*, p. 187).

M. gentilis L. klar i betydelsen v. *parviflora* (ett namn som dock ingestädes återfinnes i FRIES' skrifter!). Detta gäller ju särskilt sedan han (i Summa Veg.) kunnat hänvisa till de i Herb. Norm. utdelade exemplaren (fasc. VI: 13, från Jönköping; när den först upptäcktes där, har jag ej kunnat avgöra, i U ligger emellertid ett ex. daterat 1840, scr. TH. M. FRIES). Och upprepade gånger hävdar han energiskt, att denna utan ringaste tvekan måste antas som den äkta *M. gentilis*. Så skriver han i Botaniska Notiser 1841: »Lyckligtvis hvarken har eller kan i Sverige tvifvel uppstå om hvilken *Mentha* LINNÉ förstått under *M. gentilis*, hvarom utländske författare äro i villrådighet och vanligen misstagit sig. Kände de huru allmänt bekant denna från äldsta tider varit hos oss och att i samlingar finnas flera exemplar deraf från LINNÉs tid ur Upsala trädgård, skulle de visst icke tveka, att förena sig med Svenska Botanisterna i denna fråga». Och 1842 nämner han — i ännu tvärsäkrare ordalag — *M. gentilis* »som dessutom i Sverige är så gemen och från LINNÉs tid af alla Svenska Botanister varit så säkert känd [sic!; cfr E. FRIES, Novitiae ed. I, part. II] att alla tvifvel öfver dess bestämmande, lindrigast sagdt, äro obehörige». Och på etiketten till de nämnda ex. i Herb. Norm. (VI: 13) heter det slutligen: »*Mentha gentilis*. Linn! certissime! . . . LINNAEI ut nostro aevo haec solum sub illo nomine in Hort. Ups. culta.» — Tyvärr har det ej varit mig möjligt att återfinna något av de enligt FRIES' Mantissa III »talrika» (»plurimis») ex. från den gamla Hortus Upsaliensis, som vid tiden för detta arbete ännu skulle ha existerat, och talet om den obrutna fortlevnaden av *Mentha gentilis* i »Uppsala Trädgård» är en smula tvetydigt, då man ej får veta, om FRIES för senare tider avser den gamla Rudbeck-Linnaeanska trädgården (nuv. Linnéträdgården) eller den yngre Thunberg-Friesiska (d. v. s. den nuv. Botaniska trädgården). Själv uppger, så vitt jag kunnat finna, LINNÉ ingestädes, att han haft växten odlad i Uppsala (eller ens att han sett den i Sverige). Däremot förekommer »*M. gentilis*» bland en rad andra *Mentha*-arter i THUNBERGS förteckning (1803) över växterna i gamla Botaniska trädgården, men eftersom ingen som helst beskrivning eller källhänvisning ges och inget beläggsexemplar finns i THUNBERGS herbarium, så är det tyvärr omöjligt att avgöra, vad som avses med namnet. Det kan emellertid förtjäna omnämnas, att jag för några år sedan fann ett ex. av *Mentha gentilis* v. *parviflora* i en blomgrupp inne på gården till Linnéträdgårdens granntomt (Linnégatan 12), där det alltjämt finns kvar (augusti 1940). Från den nuvarande Botaniska trädgården finnas exemplar av v. *parviflora* samlade av ELIAS FRIES och av GÖRAN WAHLENBERG liksom några senare, men inte heller dessa ge något vittnesbörd om den Linnaeanska *gentilis*, då det första saknar uppgift om insamlingsdatum och om ursprungsindividets härkomst och det WAHLENBERGska ex. uppenbarligen tagits av ett nyligen inflyttat individ, om jag förstått hans etikett

rätt (»från Trädgårdsföreningen [nu i Upsala] d. 14 Sept. 1839»; »Trädgårdsföreningen» kan inte gärna vara annat än Svenska Trädgårdsföreningens trädgård vid Norrtullsgatan i Stockholm, anlagd 1832). I THUNBERGS lista över växterna i den nya Botaniska trädgården (THUNBERG 1826) saknas också *M. gentilis*. — Icke desto mindre torde FRIES kunna ha rätt i sin identifiering (d. v. s. i att LINNÉ vid uppställandet av *M. gentilis* med sin beskrivning avsåg denna form; de anförda synonymen torde väl, som också FRIES påpekar i Nov. ed. 2, hänföra sig till andra former) — om man nämligen får lita på CARL HARTMANS uppgift, att ett till v. *parviflora* hörande ex., påtecknat av LINNÉ själv »*M. gentilis*», ligger i dennes herbarium i London.¹ Och det kan då vara både tillåtet och lämpligt att med HARTMAN utvälja detta exemplar som typ, då det väl svarar mot LINNÉs visserligen mycket knapphändig originalbeskrivning i *Species plantarum*.

I LYTTKENS' stora arbete Svenska växtnamn finns (p. 271) en notis om *M. gentilis*, som synes stå i strid med mina ovanstående uppgifter och tyda på mycket gamla anor för denna växt i Uppsala Botaniska Trädgård; den skulle nämligen finnas upptagen redan i RUDBECKS trädgårdsförteckning av 1685. Detta LYTTKENS' påstående grundar sig emellertid på en felidentifiering. RUDBECK nämner bland andra *Menthae* där även en »*Mentha hort. nobilis* Edel Mynta», men denna är uppenbarligen ej — som LYTTKENS vill — en *M. gentilis*, ty i sin Adonis Uplandicus för LINNÉ detta RUDBECKSka namn till »*Mentha verticillata, glabra, ad summum apicem usque flores emittens*» med bl. a. »*Mentha rotundifolia, spicata*» Rivinus som synonym. Den bild hos RIVINUS, som LINNÉ sålunda citerar, framställer nu visserligen en typisk *M. aquatica* med »capitat» blomställning, och det kan synas egendomligt, att den anföres i samband med en typ, som samtidigt beskrivs av LINNÉ som »*verticillata*». I själva verket var också LINNÉ själv medveten om denna diskrepans, ty fastän han inte reserverat sig i just det nämnda arbetet, har han gjort det i andra ungefär samtida ungdomsverk, nämligen i ett par av de många versionerna av Hortus Uplandicus. I den version som ingår som nr II i Vetenskapsakademiens edition av ungdomsskrifterna, skriver LINNÉ näm-

¹ På samma ark finns enligt CARL HARTMAN 1849 även ett ex. utan annan påskrift av LINNÉ än beteckningen 5E; 5 är numret på *M. gentilis* inom släktet *Mentha* i Sp. pl. ed. 1, och E skall enligt HULTÉN (1930, p. 236, noten) vara ett provenienstecken med betydelsen »on the western edge of Asia». Detta ex. har av J. E. SMITH bestämts till »*arvensis*?» och är kanske orsaken till att denne förblandade *M. gentilis* och *M. arvensis*, ty enligt HARTMANS mening hör ifrågavarande ex. just till sistnämnda art (närmast till »v. *riparia* Fr.»). Från *M. gentilis*, sådan LINNÉ beskrev den i Sp. pl., avviker detta ex. genom utskjutande ståndare; och HARTMAN undrar, om man bör tolka sammanförandet av detta ex. med *gentilis* så, att LINNÉ vid denna tid (när precis vet man ej) inte längre räknade denna ståndarkaraktär som artskiljande eller om han helt enkelt förbisett olikheten.

ligen under »*Mentha palustris spicata*» Rivinus: »*Planta verticillata, minime spicata*». Det har tydligen förhållit sig så, att RIVINI bild i alla övriga avseenden — i bladens form och i blomtypen, i den mån nämnda figur visar några sådana detaljer — mycket nära överensstämt med växten i »*Hortus Uplandicus*». Härav kan man sluta sig till den sistnämnda växtens identitet och därmed också den RUDBECKska, ty det är mycket möjligt för att inte säga sannolikt, att den sistnämnda och den LINNAEiska inte bara varit varandra lika utan rentav tillhört samma klon. Av LINNÉs text framgår nämligen, att han sett denna växt i Uppsala Botaniska Trädgård, d. v. s. den gamla RUDBECKska trädgården. Och den systematiska tolkningen måste bli att ifrågavarande former (eller form), LINNÉs och RUDBECKs, tillhört hybriderna *M. aquatica* $\times$ *arvensis*.

Även i en av de andra versionerna av *Hortus Uplandicus* — den som utgavs av TH. M. FRIES 1899 — nämner LINNÉ RIVINI *Mentha* med ungefär samma reservation: »*Hæc perfecte verticillata est*» — men därtill har han på detta ställe fogat en annan högst intressant liten anmärkning: »*Hiertansfrögd Smolandis*».

Namnet Hjärtansfröjd (Hiertansfrögd) uppträder liksom det motsvarande danska Hjertensfryd redan i 1500-talets läkeböcker men syftar här enligt samstämmiga vittnesbörd (se FRIES 1880, JENSSEN-TUSCH och sammanställningen hos LYTTKENS) på en annan labiat, citronmelissen (*Melissa officinalis* L.), och används i liknande litteratur åtskilliga gånger på 1600-talet (se LYTTKENS) och ännu i en Örte-bok av 1738; av JENSSEN-TUSCH tycks framgå, att det i Danmark (Falster, Sundved, Bornholm) verkligen — ännu i mitten av 1800-talet — förekommit som folknamn på melissen. Hos oss torde det väl ha varit ett rent boknamn, och sannolikt får man anse detsamma om namnet Wild Hiertansfrögd, som hos BROMELIUS 1694 anføres jämte bl. a. Stor Wattumynta för en växt, som inte gärna kan ha varit någon annan än *M. aquatica* eller *M. aquatica* $\times$ *arvensis*. Redan i en del av de äldre arbeten, där namnet Hiertansfrögd återfinnes, kan man f. ö. tväka om inte i stället för *Melissa* åsyftas en *Mentha*-form; en sådan måste i varje fall föreligga i den »Balsamänta, Hiertansfrögd» som FRANCK anför i sitt *Speculum Botanicum* — detta är redan 1638! — under det latinska namnet *Sisymbrium*; i den tillökade upplagan 1659 är den överförd till *Mentha*, men namnet Hiertansfrögd, som den i första upplagan delade med *Melissa*, anføres nu för den sistnämnda ensam. Men åtminstone så tidigt som i början av 1700-talet måste namnet ha knutits mer beständigt till *Mentha* och då snart nog inte bara uppträtt som boknamn utan verkligen som m. l. m. gängse folknamn, åtminstone i Småland. ELIAS FRIES vill t. o. m. tyda namnet Hiertansfrögd i TILLANDZ' katalog av 1683 som åsyftande en *Mentha*-form; man kan tillfoga, att TILLANDZ (född TILLANDER) var smålänning. Namnet Hjärtansfröjd finns anført i

en mängd floristiska arbeten av senare datum, men granskar man källorna kritiskt, är det i själva verket ytterst få fall, som grunda sig på primära erfarenheter. Bortsett från en lakonisk uppgift från Dalarna hos KRÖNINGS-SVÄRD (1831), vilken dock gäller *M. arvensis*, och en helt modern uppgift hos fröken FRANSRUD¹, som omtalar namnet Hjertensfryd som använt på en »*Mentha gentilis*» i Ringerike i Norge, inskränka sig dessa säkra fall egentligen till ett par uppgifter hos LINNÉ och ELIAS FRIES, de senare bestyrkta av sonen THORE M. FRIES.

Ett av dessa LINNÉ-ställen har kommit att spela en viss — och ganska egendomlig — roll i *Mentha*-systematikens svenska historia, närmare bestämt i samband med ELIAS FRIES' behandling av *M. sativa*, en Linnaeansk »art», vars historia både hos LINNÉ själv och senare hos FRIES påminner rätt mycket om *M. gentilis*², blott att den för den förras vidkommande är mycket mera komplicerad.

Mentha sativa beskrevs av LINNÉ i 2. uppl. av *Species plantarum* (1762), där den uppges höra hemma i »Europa australis». Liksom *M. gentilis* grundas den helt och hållet på äldre bilder och beskrivningar (G. & J. BAUHN), och varken här eller på något annat ställe i sina skrifter nämner LINNÉ något om att den skulle förekomma i Sverige vare sig som vild eller odlad. Som svensk torde »*M. sativa*» omnämnas först av ELIAS FRIES, vilken emellertid redan i part. I (1814) av Novitiernas första uppl. anger den som »Smolandiae indigena» och 1819 (ibid. part. V) som funnen »in rivulis Scaniae, Ölandiae, Smolandiae etc.», varjämte han tillägger »In Smol. etiam revera colitur». Att ELIAS FRIES här med namnet *sativa* L. avsåg former av *M. aquatica* × *arvensis*, framgår av ett av FRIES som »*M. sativa* Smol. 1815» etiketterat exemplar i WAHLENBERGS herbarium i Uppsala och enligt påskrift av den sistnämnde »missa a Cl. FRIES 1819».

Men när FRIES 1828, i Novitiernas andra upplaga, ånyo och utförligare tar upp våra *Menthae* till behandling, har hans åsikt förändrats och »*Mentha sativa*» av 1819 återfinns nu under *M. aquatica* som *e subsativa*. Av ELIAS FRIES' herbarium framgår, att han under denna beteckning sammanfört former av hybriden *M. aquatica* × *arvensis* med mycket skiljaktig habitus, varandra mycket olika såväl till bladform som hårlighet; det är tydligt, att denna v. *subsativa* — liksom den tidigare *sativa* — av FRIES fattats kollektivt. Detta framgår också av hans anteckningar på ett annat ex. av *M. aquatica* × *arvensis* i hans herbarium (en nästan kal, verticillat typ), etiketterat som »*Mentha sativa* [senare av FRIES ändrat till *subsativa*] L. glaberrim.» och dessutom försett med följande anteckning av FRIES'

¹ Tyvärr kan det i brist på beläggsexemplar inte avgöras, vilken form av denna namnet gällt. Egendommeligt nog synes detta Hjertensfryd f. ö. inte alls vara känt (åtm. för *Mentha*) från Norge, enligt benäget meddelande av Dr O. A. HØEG, Trondheim. Det saknas också i AASENS namnlista.

hand: »Fryeled vid åen i 100 former och stor mängd utan spår till *M. aquatica*.» — *Mentha sativa* har emellertid ej härmed försvunnit ur Novitierna — den har endast fixerats på ett annat sätt och namnet införts i den egendomliga kombinationen »*M. sativa (Agardhiana)*», varmed en annan FRIESisk skapelse från Novitiernas första upplaga (närmare bestämt part. V, 1819), *M. Agardhiana*, återinföres på ett för FRIES karakteristiskt sätt: namnet citeras uttryckligt från originalstället, men de där nämnda beläggsexemplaren anföras ej mer utan (som belägg för vildförekomsterna) endast tre nya fynd (Hall. Tvååker och Karup, Sk. Näsby). Då FRIES med denna »*sativa (Agardhiana)*» i motsats till vid v. *subsativa* synes vilja avse en alldeles bestämd form, blir frågan: i vad avseende skiljer sig den förra från de verticillata former, som samtidigt få samsas under *M. aquatica*?

FRIES delar i Nov. ed. 2 våra samtliga *Mentha*-former på två »tribus»: I. *M. sessilifolia* (»folia subsessilia»: *M. silvestris*, *M. viridis*, *M. »rubra*» — d. v. s. *gentilis* v. *subspicata*) och II. *M. petiolata*; den senare gruppen delas i sin tur i tre avdelningar: **Aquaticæ*, ***Sativæ Patrum* och ****Arvenses*. Till sistnämnda hör endast *M. arvensis* coll., till *Aquaticæ* — utom den i förbigående nämnda och till synes oklart uppfattade *M. piperita* — endast *M. aquatica* coll. Till *Sativæ* däremot räknas 5. *M. sativa (Agardhiana)* och 6. *M. gentilis* (d. v. s. = v. *parviflora*). Som de väsentliga skillnaderna mellan »*M. aquatica*» coll. (= *M. aquatica* + större delen av hybriderna *aquatica* × *arvensis*) och *M. sativa* framlåter FRIES, att blomskriften hos den senare alltid äro kala, hos den förra håriga (fast någon gång nästan kala), att fodret hos *sativa* vid basen är kalt, upptill hårigt, hos *aquatica* coll. antingen helt kalt eller helt hårigt, samt att fodrets form hos *sativa* är mer klocklik (»tubuloso-campanulatus»), än hos *aquatica* (vars foder beskrives som »tubulosus»).

Olikheten i fråga om hårigheten på blomskrift och foder kan synas föga betydelsefull, då FRIES själv (l. c.) i fråga om *M. aquatica* coll. eljes tillåter en utomordentlig variation i fråga om hårigheten hos snart sagt alla delar, liksom i fråga om blomställningstyp, bladform och andra habituella kännetecken. I själva verket visa de båda anförda *sativa*-belägg, som ännu kunna identifieras (Tvååker och Karup) inte alls den påstådda olikheten: de stämma överens med »*aquatica*» coll., sådan FRIES själv 1828 avgränsar den, genom att ha ett foder med jämnt fördelad hårighet och även håriga blomskrift; inte heller i fodrets form skilja de sig på något vis från FRIES' *aquatica* coll. Allt det sagda gäller även för ett annat exemplar, som man torde kunna anse representativt för vad FRIES ungefär vid tiden för Nov. ed. 2 räknade som äkta (odlad) *sativa*, trots att exemplaret i fråga saknar insamlingsdatum liksom de flesta av FRIES själv samlade växter i hans eget herbarium. Det bär följande påskrift av FRIES' hand: »*Mentha sativa* L. vera. Culta ad Unnaryd, ab *M. aquatica* γ ibidem

in fluvio nascente, distinctissim[a] et ab omnibus odore fragrantissimo diversa, nullibi in Sv. vere spontanea. Hjertansfröjd Tillandz, Brom.(?), Linn. It. Öland.»

Detta exemplar är intressant ur flera synpunkter. Dels ger det ytterligare belägg för att FRIES' *M. sativa* vid denna tid var vad vi nu kalla *M. aquatica* × *arvensis*, dels ger etikettens text direkt ledningen till de skäl, varpå FRIES grundade sin identifiering av LINNÉ'S *M. sativa* med vissa svenska former. Ty härvid spelar namnet Hjertansfröjd en avgörande roll, som synes av motiveringen i Nov. ed. 2 och som också redan HARTMAN 1850 med skärpa framhöll. Det är alldeles klart, säger FRIES i nämnda arbete, att LINNÉ med *M. sativa* avsåg den växt, som han i sin Öländska och Gothländska resa omtalar som odlad i Växjö under namnet Hjertansfröjd.

Vad LINNÉ på det åsyftade stället (LINNAEUS 1745, p. 321) skriver, är nu följande: »I Wexiö blefwo wi qwar denna dagen . . . Hiertansfrögd kallades här en *Menta*, som allment fins [i] trågårdarna, den somliga borgare brukte att sätta med watn, uti ett kiäril, i fönstret, där hon förökte sig mycket med rötterna och uppskiöt många och långa stielkar; at hela fönstret stod betäkt med en härlig grönska, som både gaf en angenäm lukt och en skön skugga.»¹ — Citatet innehåller som synes ingen som helst beskrivning av växten och ger heller inget synonym att tjäna till identifiering därav; inte heller nämns den vidare i något av LINNÉ'S senare arbeten. FRIES medger också själv, att det väl knappast är möjligt att strängt objektivt bevisa, vilken *Mentha*-form LINNÉ avsett med *M. sativa*, men för sin egen subjektiva del är FRIES fullständigt övertygad (»subjective mihi saltim persuasissimum») om att den måste vara identisk med vad FRIES nu anför som »*M. sativa* (*Agardhiana*)» och att just denna var det LINNÉ såg i Växjö — »ad nullam aliam ejus species referri potest!»

Bevisningen är inte bara, som FRIES halvt medger, haltande utan fullständigt invalid. För det första: den *Mentha*-form, LINNÉ efter utländska auktoriteter uppställde och som han aldrig själv omnämnde som svensk, var visserligen högst sannolikt en odlad form; men inte ens hans namn *sativa* visar något, då det upptogs från tidigare författare, som redan HARTMAN (1850) påpekat. Men för det andra: om någon i Sverige odlad *Mentha*-form eller t. o. m. just en som odlades under namnet Hjertansfröjd kunde antas ha haft något att skaffa med uppställandet av *M. sativa*, vad visar att denna varit identisk med FRIES' *sativa* (*Agardhiana*)? Inte

¹ Detta är f. ö. den enda notis, jag känner till, om att här i landet en *Mentha* odlats som fönsterväxt. Däremot meddelar SOLE (1798) om sin *M. variegata* [= *M. gentilis* v. *variegata* (Sole) Briq.]: »It is a favourite plant of our Wiltshire and Somerset cottagers, and many of them cultivate it in pots to ornament their windows.» Han kallar den därför också Window Mint.

heller i detta fall finns något skäl att anföra; namnet Hjärtansfröjd kan inte ge något stöd. Endast om man nöjer sig med att — som man numera brukar — använda namnet *M. sativa* L. som en kollektiv benämning för *M. aquatica* $\times$ *arvensis* överhuvud, utan hänsyftning på någon speciell typ därinom, kan man med »*Mentha sativa* L.» identifiera den småländska Hjärtansfröjd — och däribland även en typ som LINNÉ själv känt som odlad under detta namn. Denna odlade form omnämnes — på ett sätt som gör den möjlig att identifiera — i ett annat Linnaeanskt arbete, som sannolikt var ELIAS FRIES (och även HARTMAN) obekant, nämligen Adonis Stenbrohultensis, den redan 1732 av LINNÉ sammanskrivna (men först 1920 publicerade) förteckningen över växterna i hans fars trädgård vid Stenbrohults prästgård. Den anföres här som »*Mentha palustris spicata* Riv. — Bondameliss, hiertansfrögd gemen» — alltså med samma latinska namn som LINNÉ (enligt vad jag nyss påpekade) citerar vid just den *Mentha*-form, han sett i RUDBECKS botaniska trädgård och själv ansett identisk med smålänningarnas Hiertansfrögd; att han därvid åtminstone i första hand tänkt på växten i faderns trädgård, är ju högst troligt, då de båda ifrågavarande skrifterna — Adonis Stenbrohultensis och Hortus Upsalensis — ligga varandra mycket nära i tiden. Då nu LINNÉ i sistnämnda arbete påpekar, att Uppsala-växten avvek från RIVINI bild genom verticillat blomställning — att den med andra ord enligt nutida uppfattning tillhörde hybriden *M. aquatica* $\times$ *arvensis* — så har man all anledning att anta, att även Stenbrohults-växten tillhört denna hybrid, detta så mycket mer som man väl har åtskilliga exempel på att denna odlats i svenska trädgårdar men däremot inte ett enda på odling där av ren *M. aquatica*.

Uppfattningen av LINNÉ'S *M. sativa* som »*aquatica verticillata*» (d. v. s. enligt de flesta moderna forskares åsikt hybriden *aquatica* $\times$ *arvensis*) är långt ifrån ny; som FRIES framhöll i Nov. ed. 2, delades den bl. a. av J. E. SMITH. Och — säger FRIES på samma ställe — händelsevis (»casu») är det exemplar, som ligger i LINNÉ'S herbarium i London inte vad FRIES här (1828) kallar *M. sativa (Agardhiana)* utan den (verticillata!) »*M. aquatica* var.», som också odlas i Sverige under namnet Hjärtansfröjd.¹ Detta hindrar dock inte användningen av namnet *M. sativa* L. — menar FRIES — på det av honom här föredragna sättet, ty LINNÉ skilde inte på de bägge typerna, och man har rätt att emendera. (Ja, men varför just så?) Denna »andra» Hjärtansfröjd omnämner FRIES här i Nov. ed. 2 under

¹ Enligt CARL HARTMAN (1849, p. 264—265) finnas i LINNÉ'S herbarium av »*M. aquatica verticillata* aut.» [d. v. s. enligt min mening *M. aquatica* $\times$ *arvensis*] dels ett ex., av LINNÉ kallat *M. aquatica*, dels ett som LINNÉ först kallat *verticillata* men senare ombestämt till *sativa*. Om detta skett med avsikt (så att denna alltså skulle kunna betraktas som äkta *sativa* Linné) eller — som FRIES vill anse — i misshugg, vill inte HARTMAN avgöra.

namnet *M. aquatica* (B. *verticillata*) ϵ *subsativa* med upplysningen att den av SMITH kallats *M. sativa* — men han glömmer eget nog att tala om, att han kallat den så själv; det var ju denna v. *subsativa* som FRIES ursprungligen (i Nov. ed. 1) benämnde *M. sativa* L.!

Hur länge den småländska seden levt kvar att odla m. l. m. *verticillata* former av *M. aquatica* $\times$ *arvensis* i täpporna under namnet Hjertansfröjd, kan jag inte avgöra; kanske lever den än i dag? Den omvittnas i varje fall efter egen erfarenhet inte blott av ELIAS FRIES utan även av dennes son TILORE MAGNUS FRIES. Den senare skriver nämligen 1852 (p. 88) om »*M. sativa* L. (enl. Fr.)», sedan han nämnt, att han sett den »verkligt vild» i ån vid Unnaryd: »Att den emellertid allmänt odlas på småländska böndernas 'kryddsängar', kan jag intyga, och hvar och en, som kommer åt dessa trakter skall, på begäran att erhålla 'Hjertansfröjd', genast af hvilken bonde som helst erhålla denna.»¹ I det närmaste översensstämmar härmed ELIAS FRIES' utsaga i Kritisk ordbok, där f. ö. argumenteringen i Nov. ed. 2 möter så gott som oförändrad. Om den »äka *sativa*, hvilken hos oss förekommer endast odlad eller förvildad» heter det här (p. 41): »Den är väl känd genom sin på långt håll lätt igenkänneliga sköna lukt och noga skild af hvarje bondgumma i min hembygd, men af botanisterna förväxlas den med en vanlig, vida skild form af *Mentha aquatica* L. (*M. aquatica* v. *subsativa* Fr.), som redan av våra äldre botanister, t. ex. BROMELIUS, riktigt skildes under namn av Vild Hjertansfröjd.» När detta skrevs är väl nu omöjligt att avgöra — arbetet utkom postumt men sägs i utgivarens förord vara fullbordat på 1860-talet; artikeln om »Hjertansfröjd» motsvarar likväl mer F:s ståndpunkt i Nov. ed. 2 än i den senare Summa Veg., bortsett från att FRIES nu tydligen glömt bort, att även v. *subsativa* enligt hans egna tidigare uppgifter förekom odlad i Småland och då (väl även av bondgummorna, får man anta) kallades »Hjertansfröjd». (Jfr FRIES 1880, p. 164.)²

När TH. M. FRIES för denna uppenbarligen något kollektivt uppfattade »art» använder namnet »*M. sativa* L. (enl. Fr.)», så syftar han (under hänvisning till bearbetningen i HARTMANS Handbok, ed. 5) närmast på och ansluter sig till ELIAS FRIES' sista utförliga bearbetning av våra *Menthae*, i Summa Vegetabilium (1846). Frigjord från sina förutnämnda distinktionsförsök har FRIES här efter ännu en metod sökt avgränsa *M. sativa* från de »*verticillata aquatica*-formerna». Som den väsentliga skillnaden anges nämligen

¹ Ännu något senare är ett fragmentariskt ex. (i U) av *M. aquatica* $\times$ *arvensis*, etiketterat »*Mentha Agardhiana* H. N. IV. /Småland: Femsjö i täpporna/ 1854 M. Lindblad.»

² Både i ordboken och på etiketten till Unnaryds-ex. lägger FRIES särskild vikt vid att »*Mentha sativa vera*» har en alldeles speciellt stark och god lukt. Värdet av denna karaktär synes dock något problematisk, om FRIES har rätt i en annan utsaga (i Nov. ed. 2, p. 189): »Odor, quo magis aquoso loco nascuntur, eo gratior in *Menthis* v. c. *arvensi*, *aquatica*.»

nu (p. 197) — liksom redan något tidigare i Flora Scanica och Mantissa III — att den förra är »comosa», d. v. s. att inga blommor finnas i det allra översta bladparets veck, medan stjälken hos »*aquatica verticillata*» bär blommor även i själva toppen. Ohållbarheten av denna karaktär påpekade redan ARESCHOU (1861), och efter min mening hör även denna 1846 års »*sativa*» (bedömd efter de anförda ex. i Herb. Norm.) till *aquatica* × *arvensis*. Men det är ju rätt säreget, att LINNÉ själv (i Adonis Upl.) beskriver den förut omnämnda Uppsala-växten, som väl åtminstone var mycket lik den småländska Hjärtansfröjd, just med orden »ad summum apicem usque flores emittens». — Hur långt FRIES på 1840-talet oförmärkt glidit från sin uppfattning av *M. sativa* i Nov. ed. 2 framgår av hans anmärkning i Bot. Not. 1841, p. 184: »den äkta *M. sativa* tillhör egentligast flodstränder [sic!] i skogiga, magra bergstrakter, såsom V. Småland, der den finnes i stor mängd, hvarest aldrig finnas spår till någon verklig *M. aquatica*» — alltså vad som 1828 sades om den v. *subsativa*, som så noga måste skiljas från »äkta *sativa*».

Omedelbart efter det han beskrivit skillnaden mellan *M. sativa* och *M. aquatica verticillata* tillfogar FRIES här i Summa Veg. en av sina karaktéristiska, överlägset sarkastiska reflexioner med udd mot »plerosque botanicos», nämligen om hur underbart väl de svenska (och speciellt småländska) bönderna sen urminnes tid förstått att med egna namn särskilja olika arter, som botanisterna sammanblanda — ty bönderna känna själva växten, botanisterna dess »karaktärer». Att kritiken först och främst passar in på FRIES själv, faller honom ej ett ögonblick in, och därför kan han också i Botaniska Utflygter (II, p. 214—215) åter taga upp ämnet i ännu mer polemisk (och visserligen ganska nöjsam) form: »För vetenskapens praktiska mål, hvilket den förnäma vetenskapen för sina abstracta principer alltför mycket förbiser, vore högeligen önskligt, att man mer lämpade sig efter den oförgångliga, i folkets medfödda känsla lefvande uppfattningen af det naturliga, under det Botanisternas åsigter vexla för dagen . . . Äfven i vissa släkten har jag funnit Bönderne vida säkrare och bättre urskilja arterna än Botanisterna, som utom dess vackla fram och åter, f. ex. *Betula*, *Mentha* o. s. v.» — Gentemot denna hos ELIAS FRIES så ofta framskymtande forntids- och bonderomantik synes mig HARTMANS varningsord (1850) väl värda att ha i minne: »Was übrigens die einheimischen Namen betrifft, scheint es sehr gewagt, auf solche wissenschaftliche Bestimmungen zu gründen, als ob die Menge, wenn auch Smoländer, die ihrer Spitzfindigkeit wegen berühmt sind, nie Pflanzen verwechseln könnte, wodurch grosse Forscher, ja FRIES selbst getäuscht werden können.»

Vad FRIES låtit »förvill sig» till genom att alltför mycket lita till den folkliga växtkunskapen, var inte bara de fruktlösa försöken till en upp-

klyvning av *M. aquatica* $\times$ *arvensis*-komplexet utan även en allvarligare förväxling, nämligen mellan former av detta och den till *M. gentilis* coll. hörande form, som är mest känd under namnet v. *Agardhiana* Fr. men vars korrekta namn torde vara v. *verticillata* F. Aresch.

Som jag ovan nämnt beskrevs *Mentha Agardhiana* (då som art!) av ELIAS FRIES redan i Novitiernas pars V (1819) med lokalbeteckningen »Smol. ad Forsheda &c., rara». Vad beskrivningen beträffar, så kan den åtminstone sägas närmast passa till en *M. aquatica* $\times$ *arvensis*; detta bekräftas också av det enda exemplar som kan anföras som belägg och som man kan ha rätt att anse som typexemplar, eftersom det härstammar från den enda nämnda lokalen och ingen uppgift står att få någonstades hos FRIES om vad som åsyftas med uttrycket »&c.». Detta typexemplar, som finns i U, är etiketterat »*M. Agardhiana* | Smol. Forsheda in cultis» och är en verticillat *M. aquatica* $\times$ *arvensis*. Att denna ursprungliga *Agardhiana* Fr. inte alls hör till *gentilis*-gruppen utan i närheten av *aquatica*, framhölls redan av HARTMAN D. Ä. i 5. uppl. (1849) av hans Handbok. Först i och med denna kan man säga, att HARTMAN fått begreppen *M. sativa* och *M. Agardhiana* klara, om också endast teoretiskt — de under de olika »arterna» citerade beläggen utgöra allttjämt en ganska brokig blandning. Uppställningen i ed. 5 har följande utseende: . . . 3. *M. pratensis* Sole (syn. *M. rubra* Fr.)¹; 4. *M. sativa* L. med β *parviflora* — som synonym till arten i sin helhet anföras *M. gentilis* Fr. och *M. Agardhiana* Fr. H. N.; 5. *M. Agardhiana* Fr. (syn. *M. sativa* Fr.). — HARTMAN skiljer med andra ord på *M. sativa* L. och *M. sativa* Fr., och likaså gör han en åtskillnad mellan den ursprungliga *M. Agardhiana* Fr. [Nov. ed. I] och *M. Agardhiana* Fr. i Herb. Norm. Motiveringen lämnas i en vid arten nr 5 fästad, synnerligen viktig not, som även sonen CARL HARTMAN låter inflyta i de närmast följande upplagorna (6—8) av handboken: »Att detta är Pr. FRIES' ursprungliga *M. Agardhiana* ses af beskrifningen i Nov. Ed. I. Hit höra ock Prof. VAHLBERGS egenhändiga ex. från Tvååker, i Nov. 2 bestämda till *M. sativa* (*Agardhiana*), hvilka ex. aldrig kunna förblandas med den form af *M. gentilis*, som enl. ex. i H. N. f. 4, i S. V. Sc. kallas *M. Agardhiana*.»

Även i fråga om exemplaren från Tvååker har HARTMAN rätt; jag har redan förut nämnt, att dessa — liksom de samtidigt av FRIES citerade ex. från Hall. Karup — tillhöra *M. aquatica* $\times$ *arvensis* och att de i de avgörande hänseendena inte alls visa de uppgivna *sativa*-karaktärerna utan stämma överens med FRIES' beskrivning av *aquatica* coll. Men däremot är både den angivna hårlighetskaraktären hos fodret (basen kal, övre delen

¹ Detta är = *M. gentilis* v. *subspicata* F. Aresch. — *M. comatula* (Briq.) Neum. De i vår äldre floristiska litteratur för denna ofta använda namnen »*M. pratensis* Sole» och »*M. rubra* Huds.» äro bägge med orätt förda hit.

hårig) och dess mer klocklika (ej så rörlika) form utmärkande för den nyssnämnda formen av *gentilis*, v. *verticillata*. Skulle denna möjligen ha kunnat influera på beskrivningen av »*M. sativa* (*Agardhiana*)» i Nov. ed. 2? Det är inte uteslutet men heller inte bevisbart, att de av FRIES här citerade exemplaren från Sk. Näsby skulle kunnat höra hit, ty den ifrågavarande *gentilis*-formen har senare samlats där (P. OLSSON 1856), och från »Kristianstad» finnas ex. därav, som synas vara äldre än Nov. ed. 2 och möjligen skulle kunna vara det »Näsby»-material, som FRIES åsyftar. Det finns också ett annat, lite mer reellt skäl för en sådan misstanke att *M. gentilis* v. *verticillata* kan ha spelat in på denna punkt i Nov. ed. 2. I en passus i texten efter beskrivningen av »*M. sativa* (*Agardhiana*)» 1828 — alltså inte bland de egentliga beläggen — omtalas nämligen (p. 185) en hithörande »varietas valde *gracilis*»¹ från Bälteberga i Skåne, samlad av F. och WAHLENBERG (1822), och denna är faktiskt *M. gentilis* v. *verticillata*. Kanske kan man här också finna en orsak till att namnet *Agardhiana* på detta egendomliga sätt sammankopplats med *M. sativa*, ty samma kollekt från Bälteberga omnämns redan tidigare av FRIES, nämligen i Nov. ed. 1, pars »VII» (= VI), 1823, just under namnet *M. Agardhiana*. Men då återstår ändå en dunkel punkt: redan vid uppställandet av den ursprungliga *M. Agardhiana* 1819 har FRIES allra sist tillfogat denna mening: »Variat calycibus basi glabris & strigosis». Vad kan det ha varit för en form med kalbasigt foder, som FRIES här åsyftar? Ingenting finns som kan tjäna till att lösa det problemet. Hur över huvud taget namnet *M. Agardhiana*, från att ursprungligen (åtminstone i första hand) ha avsett en *aquatica* × *arvensis*, kunnat appliceras på denna *gentilis*-form och hur denna sistnämnda kunnat föras till *sativa* tillsammans med vissa former av hybriderna, förblir en psykologisk gåta. Det kunde tänkas, att även denna *gentilis*-form odlats som »kryddsängsväxt» under namnet Hjärtansfröjd, men därför finnas inga som helst belägg; den *Mentha* »*rubra*», som nämns som en av de odlade »Hjertansfröjd» dels i Nov. ed. 1, pars V (1819), dels i den oklara uppställningen i FRIES' *Stirpes Agri Femsionensis* låter sig inte identifiera.² Det bör emellertid påpekas, att det inte finns ett enda herbarieexemplar av v. *verticillata* samlat i Femsjö, att det inte heller finns något exemplar därav samlat av någon av FRIESarna i hela Småland och

¹ Jfr WAHLENBERGS benämning av denna kollekt i *Flora Svecica* (1824): *M. gentilis* β *gracilis*, för vilken uppenbarligen *M. gracilis* Sole ligger till grund. Även denna identifiering är emellertid oriktig.

² I Hb. WAHLENBERG i U finns visserligen ett ark med W:s påskrift: »Missa a Cl. FRIES 1819» och av F. etiketterat »*Mentha rubra* Sm. /In cultis rusticorum nomine Hjertansfröjd — Vide Linn. It. Öland./ 1818». Men var ex. insamlats nämns alltså inte och förblir desto ovissare, som det tillhör en *gentilis* form, av vilken inga andra belägg finnas från Sverige.

att ingenting visar, att ELIAS FRIES ens sett exemplar av denna form från sin hemprovins.

Hur som helst blir det denna *gentilis*-typ, som till sist kommer att behålla namnet *Agardhiana*, nämligen — i Summa Vegetabilium — i formen *M. gentilis Agardhiana*. Det belägg, varpå denna nya namnkombination stöder sig, är ej längre något av de i Novitierna nämnda, utan de exemplar från Slaka i Östergötland, som FRIES utdelat i Herb. Norm. IV: 17 och vilka utgöra en klar *gentilis* v. *verticillata*. Den presenteras i Herb. Norm. på den tryckta etiketten på följande sätt: »*Mentha sativa?* s. *Agardhiana*. Fr. Nov. p. 184. Cfr ed. 1. p. 71. Ostrogoth. med. Slaka — Aug. Leg. J. W. Moberg. Obs. Valde insignis, constans! inter *M. sativam* Auct., *gentilem* et *arvensem* exacte media; nisi in diem imperaret mos *Menthæ* reducendi certe distinguenda! Cum *M. aquatica* haec ob calycem diversam numquam jungenda.» Formuleringen är sålunda av den art, att denna *Mentha*-typ måste förefallit ELIAS FRIES som en alldeles ny bekantskap. Och uppenbarligen är det denna kollekt som kommit honom att ånyo ta upp till diskussion frågan om *M. gentilis*' systematiska ställning och särskilt dess förhållande till *M. sativa*. Några år efter denna fascikel av Herb. Norm. (som distribuerades 1838) utkom (1842—43) Novitiernas Mantissa III, och här skymta FRIES' nya synpunkter fram i följande »obs.»: »*Mentha sativa* Linn. a *M. gentili* differt foliis omnibus petiolatis et habitu *M. aquaticæ verticillatæ*, a qua vero recedit caule comoso seu foliis summis haud floriferis, cum in *M. aquatica verticillata* folia ad apicem caulis florifera.» Högre upp på samma sida (i »obs. 5») karakteriseras *M. gentilis* närmare ungefär som i Herb. Norm. (se ovan): »Inter *M. rubram* [= *M. gentilis* v. *subspicata*] et *M. sativam* medium tenet locum *M. gentilis* Linn. — Fr. (H. N. VI. n. 12) . . . Differt a *M. rubra*, cum qua jungit C. F. Meyer, foliis sterilibus distincte petiolatis; a *M. sativa* vero foliis floralibus sessilibus. *Mentha Agardhiana* (H. N. IV. n. 17) est hujus status typicus grandiflorus.» Den ursprungliga *M. Agardhiana* har alltså här totalt försvunnit, endast den till *gentilis*-gruppen hörande formen (Herb. Norm.-typen) finns kvar. Och den enligt FRIES' tidigare mening »äka» *M. gentilis* L., s. str. (alltså v. *parviflora*) uppfattas nu som en småblommig otypisk form av denna *Agardhiana*. Vad som föranlett denna åsiktsändring, framgår av en uppsats, som FRIES 1841 publicerar i Botaniska Notiser och där han redogör för resultaten av en del experiment i Uppsala Botaniska Trädgård, bland annat med odling av ett par *Mentha*-arter (*M. silvestris* och *M. viridis*) »på fet, fuktig och skuggfull trädgårdsjord». »Under ofvan antydde förhållande utbildade sig af den smal- och spetsbladiga *M. silvestris* en utmärkt småblommig form, som på det nogaste öfverensstämmar med blommorna af *M. gentilis* utom de urnupne kronflikarne. Denna form var mig synnerligen lärorik derigenom att jag nu

med full säkerhet kan antaga *M. gentilis* L. för en dylik småblommig form af *M. Agardhiana*; en åsigt, som jag länge hyst, men endast gissningsvis ej [!] vågat framställa. Båda äro gifna i Herb. Norm. . . . Sedan sålunda den karakter, som hämtats af blommorne försvunnit, måste vi se oss om efter någon ny väsentligare karakter, som skiljer den således utvidgade *M. gentilis* från *M. sativa*. En sådan erbjuda bladen; hos *M. sativa* äro alla bladen tydligt skaftade, hos *Mentha Agardhiana* (som är artens typiska form) och *M. gentilis* äro de under blomsterkransarne sittande bladen nästan oskaftade. Denna begränsning af *M. sativa* och *M. gentilis* rättfärdigas fullkomligt af yttre utseendet och deras geografiska utbredning. *Mentha Agardhiana* och *M. gentilis* förekomma vanligen i samma nejd¹; men i sällskap med den verkliga *Mentha sativa* hafva vi aldrig funnit den förstnämnda. *Mentha sativa* varierar ofta med hjertlika blad, en form som motsvarar *M. agrestis* Sol. [= Sole], som vi nu med full tillförsikt antaga som varietet eller underart af *M. arvensis*.» — Vad som verkligen kan ha hänt med *M. silvestris* [= *M. longifolia* (L.) Huds.] är ej lätt att säga (beläggsexemplar av den »förändrade» typen finnas ej bevarade) men det kan möjligen tänkas, att under de säregna odlingsförhållandena utvecklats småkroniga honblommor i st. f. de normala tvåkönade blommor, som äro regel hos denna art.² I varje fall haltar jämförelsen mellan *M. silvestris* å ena sidan och å den andra *M. gentilis* v. *verticillata* (= *M. Agardhiana* hos FRIES) och *M. gentilis* v. *parviflora* (»*M. gentilis*» ibid.) betänkligt, av den orsaken att blommorna hos förstnämnda *gentilis*-form ej äro tvåkönade som hos (normal) *M. longifolia* utan honliga och hos v. *parviflora* könlösa. Vad som emellertid var särskilt olyckligt i FRIES' framställning var hans beteckning av *M. Agardhiana* som den »typiska» formen av *M. gentilis*. Härmed menar FRIES nämligen ej, att »*Agardhiana*» skulle vara den egentliga *gentilis*, den i nomenklatoriskt avseende typiska eller för kollektivarten *M. gentilis* mest representativa formen, utan den form av arten, som har den för släktet »typiska» (eller normala) blomman — vilket som sagt är oriktigt, då den ju är honlig. Det är alldeles samma beteckningssätt som FRIES använder, när han (också i Mant. III! — p. 4) ger namnet a. *typica* åt den, som det brukar

¹ Vad denna uppgift grundar sig på, har varit omöjligt att utleta.

² Att verkligen en sådan förändring under vissa omständigheter kan äga rum, har jag själv iakttagit hos en annan labiat, nämligen *Nepeta Stewartiana* Diels [= *Dracocephalum Stewartianum* (Diels) Dunn], odlad i Uppsala Botaniska Trädgård. I september 1938 inträffade det nämligen, att ett par i bänk uppdragna men fritt exponerade individ, vilka dittills endast burit storkroniga (normala) hermafrodita blommor, efter en dag med kyla och kraftigt regn endast alstrade småkroniga honblommor. Huruvida normala blommor senare åter framkommo, hade jag inte tillfälle att efterforska. — Samma felaktiga analogi som hos FRIES mellan blomman hos *gentilis* v. *verticillata* och den normala labiatblomman förekommer även hos WESTERLUND (1863), vilken till på köpet betecknar den senare (»*macrantha*»-formen) som ♂ (i st. f. ♀).

anses, mycket sällsynta form av *Avena elatior*, där småaxets båda blommor (eller samtliga, i det fall att tre eller fyra utbildas) äro tvåkönade (»v. *hermaphrodita* A. & G.»), på det sätt som är normalt (eller »typiskt») för släktet *Avena*, medan han som b. *vulgaris* betecknar den typ av arten, där den nedersta blomman i småaxet är hanlig, vilket brukar anses som det för *Avena elatior* karakteristiska och som även föranlett dess utbrytande till ett eget släkte: *Arrhenatherum*.¹

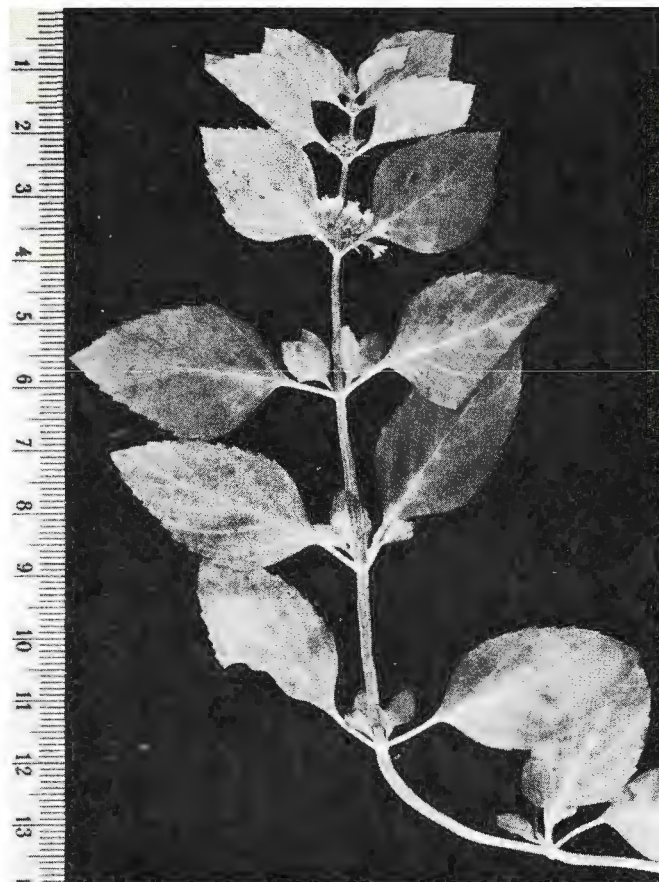
Det må ej förtänkas HARTMAN, att han föll i denna fallgrop och därigenom förleddes att i 4. uppl. av sin handbok (1843) till *M. sativa* hänföra Herb. Norm.-exemplaren av »*M. Agardhiana*» från Slaka men att samtidigt på J. H. WALLMANS auktoritet även anför *M. gentilis* från samma lokal (»Slaka backe i potatoesland»). Detta föranledde FRIES att i en ganska amper kritik av HARTMANS arbete i Botaniska Notiser 1844 även avlägsna denna dubblering: »*Mentha* Herb. N. IV. n. 17, hänförd af D:r HARTMAN till *M. sativa*, är just samma växt från Slaka, som äfven citeras under *M. gentilis*. Rätteligen anser jag den böra betraktas som en storblommig varietet af den sednare.» På detta svarade HARTMAN följande år: »*Mentha gentilis* har i skriftligt meddelande af H:r Lektor WALLMAN blifvit uppgifven för Slaka, utan att jag deraf erhållit exemplar. Jag måste dock lita på en så utmärkt botanists uppgift, hvilken ock nu af Prof. FRIES stadfästs. Väl undrade jag på exemplaret i H. N. kalladt: *Mentha sativa*? s. *Agardhiana* Nov. såsom mera likt *M. gentilis* än hvad jag fordom erhållit som *M. Agardhiana*, men tryggade mig till Prof. FRIES' uppgift 'exacte intermedia', såsom den ock synes vara, hvarför jag helst citerade den som en var. af *sativa*. Att Prof. FRIES i Mant. 3 skulle förklara *M. Agardhiana* (som i Nov. 2 ansågs identisk med *sativa*) för den typiska formen af *M. gentilis*, var så otroligt, att jag ej kunde annat än hänföra orden 'hujus status typicus' till *sativa*, hvilken sist nämnes.»

I varje fall tar HARTMAN FRIES' påpekande ad notam på det sättet, att han i nästa upplaga av handboken (1849) ersätter namnet *gentilis* L. med *sativa* L.; närmare motivering, på vars (diskutabla) riktighet jag ej kan ingå här, lämnar han dels i Botaniska Notiser 1846, dels i Flora 1850. — *M. aquatica* × *arvensis* upptas i denna femte upplaga delvis (väl i den utsträckning, som skulle motsvara FRIES' *M. sativa* i Nov. ed. 2) som *M. Agardhiana*, delvis som v. *verticillata* under *M. aquatica*. I den av CARL HARTMAN ombesörjda 6. uppl. har emellertid *sativa* åter utbytt

¹ Det vill synas, efter de resultat som JENKIN (1931) publicerat, som om sådana *hermaphrodita*-småax (åtminstone inom vissa stammar) inte vore så sällsynta, som hittills antagits; variationen är f. ö. uppenbarligen betydligt större än vad som framgår av de floristiska handböckerna, både i fråga om antalet blommor i småaxen och könsfördelningen och fertiliteten i dessa. För den som ännu trots på släktet *Arrhenatherums* berättigande (i sedvanlig begränsning), bör JENKINS arbete medföra en omvändelse.

Mentha aquatica x *arvensis* Smål. Forsheda in cultis, E. Fries
(U: *M. Agardhiana* Fr., typus). Foto C. G. Alm.

M. aquatica x *arvensis* Smål. Unnaryd, culta, E. Fries (U: »*M. sativa*
L. vera»). Foto C. G. Alm.

mot *gentilis*, med den kloka motiveringen: »*M. sativa* ed. 5, ett så ofta omtvistadt och bortblandadt namn, att det synes helst böra alldeles bortläggas».¹ Namnet *gentilis* behålles sedan i alla följande upplagor, »*Agardhiana*» t. o. m. ed. 9 för att sedan uppgå i *M. aquatica* γ *verticillata*, där alla »verticillata» former av *M. aquatica* × *arvensis* samlats; de »subspicata» typerna gå under namnet β *subspicata* F. Areschoug.

Stick i stäv med nomenklaturen i ed. 5 av HARTMANS handbok är uppställningen i FRIES' Summa Veg. (1846), där den sistnämnde även i fråga om namnen tar konsekvenserna av sin nya uppfattning, i det han uppför:

6. *M. aquatica*. L.! H. N. II. 25
— *odorata*. (Smith) Fr. Nov. IV. 16 [mixtum!]
7. *M. sativa*. L.! Fr. H. N. II. 26
— *latifolia*. (Fl. D.) et *glaberr*.
8. *M. gentilis* L. Fr. H. N. VI. 13
— *Agardhiana* Fr. m. 3. H. N. IV. 17.

Min egen uppfattning om de svenska *Mentha*-formernas naturligaste anordning hoppas jag snart kunna framlägga i annat sammanhang; nu vill jag bara be den som så har tillfälle att jämföra det ovanstående schemat med uppställningen i NEUMANS och LINDMANS floror. Och så kan jag sluta ungefär där jag började, i det jag lånar orden från LYTTKENS: »Såsom man af ofvanstående redogörelse finner, har alltid rätt en ganska stor ovisshet rörande *Mentha*-arterna och deras identifiering.» Slumpen har gjort, att uppslagsordet Hjertansfröjd i FRIES' ordbok till närmaste granne fått namnet Hjernbrylla, ett namn som jag under denna undersöknings fortgång känt allt starkare lust att applicera på dessa *Mentha*-former i stället för »Hjertansfröjd».

LITTERATUR.

- AASEN, I., Norske Plantenavne. — Budstikken No. 1, 1860. (Särtryck Christiania 1860.)
- ARESCHOUG, F. W. C., Botaniska Observationer. — Lund (diss.) 1854.
- , [Om de forskiellige Former af Slægten *Mentha*.] — Forhandl. Skand. Naturf. 8. Møde . . . 1860. Kiøbenhavn 1861.
- , Skånes Flora . . . — Lund 1866.
- BRIQUET, J. in TSCHIRCH, A., Handbuch der Pharmakognosie. II. Bd. 2. Abt. — Leipzig 1917.
- BROMELIUS, O., Chloris gothica, seu catalogus stirpium circa Gothoburgum nascentium. — s. l. 1694.

¹ KOCH (1837) slopar däremot med samma motivering namnet *M. gentilis* L.: »Nomen *Menthae gentilis* Linnaei, ab autoribus praestantissimis nunc ad hanc, nunc ad illam speciem et varietatem relatum, et ab ipsis Anglis, qui herbarium Linnaeanum inspicere possunt, hucusque varie usurpatum, adhibere nolui.»

- FRANCK, J., *Speculum botanicum* . . . — Upsaliae 1638.
- (FRANCKENIUS, J.), . . . *Speculum botanicum renovatum* . . . — Upsaliae 1659.
- FRIES, E., *Novitiæ Floræ Suevicæ*. — Lundæ (diss.) 1814—23.
- , *Flora Hallandica, Pars prior*. — Lundæ (diss.) 1817—19.
- , *Stirpes Agri Femsionensis*. — Londini Gothorum (diss.) 1825—27.
- , *Novitiæ Floræ Suevicæ*. Ed. altera. — Londini Gothorum 1828.
- , [*Flora Scanicæ*:] *Corpus florum provincialium Sueciæ*. I. *Floram scanicam scripsit* . . . — Upsaliae 1835.
- , *Herbarium normale plantarum rariorum et criticarum Sueciæ*. Fasc. IV. — Lundæ 1837 (distr. 1838).
- , *Herbarium normale etc.* Fasc. VI. — Upsaliae 1839 (distr. 1840).
- , *Rön öfver vissa vextformers sjelfständighet som arter*. — Bot. Not. 1841.
- , *Bidrag till några Linnæanska vexters riktiga bestämmande*. — ibid. 1842.
- , *Novitiarum Floræ Suevicæ Mantissa tertia*. — Upsaliae (diss.) 1842—45.
- , *Reservation emot en del antagna åsigter öfver åtskilliga Svenska vexter*. — Bot. Not. 1844.
- , *Summa Vegetabilium Scandinaviae. Sectio prior*. — Upsaliae 1846.
- , *Några ord öfver hybrida växtarter*. — Forhandl. Skand. Naturf. 5. Mode . . . 1847. Kiöbenhavn 1849.
- , *Botaniska utflygter. Andra bandet*. — Stockholm 1852.
- , *d:o, Tredje bandet*. — Stockholm 1864.
- , *Kritisk ordbok öfver svenska växtnamnen*. Utg. af Svenska Akademien. — Stockholm 1880.
- FRIES, TH. M., *Botaniska anteckningar rörande Femsjö socken i Småland*. — Bot. Not. 1852.
- HARTMAN, CARL, *Anteckningar vid de Skandinaviska Växterna i LINNÉS Herbarium*. — Sv. Vet.-Akad. Handl. 1849.
- HARTMAN, C. J., *Handbok i Skandiniaviens Flora* . . . 4. uppl. — Stockholm 1843.
- , *d:o*, 5. uppl. — Stockholm 1849.
- , *d:o*, 6. uppl. (utg. af C. HARTMAN). — Stockholm 1854.
- , *Anmärkningar vid Prof. FRIES' »Reservation mot en del antagna åsigter öfver åtskilliga Svenska vexter», i Bot. Not. 1844, n:r 1, 2*. — Bot. Not. 1845.
- , *Motiver för behandlingen af en del vexter i undertecknads Svensk och Norsk Excursions-Flora*, Sthm 1846. — Bot. Not. 1846.
- , *Bemerkungen über LINNÉS *Mentha sativa* und *gentilis**. — Flora oder Allg. Bot. Zeitung. 33. Jahrg. (N. R. VIII. Jahrg.) 1850.
- HULTÉN, E., *Flora of Kamtschatka and the Adjacent Islands*. IV. *Dicotyledoneae Pyrolaceae — Compositae*. — K. Sv. Vet.-Akad. Handl. 3. ser. Bd 8. n:o 2. 1930.
- JENKIN, T. J., *Swollen stem internodes and other characters in *Arrhenatherum* Beauv.* — Univ. Coll. of Wales, Aberystwyth. Welsh Plant Breeding Station. Series H. No. 12. 1931.
- JENSSEN-TUSCH, H., *Nordiske Plantenavne*. — København 1867—71.
- KOCH, G. (W.) D. J., *Synopsis Florae Germaniae et Helvetiae*. — Francofurti ad Moenum 1837.

- KRÖNINGSSVÄRD, C. G., Uppsats på de i provinsen Dalarna vildtväxande Phanerogamer och Filices. — In: KRÖNINGSSVÄRD, C. G., Afhandlingar rörande Natur-Wetenskaperna. 2. Häftet. Fahlun 1831.
- LINNAEUS, C., Caroli Linnaei . . . Öländska och Gothländska Resa. — Stockholm 1745.
- , Species plantarum (ed. 1). — Holmiae 1753.
- , Species plantarum, ed. 2. — Holmiae 1762.
- , Adonis Uplandicus . . . — In: CARL VON LINNÉ'S ungdomsskrifter samlade af EWALD ÄHRLING . . . utg. av K. Vet.-Akad. Första serien. Stockholm 1888.
- , Hortus Uplandicus . . . (II.). — ibid.
- [—], Caroli Linnaei Hortus Uplandicus med inledning och förklaringar af TH. M. FRIES. — Upsala Univ. Årsskr. 1899.
- , Adonis Stenbrohultensis . . . Utg. (facs.) av F. BRYK. — Stockholm 1920.
- LATTKENS, A., Svenska växtamn. — Stockholm 1904—15.
- MONTIN, L., Förteckning på de i Halland vildt växande Örtar, som äro sällsynte i Sverige, eller också där ej tillförene blifvit fundne. — Sv. Vet.-Akad. Handl. 1766.
- NORDSTEDT, O., Prima loca plantarum succicarum. — Bil. till Bot. Not. 1920.
- RINGJUS, H. H., Herbarium normale plantarum rariorum et criticarum Sueciae. Fasc. II. — Lundae 1836.
- RIVINUS, A. Q., Ordo plantarum, quae sunt flore irregulari monopetalo. — Lipsiae 1690.
- RUDBECK, O., Hortus botanicus variis exoticis indigenisque plantis instructus. — Vpsalae 1685.
- SMITH, J. E., Flora Britannica. Vol. II. — Londini 1800.
- (& SOWERBY, J.), English Botany . . . Vol. XXVIII. — London 1809.
- SOLE, W., *Menthae* Britannicae: Being a New Botanical Arrangement of all the British Mints. — Bath 1798.
- THUNBERG, C. P., Horti Upsaliensis plantae cultae 1780—1800. Pars IV. — Upsaliae (diss.) 1803.
- , Horti Upsaliensis plantae cultae ab initio saeculi. — Upsaliae (diss.) 1826.
- TILLANDZ, E., Catalogus plantarum . . . — Aboe 1683. (n. v.)
- WAHLENBERG, G., Flora Svecica. Pars prior. — Upsaliae 1824.
- WESTERLUND, C. A., Spridda anteckningar till Skandinavians Flora. — Bot. Not. 1863.

LINNÉS AVHANDLING EXANTHE- MATA VIVA

(UTSLAG FRAMKALLADE AV LEVANDE ORGANISMER)

Översättning

AV

YNGVE HEDLUND

BLAND SJUKDOMARNA HA KNAPPAST NÅGRA TILL SITT upphov varit hemlighetsfullare för läkarna än de smittsamma. En person, som dittills varit frisk och sund och som i detalj följer reglerna för dieten, smittas nämligen av dessa sjukdomar i samma grad som den, vilken förslappas genom njutningar, om han blott kommer i närheten av en sjuk. Vår förvåning ökas, då vi se, att somliga smittsamma sjukdomar, t. ex. skabb, rabies, kikhosta och rödsot, äro inhemska och uppstå hos oss liksom av sig själva nästan varje år, men andra aldrig annat än vid umgänge med sjuka. Dessas ursprung är utländskt och måste sökas på annat håll än i vårt fädernesland; jag syftar på pest, mässling, koppor och syfilis.

Det kan vara av intresse att blott i förbigående nämna några av de lärdaste läkarnas olika antaganden om dessa sjukdomars ursprung. FRACASTORO, RHODIUS och MINDERER härleda dem av förruttelse, HOFFMANN av mångfaldig svavelröta, JUNKER av ett jäsningssmiasma, ALPINI av något frätande, SYLVIVUS av ett skarpt, flyktigt salt, SORBAIT av arsenik, RIVINUS av inbillning och fruktan, andra av utdunstning från giftig jord, andra åter av himlen och planeternas konstellation, en tredje grupp av talrika döda kroppar, som förgifta luften, KIRCHER av förruttelse, åtföljd av maskbildning o. s. v. Bland de orsaker, vilka författarna på olika ställen anföra, synes oss den dock ligga närmast till hands, enligt vilken det hävdas att smitta kommer av levande smådjur, såsom hos RIVINUS, *De pruritu exanthematicum ab acaris*, och andra. Vi skola för den skull söka följa denna linje men ej gå längre än vår erfarenhet tillåter. Vad som är antagligt

Översättningen återgår på originaltrycket 1757. Senare tillägg vid omtryck i *Amoenitates academice* inom klammer.

fast ännu ej av någons öga skådat, det komma vi emellertid att i största korthet framställa som en gissning, som vi icke ställa upp som vår egen bestämda uppfattning utan helt enkelt kasta fram.

De smittsamma sjukdomarna stämma alla överens i följande avseenden. 1) de komma till synes genom antingen inre eller yttre utslag på just sådant sätt som rabies förråder sig genom små blåsor under hundarnas tunga; vid alla smittsamma sjukdomar brukar nämligen vara för handen ett ämne, som framkallar utslag; när det slår ut, går febern ned (Hoffm. Syst. IV:122). 2) De framkalla oro i kroppen och feber; de förvärras i någon mån antingen vid en bestämd timme av dagen eller framemot natten. 3) Sjukdomens kraft ökas av söta saker, fördrives av bittra och retas av feta. 4) Den minskas något av köld, och liksom allt liv stegras av det ljumma men fördrives av det alltför heta, så ökas skabb och utslag av värme men drivas ut till kroppens ljumma yta, när hettan och febern ökas. 5) De fördrivas av maskförstörande medel, och därför ta svavelhaltiga medel bort skabb; medel innehållande kvicksilver, som dödar nästan alla insekter, bota skabb och syfilis och förebygga pest och koppor; tobak dödar de minsta insekter, och rökning med tobak hindrar smitta. 6) Analogien och den klåda blåsorna vålla i de smittsamma sjukdomarna pekar åt samma håll. 7) I skabb och rödsot äro insekterna synliga för ögat; LONGIUS har sett dem vid mässling, KIRCHER vid pest, HAUPTMANN vid syfilis [de liknade sniglar], ZIEGLER vid fläckfeber samt LUSITANO och PORCELLUS vid koppor; den senare har sett små maskar även vid revorm och andra hudsjukdomar.

Genom analogi och hittills vunnen erfarenhet tro vi oss utan större svårighet kunna dra den slutsatsen, att sådana mycket små insekter, kanske olika arter av kvalster, förorsaka de olika slagen av smittsamma sjukdomar; deras struktur och storlek utgöra ej något hinder. De äro nämligen de minsta djur, som ett mänskligt öga hittills kunnat uppfatta; den skarpsynte LEUWENHOEK har i vätskor, som ett obeväpnat öga uppfattar som fullständigt rena, iakttagit tusentals insekter, som tillsammans tagna knappast äro att jämföra med hundra delen av ett sandkorn. Den skarpsinnige RÉAUMUR har framställt som sin åsikt, att vad som om sommaren synes som en tät och glänsande dimma i luften, icke är något annat än osynliga insekter. Han har också visat, att de leva ej blott var för sig utan även i svärmar på bins och myrors vis, men att likväl de särskilda individerna iakttaga en bestämd inbördes ordning. Av sinnenas vittnesbörd, som stundom äro opålitligare än havets vågor, får man alltså icke sluta sig till sakens omöjlighet, ty såväl i det minsta som i det största framträder den vise Skaparens konstverk. Då vi betrakta ett levande kvalster, övertygas vi om att det är utrustat med muskler, nerver, vener, artärer och inälvor. Man har rätt att förutsätta, att dessa, hur små de

äro, likväl innehålla till den grad fina vätskor, att dessa kunna ta sig fram genom varelsens kärl. Vi undra, varifrån dessa smådjur komma, men vår undran är obefogad, om vi tänka oss, att de — till sin utsträckning så små som knappast något annat — likt atomer flyga omkring i luften och tränga in i de minsta springor, på samma sätt som mögel uppstår ur frön, varhelst förruttelse bildas.

SKABB.

Skabb är allra vanligast och för iakttagelser lättast åtkomlig. Det är klart för var och en, att denna sjukdom orsakas av ett kvalster, Fauna Svec. n:o 1194 [*Siro*], som sitter dolt vid blåsornas sidor under fläckar, knappt synliga för blotta ögat, och kan plockas fram med en nål och läggas på nageln*). Om vi därpå värma upp det med andedräkten och placera det på huden, så kryper det omkring, lätt urskiljbart på grund av sin byggnad, och söker länge efter sprickor, tills det genom att gräva som en mullvad kommit in i huden, där det sedan gör gångar. Kvalstret Fauna Svec. n:o 1195 är mycket likt detta, ehuru det har starkare färg. Vi lägga ej sällan märke till att ost och mjöl, som ej på länge flyttats från sin plats, hyser många tusen dylika; härav kommer det sig, att då ammor beströ hudlösa spädbarn med mjöl i stället för med frömjöl av *Lycopodium*, zinkoxid el. dyl., skabb uppstår i ljumskar och armhålor. Det onda botas upprepade gånger men återvänder ideligen, så ofta pudring med mjöl förnyas; även andra barn smittas. Härav dra vi den slutsatsen, att mjölets och skabbens kvalster äro ett och samma slag. Doktor ZWEIF har tydligt iakttagit, att dessa kvalster lagt ägg, snabbt förökat sig och levat flera dagar utanför kroppen**). Vi ha uttrönt, att skabb på samma sätt dagligen överföres genom kläder, umgänge och beröring. Liksom insekterna tycka om värme och äro ömtåliga för köld, så förvärras skabben häftigt genom värme och drives tillbaka genom köld. Vi ha erfärut, att om de med skabb behäftade smörjas med svavelhaltiga medel, de antingen få inre smärtor eller feber, så att samma orsak, som utvändigt framkallar skabb, invärtes vållar feber, som ej upphör, förrän skabben åter slagit ut. Vilken åsikt kan man under sådana omständigheter hysa om orsakerna till hetsiga febrar, som av sig själva framkalla en häftig och mycket ofta smittosam skabb? Liknande verkningar bruka nämligen ha liknande orsaker, och naturen, som alltid är sig lik, gör ej lätt några språng. Men vi förmå ej tränga fram längre genom ett så tätt mörker.

*) [Kvalstret skall ingalunda sökas under själva blåsan, utan drar sig längre tillbaka och finnes om man följer hudens veck; det lägger sin avkomma i själva blåsan. Denna öppnas, då man av naturligt tvång skrapar mot den, och smittämnet sprides.]

**) [LEUWENHOEK har länge lärt och visat, att kvalster föda levande ungar.]

Vid djurskabb påträffas kvalster mindre lätt. Med beväpnade ögon ha vi med full tydlighet iakttagit, att de, uttagna, visa sig vara en annan art och ha fyra bakben, som äro dubbelt så långa som kroppen. Sålunda finnes intet skäl att betvivla orsaken till denna sjukdom. Med starkt luktande medel, såsom mysk, zibetolja, *Holcus odoratus*, kamfer och ryssolja skydda vi kläder och insektsamlingar mot kvalster. Dessa medel givas med framgång även till invärtes bruk för att driva ut dessa utslag, när de trängts inåt. [Med mysk, som hänges om halsen, skyddas småbarn mot koppepidemier enligt norrlänningarnas och Herr Preses' erfarenhet. I östra Ryssland skyddar man sig mot smittsamma sjukdomar genom att binda mysk vid fransarna på kläderna, såsom nyligen meddelats i Acta Petropolitana.]

Om ålderdomsskabb gäller samma resonemang, och även här har undersökningen påvisat kvalster. Då den en gång översvämmat kroppen, går den icke lätt bort eller försvinner av sig själv.

För några år sedan ha vi sett två killingar som voro behäftade med skabb, särskilt på nosen; en av dem dog, men den andre, som behandlades med mysk, blev frisk efter tre dagar.

RÖDSOT.

Den epidemiska rödsoten är en invärtes skabb, som uppträder i inälvorna, såsom framgår vid obduktion av i rödsot avlidna personer. Att denna sprides genom gemensamma avträden och avlopp, betvivlar ingen, som är hemma i läkekonsten. BARTHOLINUS berättar, att en dansk läkare från Hälsingborg under förra århundradet, vilken ganska ofta fick rödsot, funnit sina exkrementer fulla av levande insekter, som rörde sig med knappt urskiljbara rörelser. Här böra vi ej gå förbi en iakttagelse, som i högsta grad belyser saken. För fyra år sedan besvarades herr ROLANDER, som levde i Herr Preses' hus, av rödsot; han botades på vanligt sätt med rabarber och lugnande medel. En vecka därefter föll han i samma sjukdom och botades på samma sätt som förut, men efter ytterligare åtta dagar insjuknade han för tredje gången i rödsot. Man forskade med all iver efter orsaken men kunde icke finna den, då den sjuke åt samma mat och hade samma livsföring som husets övriga, friska invånare. Därför rådde Herr Preses den sjuke, som framför allt vinnlagt sig om entomologien, att undersöka sina exkrementer, på det att man skulle nå större klarhet, om BARTHOLINUS' anförda iakttagelse hölle streck. Då den sjuke gjort så, sade han, att han i exkrementerna sett tusentals smådjur, och att de, något som han noga beskrev, voro kvalster och liknade kvalstren i mjöl. En och annan gissade nu, att orsaken vore att söka i det han drack om natten, men somliga ansågo detta ej vara en tillräcklig för-

klaring. Han brukade icke dricka till måltiderna; då han alltså om natten ansattes av törst, tog han sig ofta en klunk ur en stänka av enträ. När han såg i kärlet, fann han i fogarna mellan laggarna en så att säga lysande, för blotta ögat knappt synlig rand; med beväpnat öga iakttog han, att allt det glänsande vita ej var något annat än otaliga kvalster och det just av samma slag, som dem han iakttagit i sina exkrementer. Under trägen efterforskning fann han omsider, att de ej förändrades, då dryck hälldes i kärlet, men att de vid midnatt lämnade sitt tillhåll och sökte sig upp till dryckens yta, där de höllo på med att söka näring till kl. 10 f. m., då de begåvo sig tillbaka till sin tidigare vistelseort. Då han tagit ut några kvalster och lagt dem på en fuktad skiva, iakttog han, hur föga de påverkades av att olika vätskor hälldes på dem och att de passerade t. o. m. olja utan men; de skadades av brännvin och framför allt av rabarberdroppar, vilket är värt att särskilt lägga märke till. Men då rabarber är det specifika medlet mot rödsot och ängssyra (*Lapathum acutum*), som är det dagligdags brukade medlet mot skabb, är därmed närbesläktat, ha vi därigenom funnit släktskap och överensstämmelse mellan sjukdomarna. Trots att kärlet tvättades tre gånger med hett vatten, höllo de sig kvar i det; han sökte efter dem även på andra ställen och träffade ganska ofta på dem i kärl med surnat dricka och under fatens tappar.

Den rödsot, som nästan varje år under skördetiden hemsöker Göinge i Skåne, och likaså den, som är vanlig i fält, torde ha sitt ursprung i just dessa kvalster, som finnas i surnat dricka och därefter sprida sig genom avträden och alstra smitta. I Gamla Testamentet var det därför påbjudet, att varje soldat genast skulle hölja över sina exkrementer med jord. Skulle det därför ej vara lämpligt, att man i Skåne och i fältlägren nyttjade dryckeskärl av lera eller metall, vari dessa insekter ha större svårighet att hålla sig kvar? Utan att känna till orsaken brukar menige man säga, att det är orätt att på fastande mage intaga en dryck, som duvnat i nattluften, om man ej först håller ut det översta. Den ovan nämnda iakttagelsen ger oss ju den upplysningen, att kvalstren då äro i rörelse, och därav har denna sed uppkommit. Av duvnat dricka får man magplågor; dessa hävas ofta nog genom en sup brännvin, som kommer närmast rabarbern i förmåga att skada kvalstren.

KIKHOSTA.

Kikhosta är en sjukdom, som var mindre känd av våra förfäder; den angriper mest barn. Dess smittoämne bör vara sådant, om den är epidemisk*),

*) Iakttagelser ha gjorts, att friska pojkar kommit in i ett hus och där blott en enda gång träffat samman med en sjuk, varpå de strax angripits av kikhosta. Det är gängse tal bland läkare, att dessa genom att besöka den ene sjuke efter den andre fört sjukdomens smittoämne med sig och infekterat andra därmed.

att det lätt kan utdunstas, spridas och förökas. Men detta anse vi kunna sägas blott om något levande. Den huskur, som användes i Västergötland mot denna sjukdom och som består i att man ger en infusion på skvattram*) (*Herba Ledi*), vilken har en narkotisk, giftig och för insekter obehaglig kraft, tyder på att även här smådjur äro närvarande som orsaker. Detta antagande stöddes av en märklig iakttagelse, som assessor WAHLBOM gjort; i Kalmar gav han ett litet barn, som led av denna sjukdom, en myskemulsion (*Iulapium moschi Londinensis*); två dagar därefter fick det sjuka barnet en lätt skabb över hela kroppen, och kikhostan upphörde; då efter någon tid samma sjukdom återkom och skabben gick inåt, använde han samma läkemedel, varmed han åter nådde samma verkan, och barnet blev fullständigt friskt. Skulle icke då kikhosta kunna härledas av något slags kvalster, som helst söka sin näring i de organ, som höra ihop med lungan, eftersom sjukdomen botas eller lindras genom det slagets läkemedel? Varför denna sjukdom, liksom koppor och mässling, endast en gång angriper vårt liv och sedan icke kommer tillbaka, veta vi lika litet som varför ålderdomsskabb oftast ej kommer igen.

KOPPOR.

Koppor ha mycken släktskap med förutnämnda sjukdomar. Denna sjukdom uppkommer ur någon orsak, som ingalunda är att söka i Europa eller Amerika, och den införes aldrig till oss annat än genom smitta. Att den uppstår på samma sätt som de, är mycket sannolikt, särskilt som pojkar, vilka ätit för mycket sötsaker och ha mildare vätskor, i högre grad angripas av denna sjukdom, liksom av skabb. Då för några år sedan mördande koppor gingo i Uppsala och ryckte bort nästan alla barn i trakten, band Herr Preses mysk om halsen på sina barn, såsom det länge varit sed i Norrland; därigenom åstadkom han, att de sluppo orörda undan denna hemska farsot. Det är brukligt att lägga omslag med sockrad mjölk på låren hos dem, som nyss angripits av koppor; härigenom synas insekterna s. a. s. lockas dit från andra håll, ty låren bli liksom översållade med blåsor, medan kroppen i övrigt får mycket färre koppor. För att skydda barnen mot koppor användas svavel- och kvicksilverhaltiga medel, och för att ögonen ej skola skadas, lägger man på dem saffran, varmed sjömännen färga sina skjortor för att ej allt för mycket plågas av löss. När kineserna ympa in koppor, sätta de mysk till varet (*pus*), som de föra till näsan, för att därigenom driva kvalstren ur blodvaret (*sanies*) upp i pannans veck. Att ett sår hos den, som lider av koppor, icke läkes, förrän denna sjukdom lämnat kroppen, och att utslagen i så stor utsträck-

*) Med samma växt botas svin och andra kreatur, som besväras av löss.

ning som möjligt samlas i närheten av såret, synes också härröra från något levande, som ansättes av en fientlig kraft i kroppens inre och lik-som tar sin tillflykt till denna utgång.

MÄSSLING.

Vad art och yttre ursprung beträffar, är mässling nära släkt med kopporna. Mot skabb hos pojkar brukar allmänt användas aklejfrön, som äro giftiga och likna frön av riddarsporre (*Delphinium Staphisagria*; »staffansfrön»); därför döda ofta gamla gummor i sin okunnighet barn genom att ge dem en större dos därav än lämpligt är. Hos oss är det mycket brukligt att ge dem, som lida av mässling eller koppor, pulveriserade aklejfrön eller mysk, för att utslagen skola drivas till kroppens yta och inälvorna icke alltför mycket anfäktas av dem. Vid envis hosta hos de mässlingsjuka och vid tyngd över bröstet, då nästan ingenting brukar hjälpa, gäller svavelblomma såsom speciellt botemedel, givet i liten och upprepad dos tillsammans med medel som motverka feber. I få ord: alla medel, som förebygga annalkande mässling och koppor eller bota dem, äro verksamma att döda insekter, och emedan dessa icke uthärda ens dunsten av dessa medel, drivas de till kroppens yttre delar och tvingas på flykten.

PEST.

Pest uppkommer aldrig hos oss utom genom smitta från främmande länder, vanligen i hamnstäder. Den förökas och utbreder sig av sig själv; den härjar värst i varmare, osundare och lägre liggande trakter; den förvärras till följd av otjänliga väderleksförhållanden; mot vintern går den tillbaka men bryter ut under våren och när sommaren nalkas; enligt TIMOLUS tränger den icke in i noggrant rengjorda hus; ofta förebåda andra smittsamma sjukdomar dess ankomst; den uppträder alltid med samma utslag; dess smittämne såväl sväljes ned med saliven som smyger in genom hudens porer; den mattas av sig själv av syret i luften och förebygges genom sura medel, enligt SYLVIVS' undersökningar; slutligen har den, då den för icke länge sedan hemsökte Ryssland, enligt SCHREIBER lyckligt botats med kvicksilverhaltiga medel, som äro välkända mot av kvalster framkallad skabb; samme person uppger, att dessutom mysk, kamfer och kinabark*) äro ägnade att bota pest; — allt detta är mycket tillförlitliga iakttagelser, som tyckas ange insekter såsom pestens orsak.

Vi anse, att även de syfilitiska sjukdomarna, som genom mycket långt gående överensstämmelse äro förbundna med pesten, leda sitt ursprung till smådjur [men sådana som leva i fuktighet], särskilt som de aldrig

*) Ordet struket i senare uppl.

uppkomma genom kyssar, dryckeskärl, konsumgänge och svett i och för sig, utan genom beröring med vätskor.

Om ursprunget till fläckfeber, purpurfeber och även nässelfeber (*urido*) hysa vi samma åsikt, men i avsaknad av iakttagelser måste vi lämna detta därhän*).

Härav synes det vara fastslaget, att febrar av detta slag framkallas av kvalster: eftersom de fördrivas med medel, som äro tjänliga just mot kvalster.

Varför skabb och rödsot ofta uppstå hos oss utan beröring med sjuka inses av det vi anført, ty orsaken till den förra ha vi funnit i mjöl, till den senare i dryckeskärl. Å andra sidan är det sannolikt, att de insekter, som framkalla pest, koppor o. s. v., äro av utländskt ursprung och icke kunna existera hos oss annat än i en infekterad kropp eller annat för dem tjänligt tillhåll. Orsaken till detta är kanske att söka i vårt strängare klimat eller i kvalstrens alltför ömtåliga natur. Ty om det är tillåtet att av det grövre dra slutsatser om det finare, så iakttaga vi, att somliga insekter äro inhemska hos oss, att andra uppträda blott om sommaren och att en tredje grupp endast finnes i våra bostäder, där värmen från härden håller dem vid liv. De sistnämnda anse vi komma från länder, som ligga längre mot söder. Men alla dessa äro ej av samma ömtålighet. Ty vi ha upptäckt insekter, som invandrat hit från det heta Indien och acklimatiserats i vårt land. Detsamma inträffar även med djur, som förut uppträtt i större mängd endast på vissa bestämda platser men sedan spritt sig därifrån vitt och brett och utövat en sorglig verkan. Att andra blivit husdjur hos oss, kan möjligen förklara, varför några förut okända sjukdomar uppkommit på vissa platser och blivit vanliga. Skola vi männe härifrån även ledas in på den genväg, där det skall bli möjligt att nå fram till förklaring av att bestämda sjukdomar uppträda vid bestämda årstider? Ty bortsett från det, att de flesta smittsamma sjukdomar göra sig gällande om sommaren, alla insekters bästa kvartal, så skulle man kanske kunna lösa det invecklade problem, som uppkommer ur dessa smådjurs konstiga levnadssätt, som vi känna genom den egendomliga överensstämmelsen hos utslagen. Ty på vad sätt skulle ett dött väsen kunna ständigt framkalla likadana utslag och allt efter olika omständigheter till den grad beslutsamt anfalla kroppens inre och yttre delar? Vad är troligare, än att levande organismer åstadkomma detta? Vad är för denna verksamhet mera lämpat än de allra minsta insekterna, vilkas speciella livsföring ådragit sig de största naturkännarens förvåning? Vad hindrar, att dessa obetydliga insekter ha sitt tillhåll i vår kropp, då vi ej kunna sägas vara skyddade för dem som äro större; i en och samma människomage ha vi nämligen träffat på ofördärvade insekter i olika utvecklingsstadier och även fullt utvuxna sådana

*: Denna passus struken i senare uppl.

av olika slag. (Se Herr Archiatern och Riddaren ROSÉN i Act. Holm. 1751.) T. o. m. köttflugor och andra med dem jämförliga insekter lägga ju sina ägg att kläckas ut i vår mage. De medelstora springmaskarna (*ascarides*), de stora spolmaskarna (*lumbrici*) och de långa binnikemaskarna (*tenia*), som ej äro så obetydliga, tränga in i oss, för att nu ej nämna underhudsloppan (*Pulex subcutaneus*), tagelormen (*Tenia medinensis*, »guineamasken») och *Furia infernalis*, vilka också begagna tillfället att från kroppens yta tränga in i dess inre*).

Det blir tydligt, att dessa djur smyga sig in i kroppen särskilt på två vägar, då vi ta i betraktande de sjukdomar, som uppstå i kroppens inre delar; då t. ex. smittan först infekterar hals och mage, komma de utan tvivel in vid inandning; de sjukdomar åter, som först visa sig på kroppens yta, synas, när man tänker över saken, ovedersägligen ha trängt in genom hudens ojämnheter och porer.

Dessa smådjur ha naturligtvis, liksom andra av deras slag, sina vissa tider för att äta, älska och föröka sig, sova och vila. Därav kunna de periodiska anfallen i dessa sjukdomar förklaras; lägg vidare märke till att springmaskarna (*ascarides*), som inta föda genom att gnaga, framkalla klåda i ändtarmen vid en bestämd timme på dagen.

Enligt naturens lagar är det tydligt, att ju mindre ett djur är, desto talrikare avkomma alstrar det, och då ett enda bi på några få veckor kan föröka sig till 20,000, följer härav, att dessa mycket mindre insekter i proportion därtill föröka sig i våldsamt grad; därför tro vi, att en eller två av dessa insekter räcka till för att inom kort alstra en till den grad ymnig avkomma, att kroppen i sin helhet översvämmas därav. Beträffande detta lära vi också genom ympningen, att en större eller mindre mängd av var betyder föga för antalet koppor.

Att pest, koppor och andra sjukdomar, som härjat grymt, länge funnits latent och till slut spridit sig genom infekterade skinn-, linne- och yllevaror, finns det sagesmän, som berättat; och detta är ej underligt, ty vad hindrar oss att tro, att ägg av dessa insekter bevaras helt ofördärvade flera år för att sedan, då de fått tillfälle att komma nära vår kropp, vålla smitta, om de blott fått åtnjuta en måttlig grad av värme eller köld och tjänlig vistelseort? Det är nämligen känt, att silkesmaskens ägg på så sätt kunna bevaras tre hela år.

Då deras arbete i kroppen är slutfört och denna gått igenom vedermodorna, måste de alla dö eller försvinna ur kroppen; vi måste dock

*) [De sista raderna ersätta med: *Pulex penetrans* i Amerika tränger in i fötterna och framkallar svårartade sår. *Gordius medinensis* i Indien intränger i kroppen och vållar smärtor. *Furia infernalis* i Västerbotten nedfaller på den nakna människokroppen och dödar på ett ögonblick, såsom framgår av herr SOLANDERS iakttagelser. MARTIN har nyligen observerat att små maskar lika *Gordius* i Norge framkalla spetälska (*elephantiasis*) och elakartade sår.]

snarare tro, att det senare är fallet, då vi erinra oss, att smittan vid slutet av sjukdomen brukar bli intensivast och att dessa insekter genom klåda och uppsökande av kroppens yttligare delar ge till känna sin önskan efter en s. a. s. bättre vistelseort; ty sedan de före sin död lagt ägg i sina tillhåll nära ytan, kan förmodligen denna deras skadliga avkomma lätt ge sig i väg med utdunstningen antingen under pågående omvandling eller som färdigbildade insekter. Men varför de ej flera gånger söka upp samma kropp eller visa samma våldsamma kraft, är en av de sällsamma företeelser, som stå tydliga för våra ögon men icke för vårt förstånd. Det inträffar verkligen ofta, att ammor, som tidigare härjats av koppor, sköta småbarn som redan lida av sjukdomen och lägga dem till bröstet, varest då en eller annan fläck slår upp och förräder smitta, men fullständigt utan kraft förmår denna inte ens framkalla feber. Även om svårigheten att vid så farliga sjukdomar anställa noggrannare iakttagelser — liksom läkarnas antagna hypotes om de allmänna orsakerna till samtliga sjukdomar, som några säga sig ha funnit i fördärvad blodmassa, andra i något skadligt som uppfyller luften och som blåser från den ena trakten till den andra, utan att vi veta med vilken vind — ha vållat, att dessa levande orsaker till alla utslagssjukdomar ännu ej upptäckts, så våga vi dock påstå, att våra efterkommande, med större noggrannhet än vår, komma att avslöja dessa smådjur såsom mycket konstmässigare, än vi trott eller vågat utsäga. Den satsen är nämligen säkert grundad: ingenstades är naturen mer fulländad, mer konstrik än i det minsta.

Till sist anhålla vi, att den välvillige läsaren måtte underkasta denna framställning en fortsatt prövning, på det att vägar, som hittills blott få trampat, må klarläggas.

Med vördnadsfullt sinne böra vi förvisso studera Guds, den fullkomliges, verk, ty med det minsta och, som vi tycka, oansenligaste förmår han åstadkomma de största förändringar. Därför vare Honom allena

PRIS och ÄRA.*)

FÖRKLARINGAR.

Linnés avhandling *Exanthemata viva* ventilerades den 23 juni 1757 med studenten JOHANNES C. NYCANDER av Kalmar nation som respondent. Den omtrycktes med några smärre ändringar och tillägg i *Amoenitates academicae*, vol. V, Holmiae 1760, samt ånyo i den av C. D. SCHREBER utgivna editio II av *Amoenitates*, Erlangen 1788. Linné återkom till ämnet tio år senare i avhandlingen *Mundus Invisibilis*. Denna föreligger översatt i Skrifter af Carl von Linné utg. af Kungl. Svenska Vetenskapsakademien, Bd 2, 1906. Föreliggande avhandling har däremot icke tidigare blivit i sin helhet översatt. Däremot infördes i Lärda Tidningar 1758 ett — antagligen av Linné själv meddelat — ut-

*) Sista stycket uteslutet i senare uppl.

förligt referat, som återgivits av G. DRAKE i Linnés disputationer. En översikt, Nässjö 1939.

Linnés lära om »contagia viva» har på grundvalen av hans uttalanden i dessa avhandlingar och annorstädes behandlats av flera författare, särskilt ERNST ALMQUIST i uppsatserna Linné und die Mikroorganismen 1909 och Linné som hygieniker 1908 samt senast av O. T. HULT i Om Linné och »den osynliga världen» i denna Årsskrift 1934—35.

Nedan lämnade upplysningar, som huvudsakligen gälla de föregångare på området, som Linné omnämner, ha till största delen meddelats av dr TELEMAK FREDBÄRJ.

Sid. 39. Av här nämnda personer var GIROLAMO FRACASTORO (1484—1533) den förste, som skrev en sammanfattande framställning om infektionssjukdomarna: *De morbis contagiosis*. Mest känd är han för sin dikt *Syphilis sive Morbus Gallicus* (Venedig 1530), från vilken namnet syfilis utgått. — Även de övriga äro mer eller mindre kända inom medicinens historia, framför allt i kampen mot de smittsamma sjukdomarna. — Vilken läkare som avses med namnet RHODIUS är ovisst, då flera med detta namn äro kända från 1600-talet. — AUGUST MINDERER, som var läkare i Augsburg och livmedicus hos kejsar Matthias, skrev bl. a. *De pestilentia* (1608) och *Medicina militaris* (1620). Död 1621. — FRIEDRICH HOFFMANN (1660—1742), professor i medicin i Halle; hans främsta verk är *Medicina rationalis systematica*, vartill hänvisas å sid. 40. »Hoffmanns droppar» m. fl. läkemedel ha namn efter honom. De smittsamma sjukdomarna härledde Hoffmann sålunda, enligt Linné, av »mångfaldig svavelröta» (*a sulphurea multiplicativa putredine*), ett för oss dunkelt uttryck; det torde gå tillbaka på alkemistiska tankegångar: Planeten Saturnus, som identifierades med guden Saturnus, vilken ju åt upp sina egna barn, ansågs som skuld till pest; med Saturnus var ämnet svavel förbundet, och svavel var pestens viktigaste materiella orsak; det fanns tre slags svavel: spets-(antimon-)glanssvavel, arseniksvavel och markasitsvavel; på tre punkter anföll också pesten människokroppen: i armhålor, ljumskar och öron; när så skedde, kunde pestens röta anses »mångfaldig». Jfr KURT SPRENGEL, *Versuch einer pragm. Geschichte der Arzneikunde*, III (Halle 1794), s. 130. I vad mån det finns utrymme för tankar som dessa i Hoffmanns system, är svårt att avgöra. — JOHANNES JUNKER (1679—1759), medicine professor i Halle, införde klinisk undervisning där, var anhängare av Stahls läror och produktiv medicinsk författare. — PROSPERO ALPINI (1553—1616), berömd som läkare och botanist (särskilt kännare av Egyptens flora), livmedicus hos dogen Andrea Doria i Genua, sedan föreståndare för den botaniska trädgården i Padua. Skrev bl. a. *De medicina Aegyptiorum* (1591) och ägnade sig särskilt åt de smittsamma sjukdomarna. — SYLVIVS, vars egentliga namn var FRANS DE LE BOË (1614—1672), prof. i praktisk medicin i Leyden, var över hela Europa berömd som läkare; han studerade särskilt malarian. Hans huvudverk *Methodus medendi* utkom postumt. — PAUL DE SORBAIT (1624—1691), prof. i medicin i Wien, beskrev i flera arbeten den i Wien år 1679 rasande pesten, som borttryckte 75,000 människor. — A. Q. RIVINUS (1652—1723), professor i Leipzig, angav kvalster och små maskar som upphov till de flesta sjukdomar; utgav bl. a. *Pathologia animata*; för övrigt var han botanist och klassificerade växterna med ledning av blomhylllet. Hans här anförda skrift *De pruritu* etc. utkom 1722 som disputation. — ATHANASIUS KIRCHER (1602—1680), jesuit, från Fulda; mångsidig som en renässansman var han även läkare och en av de förste som använde mikroskop vid diagnos av sjukdomar; i sin *Scrutinium pestis* redogör han för förruttnelsens natur och visar,

hur maskar därvid uppstå. Han ställde upp tesen om *contagium animatum*, d. v. s., att smittosamma sjukdomar framkallas av levande organismer.

Sid. 40. LONGIUS. Vem härmed avses är oklart. — AUGUST HAUPTMANN (1607—1674), läkare i Leipzig. Sökte i sina skrifter återföra de flesta sjukdomar på närvaron av parasiter och maskar; befordrade i hög grad läran om »pathologia animata». — ZIEGLER. Möjligen JOHANN JACOB ZIEGLER, med. dr i Zürich i medlet av 1600-talet, skrev bl. a. *Tractatus de fermentatione*. — AMATO LUSITANO (död 1566), italiensk läkare, berömd för sitt intresse för obduktioner. — JUAN THOMAS PORCELL (1500-talet), spansk läkare, professor i Saragossa, skrev en pestskrift: *Información i curación de la peste de Zaragoza* (1565). — ANTHONY VAN LEEUWENHOEK (1632—1723), privatlärare från Delft; hans mikroskopiska forskningar voro av stor betydelse, han upptäckte bl. a. infusionsdjuret. Se om honom O. T. HULT i *Lychnos* 1937, s. 313 ff. — RÉAUMUR, den berömda entomologen (1683—1757), vars huvudarbete är *Mémoires pour servir à l'histoire des insectes* (1734—42).

Sid. 42. BARTHOLINUS. Av de berömda danska forskarna med detta namn torde här avses THOMAS (1610—1680), Rudbecks bekante motståndare. — DANIEL ROLANDER (1725—1793), Linnés lärjunge (särskilt duktig entomolog), var vid denna tid boende i hans hus som handledare för Linné d. y. 'Påick genom Linnés bemedling företaga en forskningsfärd till Surinam, därifrån han »kom hem litet vriden till sina sinnen».

Sid. 44. JOHAN GUSTAF WAHLBOM (1724—1807) var provinsialmedicus i Kalmar län; han är märklig bl. a. genom sitt arbete för koppypympningens användning; han hade 1755 fått assessors fullmakt. Se om honom A. REUTERSKIÖLD i denna Årsskrift, årg. 12 (1929), s. 7 ff.

Sid. 45. TIMOLUS. Troligen avses EMMANUELE TIMONI, läkare i Konstantinopel, den förste som brakte kännedomen om den orientaliska koppypympningen till Europa. (Jfr O. T. HULT i *Lychnos* 1938 s. 112 ff.) Utgav även en bok om pesten i Konstantinopel 1714. — SYLVIVS, se ovan not till sid. 39. — JOHANN FRIEDRICH SCHREIBER (1705—1760), lärjunge till den ovan nämnde Hoffmann, blev militärläkare i rysk tjänst och slutligen stadsfysikus i Moskva. Skrev bl. a. *Observationes et cogitata de pestilentia, quae annis 1738 et 1739 in Ucraina grassata* (1739).

Sid. 47. ROSEN (VON ROSENSTEIN), Linnés berömda kollega, hade i Sv. Vetenskapsakademiens Handlingar för 1751 meddelat en uppsats med titeln: Om insecter i människans kropp, där han relaterar ett fall, då ett fruntimmer blivit befriat från en massa mer eller mindre utvecklade insekter. I samma volym beskrev f. ö. den ovan nämnde WAHLBOM ett fall av »flugmaskar» (d. v. s. fluglarver), som en kvinna genom hans åtgörande befriats ifrån. *Ascarides* är ju numera det latinska namnet på spolmaskar (och *lumbrici* på daggmaskar), men här torde just springmaskar åsyftas, såsom framgår av sammanhanget. Jfr Fauna Suec. 1269 och 1271 B! *Furia infernalis* (av folket kallad 'skottpil') ansågs vara en mask, i storlek jämförlig med *Vena (Filaria) medinensis*, som framkallade smärtsamma, furunkulösa utslag. DAN. SOLANDER inlämnade 1757 en avhandling om sina iakttagelser till Vetenskapssocieteten. Den trycktes först 1773 i dess *Nova Acta*, vol. 1, s. 44 ff. Djuret är längesedan avfört ur litteraturen som obefintligt. — ANTON ROLANDSSON MARTIN (1729—1786), den förste naturvetenskapsman, som besökt Spetsbergen (1758). Följande år för han till norska västkusten. Hans iakttagelser där, framlagda i en avhandling i Vet.-akad:s Handl. för 1760, s. 306—11, övertygade Linné att »spetälskan (*Elephantiasis*) och sura ben komma af matskar». (*Brief o. skrifv.* 1: 2, s. 227).

ETT KNIPPE LINNÉRECEPT

AV

TELEMAK FREDBÄRJ

TILL DE FÖRUT KÄNDA 18 ORIGINALRECEPTEN AV LINNÉ (behandlade av SANTESSON¹, HEDBOM, DRAKE, FREDBÄRJ²) har jag härmed glädjen att kunna framlägga ytterligare 17, insamlade från olika håll.

Naturligtvis utgöra dessa hittills kända endast en bråkdel av alla dem, som utgått av LINNÉs hand, vilket f. ö. är helt naturligt, då ju recept — till skillnad från brev och andra handskrivelser — sällan bevaras mer än någon kortare tid. Snarare måste man förvåna sig över att så många LINNÉ-recept gått till eftervärlden, något som väl måste sättas i samband med deras karaktär av autografer — LINNÉ var ju tidigt en berömd man. Typiskt är f. ö., att från den tid, då LINNÉ flitigast utövade den praktiska läkekonsten och således skrev de flesta recepten, alltså under Stockholms-åren 1738—41, endast två recept finnas bevarade. Hans berömmelse var då ännu ej fixerad i det allmänna medvetandet och recepten torde dessutom mest ha utfärdats för syfilis- och gonorrépatienter, vilka av naturliga skäl ej hade intresse att spara på dessa dokument.

Om och när en gång LINNÉs *Tademecum* publiceras — vilket på grund av dess fina, svårlästa stil och dess latinska avfattning tör bliva ett verkligt Herkulesarbete — kommer LINNÉs hela terapeutiska arsenal i dagen. Denna fickbok anses ha följt honom från Stockholmsåren till livets slut, ständigt utökad med nya tillägg, varför den bör kunna ge en god bild av LINNÉs utveckling som terapeutiker under årens lopp. Vi veta, att han sträfvade bort från de sammansatta läkemedelsformerna (*composita*) till de enklare (*simplicia* och *specificia*). I disputationen *Obstacula medicinae* (1752) anger han bland hindren för läkekonsten bl. a. bruket av sammansatta läkemedel. »Den som skriver långa recepter gör det antingen i bedräglig avsikt eller av okunnighet. Just stora formulæ är det som skämt medi-

¹ *Tidskrift i militär hälsovård*, 1909, s. 143.

² *Sv. Linné-Sällsk. årsskr.* 1918, 1926, 1938.

cinen.»¹ Att LINNÉ emellertid ej helt övergav den gamla skolan med dess polyfarmaci har påvisats av bl. a. GUNNAR NILSON.² Vi skola härnadan få ytterligare exempel härpå.

* * *

Bibliotekarien A. HJ. UGGLA fann vid sin sommaren 1938 företagna inventering av manuskripten i Linnean Society 5 okända recept av LINNÉ.

Ett för den förlinneanska tiden synnerligen representativt recept är följande, skrivet med blyerts i det manuskript, som innehåller LINNÉs *Prælectiones botanicæ publicæ . . . maj—juni 1731*.

Reci ∇ <i>codf(?)</i>	5 ij
<i>Scorzon</i>	
<i>prul (?)</i>	aa 5 iß
<i>Theriaci simpl</i>	
<i>cordial temp</i>	aa 5 vj
⚥ <i>diaph</i>	
<i>C C philosoph ppt</i>	aa 5 ij (?)
<i>succin ppt</i>	
<i>Liqv. C. C. succin.</i>	aa 5 j
<i>Laud. liquid Syden</i>	
<i>mixt. simpl</i>	aa 5 ß
⚥ <i>Bezoart. angl</i>	9 ij
°.°. <i>foenicul</i>	
<i>anisi</i>	aa gt viij
<i>Syr acc. citr.</i>	
<i>cinamomi</i>	aa 5 vj
<i>M d sr. mixtur att taga wähl</i>	
<i>omskakad ett skedblad i sänder</i>	
<i>2 à 3 gånger om dagen — ? —</i>	

Här blomstrar polyfarmacin: receptet innehåller ej mindre än 16 ingredienser, av vilka åtskilliga composita. Tyvärr ha 2 av beståndsdelarna ej kunnat dechiffreras.

Aqua Scorzonerae. Ormerots-Watn, beredd genom destillation på roten av *Scorzonera humilis*. Enligt LINNÉs *Materia medica* var dess *vis* (kraft): motgift?, dess *usus* (användning): bett?, förgiftning?.

Aqua Theriacalis simplex, Theriakelse-Watn, beredd genom destillation av teriak med vitt vin. Teriak, kallad »läkemedlens nestor», är en

¹ *Linnés disputationer. En översikt av GUSTAF DRAKE. Nässjö 1939, s. 86.*

² GUNNAR NILSON, *Linnens som medicus vid amiralitetet i Stockholm. Sv. Linné-Sällsk. årsskr. 1936, s. 32.*

urgammal medicin, som ursprungligen användes mot giftiga djurs bett men senare kom att bli ett universalmedel, en verklig panacé. Den säges vara uppfunnen av konung MITHRIDATES, död år 64 f. Kr., och innehöll bl. a. pulveriserade huggormar. En senare teriak uppfanns av kejsar Neros livmedikus ANDROMACHIUS och innehöll 67 beståndsdelar, varav främst kött av ormen *Tyrus*, varför beredningen kallades tyriak eller teriak. Tyrusormar skola enligt medeltida legendbildning ha upphängts på Kristi kors och därav för hela sitt släkte fått förmåga att hjälpa mot alla slags förgiftningar. Teriaken kom att spela en allt större roll inom läkekonsten, dess beredning skedde under rituella former samt avslutades med klockringning, musik och festtåg.¹ I *Pharmacopoeja holmiensis galeno-chymica* (1686) finnas upptagna såväl *Elect. Mithridaticum* som *Theriaca [Andromachi]* (med *Pulv. Viperae. italic.*, italienskt huggormspulver, som huvudbeståndsdel) jämte *Theriaca Alexipharmaca*, *Theriaca Diatessaron* och *Accutum Theriacale*. LINNÉ säger i sina föreläsningar 1748²: »I Medecin brukas Ormköttet till Theriach och pulfwer. En quaestion har varit, om annat än *Viperæ* kött skulle tagas till Theriach, men våre Apothekare gesäller wisa, att alla ormar duga, ty de taga så wäl Snoken som Huggormen.» I *Pharmacopoea suecica Ed. I* (1775) t. o. m. *Ed. VI* fanns ännu teriaken, men betydligt förenklad, innehållande endast opium, myrra, lakrits, saffran, zedoaria, kardemumma, valeriana, gentiana, angelica, honung. Denna teriak ingick i *Species amarum Hjærneri (Species ad longam vitam)*, »Hjärnes testamente», vilket säljes på apoteken än i dag. Därmed lever också teriaken kvar, om än blott till namnet.

Aqua cordialis temperata består enligt *Pharm. holmiens.* av *Dictamnus* och *Scorzonera*-rot, *Sassafras*-ved, kanel, citronskal samt *Calendula*-, *Rosa*- och *Dianthus*-blommor, allt destillerat med källvatten och vitt vin och sist tillsatt med saffran. Användes som hjärt- och magstimulerande medel.

Pulvis diaphoreticus kan antingen vara det s. k. *Dovers pulver*, som innehöll opium, kräkrot och kaliumsulfat, eller det i FULLERS *Pharmacopoeja extemporanea* (Venetiis 1776) upptagna pulvret med detta namn, innehållande rötter av *Aristolochia serpentaria*, *Dorstenia Contrajerva* och *Angelica archangelica* samt myrra och saffran.³

Cornu Cervi philosophicum præparatum bereddes av hjorthorn, som skurna i bitar behandlades med vattenånga och därigenom gjordes »möra och vita» (*Pharm. holmiens.*).

Succinum, bärnsten, verkar enligt *Mat. med.* värmande, torkande, stärkande, antihysteriskt, svett drivande, menstruationsbefrämjande. *Acidum succinicum depuratum* var officinell t. o. m. *Ed. IX*, alltså t. o. m. 1924.

¹ G. DRAKE, *Teriak*. Sv. pharmaceut. tidskr. 1923, s. 375.

² Linnés föreläsningar öfver djurriket, utg. af EINAR LÖNNBERG, Uppsala 1913, s. 161.

³ Uppgiften meddelad av framl. apotekare G. DRAKE.

Liquor cornus cervi succinatus bereddes av hjorthornssprit och bärnstenssyra, stod kvar i *Pharm. succ. t. o. m. Ed. VI* (1845) och användes som svett drivande, krampstillande och stimulerande medel. Försäljes ännu på apoteken under namn av »Prinsens gula droppar» (*Liquor succinatis ammoniaci pyroleosus*).

Laudanum liquidum Sydenhamii var ett av LINNÉ ofta använt sömnmedel, komponerat av den store engelske läkaren SYDENHAM; det bestod av opium, saffran, kanel och nejlikor, blandningen digererades med spanskt vin; motsvarar ungefär vår nuvarande *Tinctura opii crocata*.

Mixtura simplex (Spiritus diatrion) bestod av svavelsyra, vinstenssprit, kamfer och sprit med färgtillsats av röda rosor, vallmoblommor eller blåbär. Den höll sig kvar i *Pharm. succ. t. o. m. Ed. VI* och försäljes alltjämt under benämningen »Röda förkylningsdroppar».

Pulvis Bezoarticus anglicus torde vara detsamma som *Pulv. bezoart. Sennert (Pharm. holmiensis)*. Det innehöll hjorthorn, hjorthjärtben, kräftstenar, lerjord, bärnsten, orientaliska pärlor, röda koraller, smaragder, hyacinter, rubiner, orientaliska bezoarstenar, äkta bladguld.

Detta pulver innehåller således märkliga ting och utgör s. a. s. höjdpunkten på forntidens läkekonst, vad beträffar fantasi och vidskepelse.

Ossa de corde Cervi, benen ur hjortens hjärta, de s. k. hjortkorsen, åttnjöt stort anseende som hjärtstyrkande medel, dels utvärtes som amuletter, dels vid intagning per os. LINNÉ säger därom¹: »Då hjorten blir gammal, blifwa af dess stadiga och starka löpande alla musclerna kring hjertat hårda som ben; och det är det benet, som de gamle omtalte, och tillagnade den gudomliga egenskapen, att förlänga människornas lifstid, som dock är fabel.»

Ädelstenar och ädla metaller voro under forntiden högt ansedda läkemedel och preservativa. De användes särskilt vid hjärtsjukdomar och ingingo i ett flertal kompositioner i *Pharm. holmiensis*. LINNÉ har upptagit ädelstenarna i *Mat. med.* men icke angivit någon *usus*, därmed angivande dem såsom overksamma. Beträffande guldets har han betecknat dess *vis* som politisk, dess *usus* som ekonomisk!

Lapis bezoar. bezoarstenen, är ett av forntidens mest fantastiska läkemedel, liksom teriakens ett universalmedel mot förgiftningar och sjukdomar av olika slag. »Alla giftämnen vända sig mot och dragas till denna sten, liksom heliotropen ständigt drager sig mot solen.»² Medlet hade från Persien och Indien kommit in i den arabiska medicinen. Enligt de lärda bildades en bezoar var gång en hjort, som förtärt en orm, i sina plågor fällde en tår. Hjorten avsondrar nämligen i ögonvrån ett körtelsekret,

¹ Linnés föreläsningar öfver djurriket, s. 66.

² G. DRAKE, *Medicinalerna ur stenriket i Linnés Materia medica*. Sv. Linné-Sällsk. årsskr. 1922.

som hårdnar till runda kulor, de s. k. hjortttårarna, *Lachrymæ Cervi* eller *Besoar veterum*. Den mest använda bezoarstenen var emellertid ett tarmkonkrement, som förekommer hos åtskilliga getarter, såsom bezoarbocken, antilopen, gasellen m. fl. Naturen själv ansågs genom alkemistiska processer ha givit dessa stenar suveräna läkeegenskaper. Numera vet man, att bezoarstenarna bestå av ett organiskt stroma med utfällda gallsyror, s. k. litofellin-, litobilin- och ellagsyra. Äkta bezoarstenar voro eftersökta och dyrbara, en dylik ingick i drottning Elisabeths av England kronjuveler, en annan låg förvarad i konung Karl IX:s av Frankrike juvelskrin. LINNÉ skriver om bezoarstenen¹, att den betalades med upp till 4,000 plåtar, samt vidare: »De gamla hafwa trodt, att han icke allenast skulle wara ett fullkommeligt souvraint medel emot gift och preservativ derföre, utan och, sedan det wore intagit, betaga och fördrifwa all des dödliga wärkan: Men sedan en Chirurgus försökte det således, att han gaf en till döden dömd ogärningsman en god dosis förgift, och derpå en äfwen så god dosis af denna Stenen, och fant, att den icke en gång utdrog tiden, mindre destruerade det aldeles, har detta dyra medicamentet mist sin fordna credit. I Persien bruka ännu de förnäma, att hwar nyårs dag intaga preservativ af denna Stenen.»

Då stenarna voro så svåråtkomliga, upprättade jesuiterna i Goa en fabrik för tillverkning av bezoarstenar, kallade *Lapides de Goa*. Enligt LINNÉ² bestodo dessa av rötter av *Ophiorrhiza*, *Angelica*, *Aristolochia*, *Dorstenia*, pulveriserade krabblor, hjorthorn, bezoarbockhorn, älghorn, torkade huggormar, ambra och mysk.

Bezoarstenarna användes under 15-, 16- och 1700-talen invärtes mot snart sagt alla sjukdomar eller guldinfattade som amuletter. Inom rika familjer gingo de i arv och användes då endast vid svåra sjukdomsfall såsom vid koppor och barnsängsfeber. LINNÉ omtalar i sin Skåneresa, hurusom han vid sitt besök i Landskrona apotek fick sig en bezoarsten demonstrerad. I Orienten lära dessa stenar användas än i dag.

Oleum (Aetheroleum) foeniculi och *Oleum anisi* torde båda ha använts mest som smakkorrigentia. LINNÉ angiver i *Mat. med.* för den förra *vis*: blod- och mjöklösande, hoststillande, gasdrivande och för den senare: lösande, avförande, gasdrivande, mjölkbildande.

Syrupus acetosatis citri och *Syrupus Cinamomi* voro likaledes främst smakkorrigentia. *Mat. med.* upptager för den förra *vis*: hjärtstärkande, avförande, magstärkande, kylande, utspädande, urindrivande, för den senare: hjärtstärkande, uppfriskande, allmänt stärkande, värmande, andningsstimulerande, febernedsättande, gasdrivande, magstärkande.

¹ Linnés föreläsningar öfver djurriket, s. 73.

² Disputationen *Lignum Colubrinum*, resp. J. A. DARELIUS, 1749, s. 20.

Receptet innehåller sammanlagt ett 100-tal simplicia och är typiskt för-linneanskt. Hela forn- och medeltidens magiska medicinuppfattning är inne-sluten i detsamma: där finnas både teriak och bezoar, ädelstenar och guld; endast mumie och träck saknas, för att provkartan skulle vara fullständig. Det måste ha varit en mycket dyrbar medicin, av LINNÉ antecknad i hans ungdom för eventuell användning i den rika aristokratin eller — måhända — för att inför Uppsalastudenterna demonstreras såsom den man icke bör ordinera.

Å en lapp inklistrad i LINNÉs gamla anteckningsbok från 1727—30 *Manuscripta medica I* står följande recept, skrivet av LINNÉ:

a/ω
 Rec./ ocul. 69
 C. C. usti aa 3 iij
 Hæmat. pat. 3 ij
 croc. ♂ aper. 9 j
 M. f. ☼ in 8 pa. div.
 Sr. Magpulver at intaga,
 ett i sänder

Även detta recept torde härröra från LINNÉs ungdomstid och vara en avskrift av ett äldre, av annan komponerat recept. Det är såväl till av-fattning som sammanställning typiskt för den gamla skolan.

Redan det bibliska inledningstecknet (*alpha* och *omega*) är av äldre typ, ej förut känt å LINNÉs recept. Stundom använde han dubbelkorset #, någon gång tecknet '., oftast inget tecken alls.

Oculi 69 (*Oculi cancrorum*), kräftstenar, användes vid magsjukdomar på grund av sin syreneutraliserande förmåga (de bestå mest av kalcium-karbonat). Enligt *Mat. med.* var deras *usus*: halsbränna, magsmärtor. Drogen var officinell t. o. m. *Ed. V* (*Lapides cancrorum, Carbonas calcicus præparatus*).

Cornua Cervi usta, brända hjorthorn, användes enligt *Mat. med.* mot diarré och dysenteri. De bestå mest av alkaliska kalksalter.

Hæmatites præparatus, blodsten, var känd redan av PLINIUS och an-vändes som stärkande och stoppande medel, enligt *Mat. med.* främst vid intermitterande febrar. I överensstämmelse med signaturläran användes den vid blodflöden som sårpulver eller genom att blott hållas i handen.

Crocus Martis aperitivus, öppnande järnsaffran, framställdes av järn-filspån och salpetersyra (*Aqua fortis*), utgjordes av järnoxidhydrat. Verkade tonicerande och syrebindande och användes vid bl. a. magsmärtor.

Signeringen »magpulver», liksom de olika beståndsdelarnas verkan, visar, att receptet utskrivits mot magsyra eller s. k. sur magkatarr.

Det tredje av recepten i Linnean Society är skrivet å ett blad, som sitter inklistrat i LINNÉs exemplar av PATR. BROWNE *The Civil and Natural history of Jamaica* 1756 och som innehåller anmärkningar till detta verk.¹

Rec. *Sem. Hyperici*

Sophiæ aa ʒ ij

contusis leviter f. ☿²

dr att taga 1/4del i sänder.

Hypericum. johannesört, är ett växtsläkte, åt vilket LINNÉ ägnade sin sista disputation (1776), då han på grund av sjukdom måste överlämna presidiet till sin son. Redan i Västgötaresan (1746) hade LINNÉ nedskrivit ett *Hypericum*-recept till en lungsiktig flicka.³ I disputationen uppräknas en rad sjukdomar, där drogen skall vara verksam: melankoli, magsmärtor, mani, demoni, bleksot, ledsjukdom, reumatism, ischias, hysteri, masksjukdom, lungsot. I *Mat. med.* angives *vis*: maskdrivande, *usus*: blodhosta, blodurin, magsmärtor. Växten intogs i *Pharmac. succ. Ed. I* (sannolikt på LINNÉs förslag) och stod kvar t. o. m. *Ed. IV*.

Semen Sophiæ [*chirurgorum*]. Barberar-Läkie-Frö, hundsenap, står i *Mat. med.* under rubriken *Sisymbrium Sophia*, en *Siliquosæ*-växt, villkens frön angivas ha *vis*: sammandragande, maskdrivande och *usus*: stensjukdom, hysteri, dysenteri. Drogens svenska namn och dess adstringerande egenskaper antyda, att den brukade användas utvärtens liksom vår tids alun. I detta fall tycks den ha givits per os.

Gemensam användning för de båda drogerna är alltså hysteri och masksjukdom. Troligen har väl pulvret använts som maskmedel. Det har fördelen att vara enkelt, vilket är i överensstämmelse med att receptet torde ha nedskrivits efter år 1756 (bokens utgivningsår).

Inlagda i en samling av 375 folioblad, koncept till LINNÉs föreläsningar i sjukdomsläran, fann UGGLA vidare två lösa lappar. Å den ena stå följande 4 recept:

Rec. ☿ *Sarsaparill. subtiliss.* ʒ ij

☿ *vivi puriss.* ʒ v

terantur in Mortario vitreo affundendo

sensim ∇ calidam ut fiat massa

*Boli consistentia*⁴ *Sr Bolus No 1*

¹ Jfr LINNÉs brev till BROWNE i *Bref och skrivelser af och till Carl v. Linné*, II: 1, Uppsala 1916, s. 342.

² Övers.: sedan de lätt sönderstötts, göres pulver därav.

³ G. DRAKE, *Några Linné-recept*. Sv. Linné-Sällsk. Årsskr. 1926, s. 42.

⁴ Övers.: rives i glasmortel, medan varmt vatten tillsättes, så att det blir en pillermassa.

#

Rec. ♂ *Rhei* 3 j
 ♀ *viv. depurat.* 3 iij
terantur in mortario vitreo, addendo
sensim guttalem ▽ calidam, ut
fiat consistentia Boli. Sr Purger bolus.
äfter ordination N° 2.

#

Stipit. Dulcamar 3 jv
Incis. d. Krydder till The n. 3

#

Rec. *Ung. neapol. recent.* 3 j
att bruka som tillförene N° 4.

Fig. 1.

Dessa recept bilda tydligen en enhet, som framgår av den löpande numreringen. Vid närmare studium visa de sig alla innehålla medel mot syfilis, så som LINNÉ behandlade denna sjukdom.¹

Sarsaparilla och *Mercurius vivus* (kvicksilver) äro i *Mat. med.* upptagna som antisypilitica.

Stipites Dulcamaræ, stänglar av *Solanum dulcamara*, qweswed, besksöta, finnas ej omnämnda som antisypiliticum i *Mat. med.*, ej heller i föreläsningskompendierna över *Materia medica* 1754 och 1758, men av korrespondensen med SAUVAGES framgår, att LINNÉ redan 1751 använde drogen

mot syfilis och att SAUVAGES upptagit detta antisypiliticum efter LINNÉ. Å annat ställe² säger LINNÉ: »Dulcamara begynte han först i Sverige att bruka och curerade därmed syphilis och scorbutus.» Även i disputationen

¹ JOHAN ALMKVIST, *Studier över Carl v. Linnés verksamhet som läkare.* Sv. Linné-Sällsk. årsskr. 1923, s. 61.

² CARL LINNÆUS, *Egenhändiga anteckningar*, Stockholm 1823, s. 204.

Dulcamara (1771) omnämner LINNÉ medlets användning mot syfilis. Drogen kom också in i *Pharm. suec. Ed. I* och kvarstod t. o. m. *Ed. VII*.

Unguentum neapolitanum är den än i dag officinella gråsalvan, *Ung. mercuriale* s. *hydrargyri*.

Kuren är alltså följande: först sarsaparill och kvicksilver per os i stor dos (c:a 19 gr. Hg), sedan en något mindre Hg-dos (c:a 11 gr.) med *Pulv. Rhei* (rabarberpulver) som laxans, därpå te av dulcamara och slutligen en insmörjning med gråsalva (1 drakma = 3,8 gr.). Troligt är väl, att kuren skulle upprepas till börjande salivation.

Den andra receptlappen har följande utseende

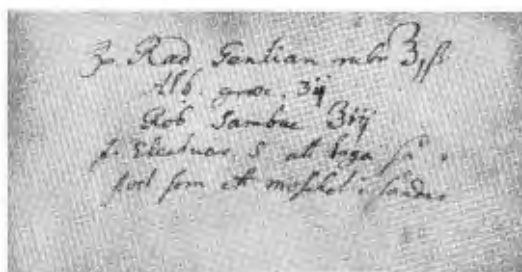

Fig. 2.

Rec. Rad Gentian. rubr.	3 jß
Alb. græc.	3 ij
Rob Sambuci	3 iij
f. Electuar. S att taga så	
stort som ett moschot i sänder	

Roten av *Gentiana rubra* (*lutea* m. fl. arter), baggsöta, användes än i dag som amarum och tonicum, s. k. magbesk, särskilt vid dyspeptiska besvär.

Album græcum, grekiskt vitt, hundskarn, är en kvarleva från den tid, då exkrementer av människa och djur användes som läkemedel. Under 1600-talet utkommo t. o. m. läkareböcker, som voro baserade enbart på användning av träck och urin, t. ex. den i sju upplagor utkomna *Heylsame Dreck-Apotheke*, författad av PAULLINI, kallad »träckens apostel», död 1712 som livmedikus hos biskopen av Münster.¹ I J. A. DARELIUS' *Socken-Apothek* (Stockholm 1760) ges föreskrifter om hundträckens medicinska användning såväl invärtes mot fulslag och frossa som utvärtes mot spenböld.

¹ G. DRAKE, *Anteckningar om läkemedel i det 17:de århundradet*. Sv. pharmaceut. tidskr. 1923, s. 530.

Märkligt är, att icke ens LINNÉ kunde frigöra sig från bruket av *stercora*. Så säger han i sina föreläsningar 1748¹: »En hund som ätit bara ben, ger *Album græcum*, som med nytta brukas i medicin, fast det är ett groft medicament: det brukades förr i frossan i stället för China, och med nästan afwen så god effect: huru det agerar, wet ingen, wi se dock, att det fräter läder, måste derföre wara ganska corrosivt.». I *Mat. med.* anges dess *vis*: brännande, mognande, dess *usus*: intermitterande feber, kolik?, dysenteri?. I brev till ABR. BÄCK den 24 nov. 1749² hade LINNÉ uppgjort en förteckning över de djurdroger, som han ville utmönstra ur *Pharm. holm.*, men dock understrukit, att han »wille bewara» hund-, ko-, påfågel- och hästträck. *Album græcum* kom emellertid ej in i *Pharm. succ. Tid. I.*

Rob Sambuci, flädermos, finnes fortfarande på apoteken i form av en tjock sirap, *Syrupus Sambuci*, som framställes av de färska bären och verkar »kylande och lindrigt öppnande». ³ I *Mat. med.* angives drogens *vis*: sövande, smärtstillande, öppnande, svett-, urin-, menstruations- och mjölkdrivande. Fläderblommor användas som bekant alltjämt som svett drivande medel.

Om och när, för vem och vad receptet ordinerats, är omöjligt att säga. Sannolikt har det nedskrivits av LINNÉ för att eventuellt komma till användning vid något fall av intermitterande feber, d. v. s. frossa.

* * *

I Svenska Linné-Sällskapets samlingar finnas å eftersättsbladet i LINNÉs exemplar av [G. FALKENBERG] *Anledning til en mulo-medicina*, Wästerås 1763, (inv. nr B 180 a) två recept av LINNÉs hand.

*Att Hästar må taga hull. Major(?) Tilas.*⁴

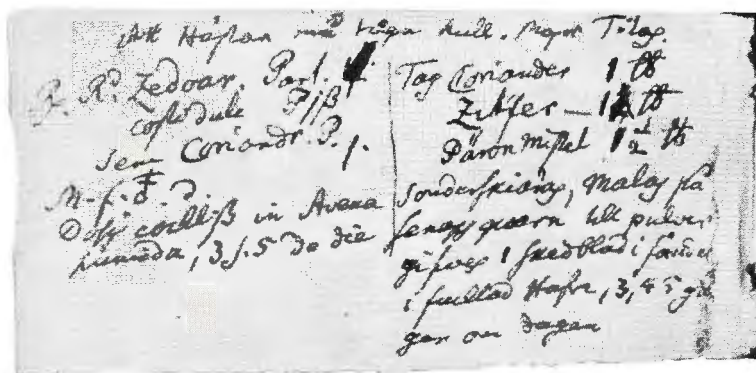
Rec.	<i>R^d Zedoar.</i>	<i>Part. j (?)</i>	<i>Tag Coriander</i>	1 $\mathbb{R}$
	<i>costi dulc.</i>	<i>P jβ</i>	<i>Zitfer</i>	1 $\mathbb{R}$
	<i>Sem. Coriandr.</i>	<i>P. j</i>	<i>Päronmistel</i>	1 $\frac{1}{2}$ $\mathbb{R}$
<i>M. f.</i>	⌘ <i>d.</i>		<i>Sönderskiäras, malas på</i>	
<i>Dosis cochl.</i>	β <i>in Avena</i>		<i>senapsqwarn till pulver</i>	
<i>humida,</i>	<i>3 s. 5 de die</i>		<i>gifwes 1 skedblad i sänder</i>	
			<i>i fuckad Hafre, 3, 4, 5 gån-</i>	
			<i>ger om dagen</i>	

¹ Linnés föreläsningar öfver djurriket, s. 33.

² Brev och skrivelser af och till Carl v. Linné, utg. af Upsala universitet, I:4, s. 110. Stockholm 1910.

³ N. J. BERLIN, *Den svenska farmakopeen I—II*, Lund 1849—51.

⁴ Linné synes ha erhållit receptet av OLOF TILAS, en yngre bror till den bekante mineralogen DANIEL T. Han blev 1765 sekundmajor vid Livregementet till häst.

rinärväsen, i det att han tog initiativet till en ordnad veterinärundervisning i Sverige. Den började med den av LINNÉs lärjunge PETER HERNQVIST ledda Veterinärinrättningen i Skara, vilken till namnet ännu existerar men som veterinärutbildningsanstalt upphörde 1889. LINNÉ bidrog som ingen annan i vårt land att rensa bort vidskepelse och charlataneri inom denna vetenskapsgren.

Ett annat i Svenska Linné-Sällskapets samlingar nyupptäckt recept av LINNÉ, skrivet å hans vanliga antikpapper (med vattenstämpeln PRO PATRIA), är följande:

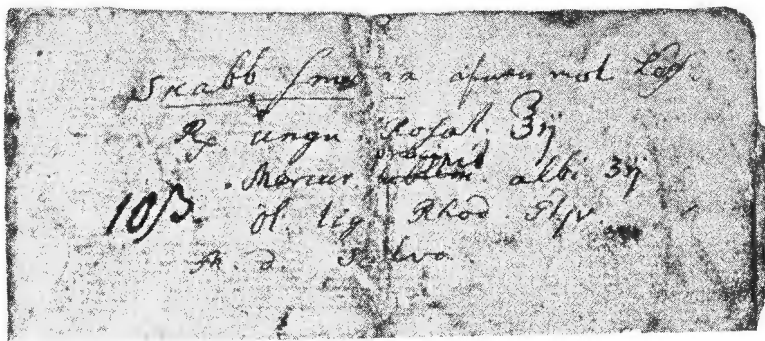

Fig. 4.

Skabbsmöria äfwen mot Löss.

Rec. ungu. Rosat	3 ij
Mercur. præcipit. albi	3 ij
Ol. lign. Rhod.	Gt. jv
M.d. Salva	

Unguentum Rosatum (eller *rosaceum*) bereddades av svinister och rosenvatten.

Mercurius præcipitatus albus infördes av BOERHAAVE som benämning för den på våta vägen framställda kvicksilverkloruren (kalomel) och har även denna betydelse i *Mat. med.* men betecknade i *Pharm. suec. Ed. I* kvicksilverammoniumkloriden, vilken betydelse den alltjämt bibehållit.

Oleum ligni Rhodii (ej att förväxla med *lignum Rhodiæ*) bereddades genom destillation av veden av *Genista canariensis*; användes utvärtes som urin- och svett drivande medel (*Mat. med.*), ingick bl. a. i *Pulvis sternutatorius*, nyspulver.

Kvicksilverföreningen är huvudbeståndsdelen i salvan, vilken är en motsvarighet till *Unguentum hydrargyri*, gråsalva, som än idag användes mot flatlöss, och *Unguentum præcipitatum album*, som användes mot vissa hudinfektioner.

* * *

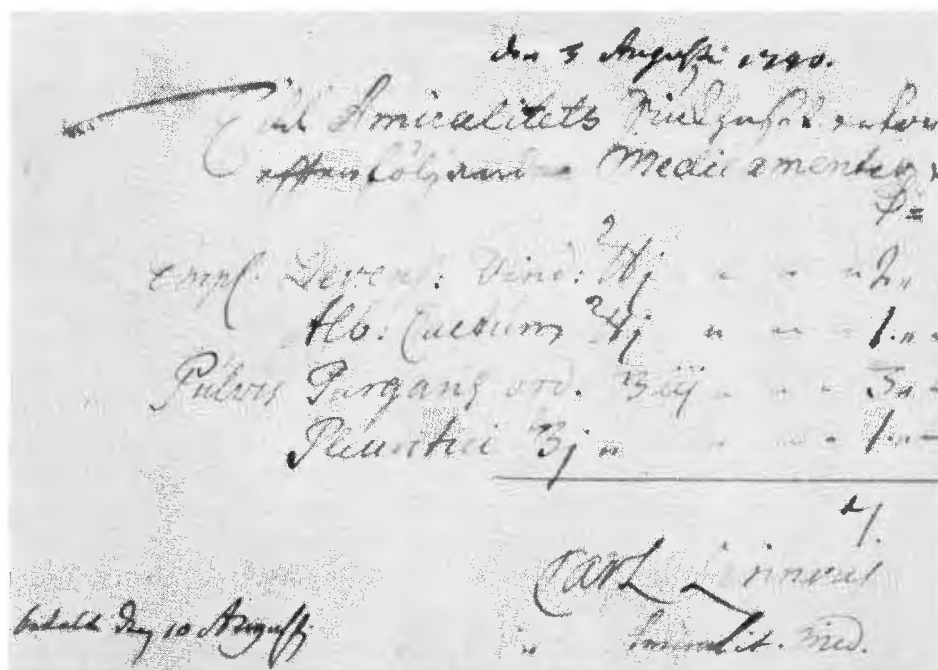

Fig. 5.

I tidningen *Il Giornale d'Italia* den 4.11.1938 var en artikel införd, betitlad *Una ricetta di Linneo* och signerad ALFREDO BACCELLI. Den innehöll kommentarer till ett hittills okänt recept eller rättare en läkemedelsrekvisition av LINNÉ samt ett likaledes okänt brev från LINNÉ D. V. till en italiensk vetenskapsman XAVERIO MACRI, båda i artikelförfattarens ägo. Då undertecknad våren 1939 var på besök i Rom, uppsökte jag författaren (en känd italiensk aristokrat och autografsamlare), som var vänlig nog att för Svenska Linné-Sällskapets räkning låta fotografera de båda Linné-dokumenten. Rekvisitionen, som helt är skriven av LINNÉ, har detta utseende:

[den 3 Augusti 1740]

Till Amiralitets Siukhuset erfordras
 efterföljande Medicamenter

		<i>R^r</i>	<i>öre</i>
<i>Empl. Deven. Virid.</i>	℞ j	2	--
<i>Alb. Caetum</i>	℞ j	1	--
<i>Pulvis Purgans ord.</i>	℥ iij	3	--
<i>Pleuritici</i>	℥ j	1	--

7

Carl Linnæus

[betalt den 10 Augusti]

Amiralit. Med.

Emplastrum Defensivum viride (felskrivning Devens. för Defens.), grönt defensivplåster, bereddes av gult vax, harts, hjorttalg, terpentin och pulver av *Alchemilla vulgaris*.¹ Användes som avledande och smärtstillande medel.

Emplastrum Album Caetum är plåster av *Album Ceti*, *Spermaceti*, *Cetaceum* eller valrav, ett hos pottvalen (*Physeter macrocephalus*) under huvud- och rygghuden i stora hålor avsöndrat fettämne. Enligt *Mat. med.* verkar det uppmjukande, lösande, lindrande, kosmetiskt och användes (invärtes) vid hosta, diarré, dysenteri.

Pulvis Purgans ordinalis, »vanligt laxerpulver», har jag ingenstädes kunnat återfinna. Laxermedel kallades i farmakopéerna *laxativus* eller *polychrestus*; i *Pharm. holmiens.* finnes ett *Pulvis polychrestus s. de Tribus*, innehållande spetsglans, scammoniumharts och vinsten, vilket pulver även finnes upptaget i apotekstaxorna för åren 1699 och 1739. I *Pharm. succ. Ed. I* finnes ett *Pulvis Jalappæ compositus*, även kallat *Pulvis laxantis*, bestående av jalappa- och gentianarot samt engelskt salt. I en s. k. kompositionsbok från apoteket Enhörningen i Stockholm är upptaget ett *Pulvis purgans pro fältkistor*, innehållande jalapparot, vinsten och scammoniumharts.² Möjligen har LINNÉ avsett något av dessa pulver eller har det betecknat hans egen komposition, som under denna benämning var känd av det levererande apoteket.

Pulvis pleuriticus återfinnes i *Pharm. holmiens.* och står märkligt nog ännu kvar i *Mat. med.* 1772. Det är en av dessa från medeltiden kvarstående medikamentblandningar, som LINNÉ eljest sökte avskriva. Dess svenska benämning var »styng-pulfwer» och det bestod av gäddkäftben, svintänder, gerssten (ett ben i abborrens huvud), harsprång (ett ben ur harens bakfot), kräftstenar, gäddögon samt kardbenedikt- och gråbofrön, i pulveriserad blandning. Dess verkan går i signaturlärans tecken: så uppgives *Mandibuli Lucii piscis*, gäddans skarptandade underkäke, vara bra »emot Stick och Håll: på Fisk och Diur är och så det bästa som spetzig är, som Gieddetänder».³

Rekvitionen utgör ett bidrag till de få kända, egenhändiga vittnesbörden från LINNÉs amiralitetstjänstgöring i Stockholm 1739—41. Typiskt för denna tid är, att de svenska orden skrivits med LINNÉs då ännu brukade tyska stil. Dateringen för rekvisitionen, resp. betalningen är skriven med annan stil och man tycker sig igenkänna pikturen hos LINNÉs näraste man vid sjukvården i »Baraquerne», mästervälskären G. H. KRA-

¹ Uppgiften meddelad av framl. apotekare G. DRAKE.

² Uppgiften meddelad av apotekare A. KOCKUM.

³ Cit. efter G. DRAKE, *Anteckningar om läkemedel i det 17:e århundradet*. Sv. pharm. tidskr. 1925, s. 7.

NERT, vilken gemensamt med LINNÉ utarbetade och stundom undertecknade åtskilliga skrivelser från denna tid.¹

* * *

I medicine doktor ERIK WALLERS ägo finnas 3 LINNÉ-recept i original. Nr 1 är det i denna tidskrift, årg. IX, s. 39, omnämnda, av DRAKE analyserade.²

*Rece. Mass. pilul. de Myr.
Ph. Holmenf. &
Solue tridurande in Tinctur.
Duke Full. Dr. Dec.
D. Dr. Gröff Decir
Ph. Flaplan skaddpar. wat
om hwar gång innehållat
Skale brukas.
28/7 1744. Linnæus*

Fig. 6.

Det andra receptet³ är till sitt innehåll identiskt med det av DRAKE i samma uppsats (s. 29) publicerade och är märkligt nog av LINNÉ utskrivet samma dag som detta (2/7 1750). Några små olikheter förefinnas dock, bl. a. är WALLERS recept undertecknat *C. L.*, då det andra bär underskriften *C. Linnaeus*. Enligt DRAKE skall detta recept, lydande å pulveriserad rabarberrot, ha utskrivits för LINNÉs egen räkning, enär han just då låg sjuk. Det är möjligt, men troligt är ej, att han *ad usum proprium* skrivit 2 sådana recept å samma dag, särskilt som vart och ett av dem innehöll 24 ordinära avföringsdoser å 1 drakma. Det ena av dessa recept måste därför ha utskrivits till annan

¹ GUNNAR NILSON, *Linnaeus som medicus vid amiralitetet i Stockholm*. Sv. Linné-Sällsk. årsskr. 1936, s. 7.

² Det försålles på den femte Hammerska autografauktionen i Stockholm den 19 sept. 1917 och har nr 390 i den tryckta auktionskatalogen.

³ Nr 391 i samma katalog.

Rec. rad rhei fel.
in pulv. reduct unc. tr.
D. S.

At taga genast ett
och ett två stensmar
derafter

R 2/7 1750. L. L.

Fig. 7.

person och tidskoincidensen är rent tillfällig. DRAKES förmodan, att LINNÉ felskrivit uns för drakma, torde vara oriktig, då LINNÉ ej gärna kan ha skrivit fel å båda recepten.

Det tredje av WALLERS recept

Rec. Spirit. lavendulae comp.
unciam unam semis

D. Sr. at taga 10 drop
per

R 10/4 55

Linnæus

Fig. 8.

Rec. Spirit. Lavendulae comp.

unciam unam semis

D. Sr. at taga 10 droppar

d. 10/4 55 Linnæus

lyder å $1\frac{1}{2}$ uns *Spirit. lavendulæ comp.* Detta medikament, även kallat *Aqua apoplectica*, återfinnes ej i *Pharm. holm.* men väl i *Pharm. succ. Ed. I* och innehåller lavendelsprit, rosmarinsprit, ceylonkanel, muskotnöt och rött sandelträ. Det finnes ännu kvar i farmakopén (*Ed. X*) under namn av *Tinctura lavendulæ aromatica*. Användes såsom excitans och cordiale vid svimningar, väderplågor, hysteriska affektioner (BERLIN).

* * *

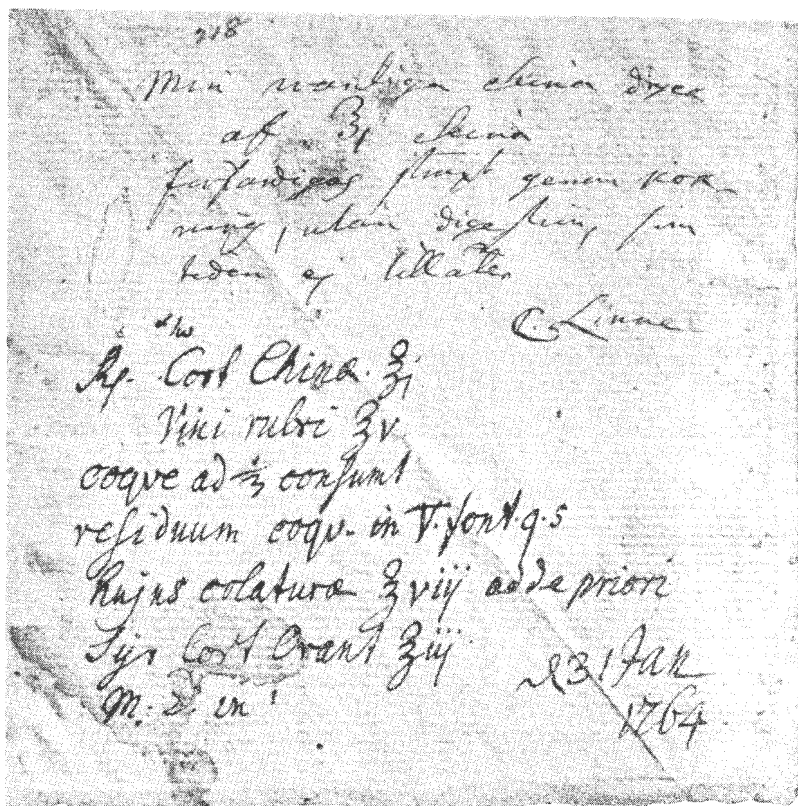

Fig. 9. Linné-recept, som tillhört Dr. W. B. Carpenter. Meddelat i Linn. soc. 12 nov. 1936 (se *Transactions*) av hans sonson Prof. G. D. Hale Carpenter. Foto skänkt till Sv. Linné-Sällsk. av Spencer Savage 19 nov. 1936.

I medicine doktor BIRGER STRANDELLS ägo finnes ett opublicerat LINNÉ-recept (Fig. 9)

Min wanliga china dryck
af 3 j china
förfärdigas straxt genom kok-
ning, utan digestion, som
tiden ej tillåter.

C. Linne

Å samma recept är därefter av annan hand (tydligen den expedierande apotekarens) dekoktreceptet nedskrivet:

α/ο

Rec. Cort. Chinæ $\frac{3}{5}$ j
 Vini rubri $\frac{3}{5}$ v
 coqve ad $\frac{1}{3}$ consumt
 residuum coqv. in ∇ . font. q. s.
 hujus colaturæ $\frac{3}{5}$ viij adde priori¹
 Syr. Cort. Orant. $\frac{3}{5}$ iij
 M.D. in (?) d 31 Jan 1764

Det är samma dekokt, som LINNÉ i brev till SAUVAGES den $\frac{22}{4}$ 1756 kallar *Infusum Chinæ vinosum*² och som han använde främst vid den s. k. Uppsalafebern. Receptet är tryckt i disputationen *Febris Upsaliensis* (1757), s. 11, och finnes f. ö. bevarat i 2 originalexemplar av LINNÉs hand, från början av 1750-talet, resp. 14 juni 1760, och är analyserat av DRAKE. Detta tredje exemplar har sitt intresse därigenom, att det är så sent som från 1764, vilket visar att LINNÉ efter 10 års erfarenhet alltjämt använde det.

LINNÉs behandling av Uppsalafeber bestod i kräkmedel (*Pulvis Ipæcuanhæ* och *Tartarus tartarisatus*), sömndroppar (*Laudanum liquidum*) och kinadekokt. Det märkliga är, att LINNÉ den 29 jan. 1764 för sin yngsta dotter SOPHIA utskrivit ett i den Tullbergiska samlingen bevarat recept på de förstnämnda läkemedlen. Det ligger då nära till hands att antaga, att den två dagar senare utskrivna kinadekokten också var för dottern, som således led av Uppsalafeber, och att detta recept härstammar från samma håll som det Tullbergiska.

* * *

Till slut vill jag referera tvenne LINNÉ-recept, vilka icke kunna kallas rent medicinska, men dock ha ett visst intresse. De äro skrivna på baksidan av det i denna tidskrift, årg. IX, s. 36, avtryckta receptet och synas ha undgått DRAKE.

Det ena lyder:

Wespetro
Brandwin 9 quarter
Angelicæfrön stötte 1 quintin
Corianderfrön stötte 1 lod

¹ Övers.: koka tills $\frac{1}{3}$ gått bort; koka återstoden i tillräckligt med källvatten; av denna kolatur 8 uns tillägg till det föregående.

² GUSTAF DRAKE, *Några Linné-recept*. Sv. Linné-Sällsk. årsskr. 1926.

gula barken af 3 citroner
ej den hvita barken
citronsaft af 3 citroner
socker 1 $\frac{1}{2}$ skålpund
sättes på kachelugnen 3 dygn,
silas genom gråpapper

Vespetro eller *vespedro*, även kallat sjudubbelt fröbrännvin, var ett slags likör, som var populär på 1700-talet. Den omnämnes av BELLMAN i ett »bacchanaliskt Qwäde»:¹

Ett Ämbar *Persico*,
ett krus med *Malörts*-knoppar,
en *Floribus* med droppar,
ett fat *Vespedro* — jo!

Dess framställning beskrives i en samtida »kokbok»² sålunda: »Till 3 kannor bränwin tagas 2 lod af hwardera efterföljande frösorter, såsom: anis, angelika, spiskummin, kummin, koriander, fenkol och dill, hwilka krossas och läggas i bränwinet; härtill blandas en sirap, kokad af 3 skålp. socker och 1 stop watten, och när bränwinet stått därmed en månad, af silas kryddorna; hwarefter det färgas efter godtycko och filtreras. — Detta bränwin är mera ett medikament än en likör; emedan dess starka kryddsmak icke är särdeles behaglig; men som wärmande och magstärkande har det wunnit mycket förtroende.»

LINNÉs recept skiljer sig alltså från ovanstående däruti, att han av de 7 kryddorna endast medtagit angelika- och korianderfröna — de vanligaste likörkryddorna — och i stället tillsatt citronskal och citronsaft, varigenom likören blir mera välsmakande. För den som eventuellt har lust att framställa denna »Linné-likör» kan meddelas, att citronsaften lämpligen bör uteslutas, eller minskas till en tesked, då den eljest helt dominerar över de övriga, finare smakingredienserna. Huruvida LINNÉ avsett denna likör till njutningsmedel eller till medikament, torde vara svårt att avgöra.

Det andra receptet, som är helt fragmentariskt, lyder:

Brännwin. waldens
Angelica frön
Cummin
Fenkåhl
Zedoarie rot
Pomerants skall
Canel
sot miolk

¹ *Carl Michael Bellmans skrifter*, utg. av Bellmanssällskapet, del III, s. 131. Stockholm 1925.

² C. WELTZIN, *Handbok wid Bränwinsbränning och Destillering*. Stockholm 1808.

Vad som avses med *Brännvin. waldens* är ej lätt att säga. Gissningsvis kan antagas, att det är av druvor berett brännvin från Valdenserdalarna i norra Italien, i analogi med vad LINNÉ omtalar i sin almanacksuppsats *Anmärkingar om Brännvin* (1748): »Modenerne¹ uti Italien begynte af sina sura drufwor bränna en stark spiritus.» I samma uppsats skildrar han, lapidariskt och expressivt, alkoholförgiftningens olika stadier: »det upmuntrar, styrker, lättar sinnet, gör en glad, skämtsam, öpenhiertig, tåpig, läspande, narraktig, raglande, sömnig, död». Men samtidigt skriver han i ärlighetens namn: »Jag wil ock medgifwa, at spiritueuse saker, då de rätt brukas, göra det som intet annat ting gör, nämligen upmuntra lif och sinnen; Men så ädle som desse äro, så warsamt måste de ock handteras. Ty all wana är farlig, och allt förmycket är skadeligit; men ingenting mera än det aldraädlaste.»

De i receptet ingående kryddorna tyda på att LINNÉ i detta fall även haft medicinska synpunkter: kryddorna i fråga ansågos som väderdrivande, magstärkande, uppiggande och kraftgivande.

Vad slutligen den söta mjölken angår, som står sist på förteckningen, verkar den onekligen i detta sammanhang något förbluffande. Kanske är den angiven som antidot för den händelse patienten skulle finna valdenserbrännvinet alltför välsmakande?

¹ Invånarna i Modena.

LINNÉS »PLÅNBOK». ETT MINNE FRÅN LAPPLANDSRESAN

AV

ARVID HJ. UGGLA

UNDER RESTAURERINGEN AV DET BOTANISKA PREFEKTHuset i Svartbäcken i och för dess inredning till Linnémuseum gjordes hösten 1935 ett verkligt uppseendeväckande fynd, som på sin tid omtalades i pressen. Det hade visat sig nödvändigt att genombryta en del av trossbottnen mellan våningen en tr. upp och vindsvåningen, då den blivit förstörd av röta. Under arbetet härmed kom åtskilligt »skräp» i dagen, som tydligen blivit bevarat på det sättet att det kastats upp på den fordom oinredda vinden och där fått kvarligga som fyllning, när denna — obekant när — försågs med golv. När detta »skräp» visade sig vara av gammalt datum och rent av kunna identifieras som härrörande från Linnés tid, säger det sig själv att man blev ivrig att tillvarataga så mycket som arbetets omfattning eljest gjorde möjligt. Bland de trasiga eller utslitna föremål, som sålunda kommo i dagen, funnos sönderslagna tallrikar av från Linnés hugeråd välkända typer (ostindiskt, »Nordstjärnemönstret» etc.), skor (bl. a. en lappsko), huvudet av en uppstoppad sjöfågel, pressade växter, massor av växtlappar och åtskilligt annat smått och gott. Men först och främst: man anträffade en liten anteckningsbok med skinnpärm, skriven med Linnés stil. Den var starkt skadad av fukt, dock ej värre än att åtskilligt kunde omedelbart tolkas. Professor SERNANDER, som tillkallats av restaureringsarbetets kontrollant, lic. SUNDQUIST, har för mig skildrat den spänning, varmed han skred till undersökning av fyndet, och den glada överraskning, som grep honom, då han snart kunde konstatera, att boken var just den som Linné burit i fickan under Lapplandsfärden 1732! Anteckningarnas innehåll gjorde detta ovedersägligt.

Läsarna av *Iter Lapponicum* erinra sig nog den beskrivning, som den ungdomlige författaren inledningsvis på sitt vanliga exakta sätt ger av sin klädsel och utrustning för den äventyrliga färden. I uppräknigen av de

saker, han medförde, när han den 12 maj 1732 styrde sin häst ut genom Svartbäckens tullport — belägen strax bortom prefekthuset och trädgården — kommer till sist följande: »En plånbok i fickan med Pas från Cancelliet i Upsala och societetens recommendation». Bägge dessa dokument, länsstyrelsens pass och Kungl. Vetenskaps societetens rekommendationsskrivelse, med uppmaning till alla och envar att vara resenären behjälpliga i hans förehavande, finnas ännu i behåll och ha av THORE M. FRIES avtryckts i hans edition av *Iter Lapponicum* 1913. Här hade man nu — efter något mer än två sekler — påträffat »plånboken» själv!

Vad menades då med en plånbok? Helt enkelt vad ordet utsäger: en bok med (skriv)plån. Vad vi nu beteckna med detta ord, hette i äldre tider »taskbok». Tydligt har betydelseförskjutningen föranletts därav, att »plånboken» ju även kunde användas till att i de fickor, som vanligen finnas å pärmarnas innersidor, förvara medförda sedlar.

I boken funnos också mycket riktigt ett antal plån, d. v. s. blad, som genom behandling av någon massa, av krita e. d., givits en glättad yta, så att de kunde med vatten befrias från blyertsanteckningar, som ej längre behövdes. Dessa plån hade lidit mest av århundradenas fukt och kunde endast delvis konserveras. Lyckligtvis voro emellertid de anteckningar, som nu anträffades å deras sidor av mindre intresse än de övriga. De äro av senare datum och uppvisa sonen Carls handstil. Innehållet rör »*materia medica ex animalibus*» och anteckningarna synas vara gjorda av honom vid unga år — jag skulle gissa på 1750-talet — troligen vid faderns föreläsningar. — Emellertid vidtog man den förståndiga åtgärden att omedelbart låta fotografera bokens hela innehåll genom bibliotekarie N. MOOSBERG, Universitetsbibliotekets skicklige fotografiske expert. Det var ju ovisst hur konserveringen av den starkt fuktskadade boken kunde utfalla. Lyckligtvis ha dock pappersbladen visat sig väl motstå tidens inverkan.

Det bör nämnas, att Linnémuseet redan förut var i besittning av två Linné tillhöriga plånböcker. De äro båda i ett större format, 13 × 20 cm., men innehålla liksom den nu funna dels plån, dels ett antal pappersblad. De förra ha tyvärr omsorgsfullt rengjorts från anteckningar — man kan dock spåra en del av dessa, särskilt ser man att plånen ofta använts för utförande av räkneoperationer — under det pappersbladen innehålla några sparsamma notiser.

Hur kan man emellertid veta, att den nyfunna boken var den under Lapplandsresan medförda? Innehållet av anteckningarna skall ge svaret. Det har synt mig motiverat att här återge dessa så långt de kunna tolkas. Det må visserligen erkännas, att de ej ge något väsentligt nytt utöver det vi redan av *Iter Lapponicum* veta om Linnés färd. Men såsom ett dokument tillkommet direkt under resan ha de dock sitt givna intresse.

Först emellertid några ord om bokens utseende. Ytterpärmarna, 8 × 13 cm. ha varit av mörkbrunt skinn, numera svartnat. De äro å insidan klädda med rött och blått papper i blommigt mönster samt både fram- och baktill försedda med fickor. Boken har haft plån samt därjämte blad av skrivpapper, fördelade i lägg framför och mellan plånen samt i slutet. Boken sammanhållles genom en från bakre pärmen utskjutande flik, som med ett litet metallspänne låses på frampärmens översida.

Som bekant finnes ett annat — och vida mera betydelsefullt — direkt minne från resan: *Iter Lapponicum* själv. I den nyss anförda uppräkningsen av Linnés utrustning omtalar han den bok, vari han efterhand nedskrev sina reseanteckningar, med orden »detta Procoll». Såsom FRIES i inledningen till sin edition omtalar ha de 80 blad, som upptas av anteckningarna, senare uttagits ur den ursprungliga pärmen och försetts med ett pappomslag klätt med rött marmorerat papper. Hans förmodan att detta skett »efter hemkomsten» torde dock ej vara riktig, enär samma papper och en likadan kartusch (för anbringande av titeln, se bilden i *Iter*, s. 1) använts vid inbindningen av andra manuskript, bl. a. de senare resorna t. o. m. Skåneresan 1749. Åtgärden torde alltså företagits tidigast detta år. De fem blad, som återstodo i »protokollet» samt pärmarnas insidor, ha av Linné använts för åtskilliga anteckningar och utkast dels under själva färden, dels efter hemkomsten. Åtskilligt härav, som hänför sig till Lapplandsresan, har av FRIES publicerats. Även det övriga å dessa blad är av intresse. Dit hör bl. a. det koncept till ett brev till professor DILLENIIUS i Oxford, som jag publicerat i vår Årsskrift 1938.

Anteckningarna i plånboken hänföra sig övervägande till Linnés hemresa genom Finland. Man kan ju med skäl antaga att han under den tidigare delen av resan använt plånen för korta blyertsannotationer som stöd för minnet, varefter han vid viloställena nedskrivit sina iakttagelser i »protokollet» och därefter åter utplånat blyertsanteckningarna. Av de å pappersbladen (med bläck) skrivna anteckningarna i plånboken finnas dock några, som kunna vara gjorda redan vid resans anträdande. De utgöra en minneslista över det som bör utredas angående böndernas förhållanden, under det den utförliga listan å »Quærenda», som nu sitter främst i *Iter*, mestadels avser lapparnas levnadssätt och vissa naturhistoriska spörsmål. Minneslistan är av följande innehåll. (Texten fuktskadad.)

Oeconomica

- 1 *Domus* qvot et q[uæ]¹. qvales concamer[ationes]¹
*Externa*². väggar och tak
*interna*³ golf väggar tack
*suppel[lex]*⁴ spijs, Bord, bänk, säng
*affixa*⁵. jällar; sängkläd: Täck
*domest[ica]*⁶ duk, tallrik, fatt skedar
bunkar, hoar

Pecudes quæ et quot
 magn[itudo] et color
 usus⁷
 Lastdrag[are] huru kiöras
 gärsgårdar, qvales
*Agricultura*⁸
 plögning: plog sele harf bill draga[re]
 skärning: skära, nek krake(?)
 Bergning: stak häsia lada loge
 — ? —, lia räfsa — ? —
fiskerij instrument[a] navic[ulæ] pisces⁹
Vestitura indus[ia] Bracc[æ] tibialia
 pilei¹⁰
 editio quoties
 servat[io] eo[rum] in p[uer]p[e]rio¹¹
*comercia*¹² säd, bek, kläder
 p[er] qvo[mod]o¹³
 Åcker och äng qvales¹⁴

1. hus: hur många, vilka; hurudana rum. 2. det yttre. 3. det inre. 4. bohag.
 5. väggfast. 6. husgeråd. 7. kreatur, vilka och hur många; storlek och färg; nyttjande.
 8. åkerbruk. 9. redskap; båtar; fiskar. 10. klädedräkt, benkläder, strumpor; hattar.
 11. barnafödsel hur ofta? förfaringssätt vid barnsbörd. 12. handel. 13. penningar, på vad
 sätt? 14. hurudana?

Linnés hemresa, som han valde att göra öster om Bottenhavet genom Finland, »hållande före att alltid något nytt kunde ses på en ny ort, ty att resa samma väg jag reste bort, betalte ej mödan», var ej utan sina besvärligheter. Främst var det språket, som lade hinder i vägen. Han nödgades rent av att vända om, efter att redan den 12 augusti ha nått ett stycke bortom Kemi. I sin till Societeten ingivna berättelse säger han härom: »Men som jag ej förstod finska språket, kom jag ej fort, utan måste 4 mihl tillbakas.» Från Torneå begav han sig ned till Kalix, där han gästade häradshövding HÖJER, »en ädel, fin och erudit herre». Efter ett åtta dagars besök hos bergmästare SEGER SVANBERG, hos vilken han fick sin första undervisning i proberkonsten, och därefter en i sällskap med HÖJER företagen färd uppför Torne älv till Kengis bruk och Junosuando, kunde han slutligen från Torneå på nytt anträda hemfärden. »Skrifwer sedan för mig hwad jag skulle behöfwa på gästgifwaregårdarne, och reser ålt Österbotn i hemvägen». Enligt vad han berättat för professor LARS ROBERG (dennes uppteckning, Iter, s. 265) hade han, då han »rest på andra sidan til gestgifvargården, artig conference med stormächtig Ländsman. Förmodligen är det väl före anträdandet av resan denna gång, som han, vis av erfarenheten, skaffat sig den lilla parlör på finska med de för färdens behov nödvändigaste uttrycken, som upptar några sidor i plänboken.* Den har följande lydelse:

* I »protokollet» äro på samma sätt antecknade en del ord och fraser på lapska. De ha ej medtagits i FRIES' edition. De äro svårtolkade, men troligen av visst intresse.

Professor BJÖRN COLLINDER har haft vänligheten att lämna följande meddelande:

»Linné har i det stora hela uppfattat de finska orden väl. En felskrivning föreligger tydligen i *Tachnaha* i st. f. *Tachahan* = *takkahan*. (Just den meningen är mindre väl återgiven av Linné.) Någon gång avspeglar sig i uppteckningen ett avsiktligt långsamt tempo: *visa ka man teet* = *viisakkaa maantiet(ä)*.

Språket i denna lilla parlör är i allt väsentligt rent dialektalt talspråk. Den enda skriftspråkliga formen är väl *routzia* = *ruotsia* (i dåtida skriftspråk *ruotsia*), svenska (språket).

En granskning, vars detaljer inte kunna intressera denna årsboks läsare, ger otvetydigt vid handen, att Linnés sagesman hörde hemma i ett område, som omfattar socknarna Kemijärvi och Kuolajärvi samt södra delen av Sodankylä.»

Linnés hemresa genom Finland följde den vanliga kustvägen, varom han säger i sin till Vetenskapssocieteten avgivna berättelse: »Sept. 16. Reser altså strandvägen genom Österbotn och Finland, näml. genom Ule, Brahestad, gamla och nya Carlby, Wasa, Christina, Björnborg och Åbo, hwarest jag mig 4 dagar uppehölt, reste sedan med posten åht Åland, Ålandshaf, Grisselham, och ankom änteligen d. 10 Octob. till Upsala.»

Över de orter han under vägen passerade har han i plånboken infört anteckningar, som upptaga sex sidor. Dessa anteckningar, som i vänstra kanten ange avstånden mellan skjutshällen i fjärdingsväg, voro av vikt även för den beräkning över reseomkostnaderna, som skulle inges till Vetenskapssocieteten, och de ha legat till grund för den lista, som sedan införts i »protokollet» och är tryckt i Iter, s. 232—233. Måhända ha anteckningarna delvis gjorts före färdens anträdande på grund av inhämtade upplysningar. Vissa ändringar, som bero på att Linné kommit att välja en något annan route, tyda därpå.

Vid vissa ortnamn förekomma små figurer, som synas beteckna kyrkor eller kapell. De ha nedan utmärkts med ett K. Andra tecken, som förekomma, äro dels en liten cirkel, dels tre punkter. Vad Linné därmed velat beteckna, är ovisst. Anteckningarna äro av följande lydelse:

till

8	Kemi	15 ¹	
8	Maxaniemi		
8	Ruicka ²		2 färgor
5 $\frac{1}{2}$	Kuivaniemi		
7	Alhava ³		
8	Iö ⁴	16	K färga 12 ./.
7	Haukipudas ⁵		K färga 6 ./.
	[Kello överstr.]		
7	Ulcä ⁶	17	K färga 6 ./.
			i kyrkan
5	Kembela ⁷		
6	limingo ⁸	18	K
4	Lumijoki ⁹		K Lapskt capella

5	Karinkanta		Sandwäg
4 $\frac{1}{2}$	Sikajocki ¹⁰		K färga
6	Pattijocki		
	<i>Brahestad</i>		ligger litet på sides
5	Josola ¹¹		K
4	Pienhengi ¹²		
6	Annala ¹³	19	Pyhäjocki $\mathfrak{D} \mathfrak{Q}^{14}$
5	Pisilä ¹⁵		Sciurus volans Blickta
5	Joola ¹⁶		braf gästg.
4	Calajocki		
6	Roukala ¹⁷		Sandwäg
6	Hinnalof ¹⁹	20	
5	Locto ²⁰		
4	Niemi		
6	Wittica ²¹		
3	Kousta ²²		
	<i>gambl: Carleby</i>	21	
7	Cronoby	22	
3 $\frac{1}{2}$	Abbors ²³		
3 $\frac{1}{2}$	Kräcknäs ²⁴		
7	(Iacobstadh) ²⁵		Probersten på en ö intet långt bort ²⁶
2 $\frac{1}{2}$	Sundbyen ²⁶		
3 $\frac{1}{2}$	Soklott		
2 $\frac{1}{2}$	Ny Carlby	23	
7	Munsala o		
7	Äravais .:		K Kimo hamr[ar] 3 ferdgar?
5	[Kåski överstr.] ²⁸		
	Kofjocki ²⁹		
3 $\frac{1}{2}$	[Ajaniemi överstr.]		
	Vörå		o .: K middag(?)
5 $\frac{1}{2}$	Lill-Kiöro ³⁰		o K
4 $\frac{1}{2}$	Weikar ³¹		..
3 $\frac{1}{2}$	Wasa	24	Wid södra port $\mathfrak{O}$. . . (oläsl.) öfver siöen siälar ³²
2 $\frac{1}{2}$	[Toby 3 överstr.]		
4 $\frac{1}{2}$	Sälvo ³³	5	.. K
3 $\frac{1}{2}$	Malax		..
6	Petalax		..
3 $\frac{1}{2}$	Moikpä ³⁴		..
8	Harrström	25	
3	Töby ³⁶		..
5	Norrnäs ³⁷		o
7	Finby ³⁸		.. Carlborg pastor i <i>Nerpis</i> logie nerpis
3	Ståbacken ³⁹		..
6	Christina	4 $\frac{1}{2}$ Diök ⁴⁰	
3	Lappferd	o 26	K
6	Hartmä ⁴¹	o	
5	Sckaftång ⁴²		..

4	Siby	0	
	Norrfindland ⁴³		
5	Risby ⁴⁴	27	
3	Sastmola		∴ Gadolin K
4	giölböl ⁴⁵		o
6	hwisbofiäl ⁴⁶	28	K
9	hywelä ⁴⁷		o ∴ K ulwila kyrka färgia 2 samma dag
(2	<i>Biörneborg</i>)		
10	Tattara ⁴⁸		
3	Tortela ⁴⁹ [med blyerts]		
4	Jutti		
12	Yschia [29 med blyerts]		
9	Wisånå		
5 $\frac{1}{2}$	Mosternoja ⁵⁰		
4	Hypes		
6	Mekicula ⁵¹		
6	<i>Abo</i>		Samuel Friedrich ⁵²
	Nousis ⁵³		
	[en halv sida tom]		
	Åland		
7	grisselhamn		
3	Toftinge	8	
5	Alby		
4	Esbro		
5	Åsby		
5	gränby		
6	Edinge	9	
6	Rasoberga		
6	upsala	10 oct.	

1. 15 sept. 2. Tydligt avses Ruikkala i Simo socken. Kuivaniemi ligger i samma socken. Överfärningen skedde över Simo älv och Kuivajoki. 3. Olhava i Ijo socken. 4. Ijo, fi. Ii. Överfärning över Iijoki. 5. Vid Haukipudas, kapell i samma socken, överfärjades Kiiminjoki. 6. I Uleåborg, dit Linné kom efter överfärningen av Ule älv, gästade han prosten LARS LITVIVUS och bevistade gudstjänsten i kyrkan, som beskrives i Iter, s. 201. 7. Kempele, kapell i Limingo socken. 8. De bekanta »Limingo ängar» gjorde starkt intryck på Linné, såsom framgår av Iter, s. 202. 9. Lumijoki kapell i Limingo socken. 10. Det historiskt bekanta Siikajoki ligger vid en å med samma namn. 11. Juusola gård i Saloinens kyrkby. 12. Piehinki by i samma socken. 13. Gård i Pyhäjoki socken. 14. = Silvermalm. 15. Piselä, gård i Pyhäjoki. 16. Flygande ekorre. Jfr Iter, s. 210, där den beskrives. — »Biskopen Terserus, Dalecarlus, Episc. Aboens., säger sig här hafva sedt en fisk, som kallas muicu, och säger den sama wara en med Silians Blickta.» Iter, s. 203. Linné tillägger att den överensstämmer med Smålands »småsik» (siklöja, Coregonus Albula L.). 17. Juola gård i Kalajoki socken. 18. Roukala ligger i samma socken. 19. »Hinnalo» i Iter, s. 233. Har ej kunnat identifieras, men torde legat i Ilimanka socken. 20. Fi. Lohtaja, sv. Lokteå. 21. Sv. Vittik. 22. Sv. Koustar, i G. Karleby socken. 23. Sv. Abbor, i Kronoby socken. 24. Kråknäs i Iter, s. 233. Har ej kunnat identifieras. 25. »Jakobstad longe distat», Iter, s. 233. Proberstenar äro bitar av hård och glatt, mörk kvarts, som användas för att fastställa en guldlegerings halt av finguld. Finnas ej i Sverige. 26. I Nykarleby landsförsamling. 27. Det historiskt bekanta Oravais. Kimo bruk ligger i denna socken. 28. »Kåski» torde böra identifieras med Koskeby, by nära kyrkan i Vörå socken. Linné synes avsett att taga en annan väg (förbi denna och Ojaniemi i Lillkyro) än den han sedan valde. 29. Kovjoki ligger i Vörå socken. 30. Lillkyro. 31. Weikars i Mustasaari socken. 32. »Utan för staden sydost, doch straxt wid moenia (murarna), war ett kop-

parbruk begynt, men straxt wid 5 à 6 famnars diup ändat.» Iter, s. 204. — Linné reste vid avfärden från Wasa sjövägen över viken (Iter, s. 233, troligen genom felläsning: »Öfwersiöne») och kom därför ej att passera Toby. Han såg då eller hörde omtalas säla r. 33. Solv kyrka. 34. Moikipää by i Korsnäs socken. 35. By i samma socken. 36. Töjby, by i samma socken. 37. By i Närpes socken. 38. Finnby i samma socken. 39. Ståbacka, by i samma socken. 40. Tjock, by i Kristinestads landsförsamling. 41. Härkmeri, by i Lappfjärds socken. 42. Skaftung, by i Sideby (»Siby») socken. 43. Urgammal benämning på den del av egentliga Finland, som sträcker sig norr om Åbo. 44. Gård i Sastmola socken. 45. »Giölbohl», Iter, s. 233. Ej identifierat. Efter ant. där synes pastor GADOLIN bott här. 46. Hvittisbofjärd. 47. Sv. Iljulböle, fi. Hyvelä, i Björneborgs landsförsamling. 48. I Nakkila socken. Iter, s. 209, felaktigt »Tutturu» (genom felläsning?). 49. Torttila, i Harjavalta socken. 50. Mustanoja, i Pöytyä socken. 51. Mäkkylä, i Lieto socken. 52. Vem härmed avses har ej kunnat utredas. 53. För hela vägen efter Nousis, med »trajecterna» till Åland och landvägen över Fasta Åland samt sjövägen till svenska kusten, saknas anteckningar, som emellertid suppleras av listan i Iter, s. 233. Ankomsten till Toftinge skedde 8 oktober.

Å ännu en annan sida möter en lista över personer, som besökts (eller borde besökas) under färden. Den kan jämföras med den förteckning, delvis med korta omdömen, som avtryckts i Iter, s. 235 ff.

Uleå. prob: mag. Lars Litovius¹
 Rect. mag. Joh. Hornæ[us]²
 Liming. prob. m: Henr. Forbus³
 Pyhejo: m: Nic: Mathesius⁴
 Gaml. carlby Prob. M: And. Kemmer⁵
 Rect. G. M: Tavonius
 V: Härads. Polyander
 Audit. Joh. Ruth
 Råman: Hinr: Passanen
 Cronby. Probst. M: Eric Cajanus⁶
 Comin: Hr [sic]⁷

1. »Probst Mag. Lars Litovius i Uleå, 60 genarius, egitt gråt hår, fägnade mig med en middags måltid.» 2. »Rektor Mag. Joh. Hornæus, hans måg, scholae lat. ejdem. gick omkring med mig i staden att beskoda curiosa.» 3. »Probst M. Henr. Forbus i Limingo, fägnade mig wähl med en nats qvarter». 4. N. Mathesius i Pyhäjoki, ej omnämnd i Iter. 5. »Probst. Mag. And. Kemmer i gamla Carlby s. s. (d. v. s. nattkvarter). — Rector Hr Abr. Tavonius en artig herre, hörde hans inauguration. betygade mig alt godt. — V. Härads. Hr Polyander artig. — Audit. Hr Joh. Ruth compliq. — Kamrer Hinr. Passanen ibid.» 6. »Probst Hr Eric Cajanus i Cronby sades wara lärd, men kände ej lärdt folk.» Måhända är det denne Cajanus, som tillställt Linné en beskrivning över i Finland använda former av nödbröd, som nu finnes i Linn. Society's samlingar. 7. »Comin. Hr Gustaf Bogman undfängnade mig extraordinairt honett, en rätt belevvad herre.»

Å motstående sida av samma blad finnas följande anteckningar:

[*man*]iaci ex Zelotypi[a]¹

samt längre ned:

- - [p]erucka hieta, andama randa
 Pisin pähjan perä
 De längsta nordbotn sc.
 där ärtorna togos på strand
 som gick på wäg[en] mellan
 Ruicca och Kuivaniemi²

1. Bladet trasigt i övre vänstra hörnet. »I Cronby hospital fins åtskilliga maniaci, några af Zelotypia uxorum stulti facti [som blivit tokiga av svartsjuka mot sina hustrur], ja en, som ägde en utgammal hustru, tycktes see henne gå med en annor man.» Iter, s. 203. 2. »Enstäds, där sanden upkastats af vågorna till stranden, växte ett Pisum . . . Hic längsta Norbotn, sc. emellan Ruieka och Kuusaniemi [sic]» Iter, s. 199.

Jag överlämnar ordet till prof. COLLINDER:

» . . . *erucka* bör troligen suppleras till *Perucka*. *Perukka* betyder det bortersta eller innersta, ex. *pohjan p.* yttersta norden, *lahden p.* botten, ändan av en vik. *Hieta* sand, *andama* gåva l. skänkt, given, *ranta* strand. Det är inte lätt att ange eller återställa sammanhanget mellan dessa ord. Kanske: *Perukkahieta*, *antamaranta*, Sanden i vikänden, gåvostranden. *Pisin pohjan perä* betyder ungefär detsamma som »längsta Norbotn». Denna finska fras skulle för rytmsens vidkommande kunna förmodas höra hemma i en slagdänga av den sort, som på finska kallas rekilaulut. Förmodligen har på ort och ställe den traditionen varit gängse, att Bottenhavets egentliga ändpunkt eller innersta vikbotten låg just där, en uppfattning, som inte alls är orimlig.»

»Ärtorna», som »togos på strand» voro *Lathyrus maritimus* (L.) Bigel. Jfr Iter, s. 199: »Enstäds, där sanden upkastats af vågorna till stranden växte ett Pisum . . .». I Flora lapponica (FRIES' övers., s. 191) heter det att »längst upp mot ändan af Bottniska viken, mellan Kemi och Uleåborg, sågs den ymnigt.» Linné uttalar där en förmodan, att den skulle kunna odlas i Lappland, »hvaraf utan tvifvel nybyggarne och andre Lapplands invånare skulle hafva största gagn, enär fröna till storlek och smak synas öfverensstämma med *Pisum sativum*».

Växtnotiserna äro eljes, som bekant, tämligen sparsamma från hemfärden genom Finland, dock med undantag för intressanta iakttagelser om vissa sydliga arters nordgräns. SERNANDER har framhållit (se föreg. årg., s. 99), hur resans snabbhet och tröttheten, »där han troligen på en rankig kärra» färdades fram den långa och svåra vägen, hindrat Linné att uträtta mera.

Därmed ha vi genomgått Linnés anteckningar, så långt de kunna tolkas. På en del andra blad förekomma annotationer med blyerts, som nu äro så bleka att de endast till en del kunna läsas. Sålunda finnes en minnesanteckning om Ulvila kyrkas ålderdomlighet och de talrika dödskepp han såg där (jfr Iter, s. 209). Ävenså anträffas en mineralogisk anteckning samt ett recept, tyvärr synnerligen otydligt.

Till sist må endast som prov meddelas följande ur den yngre Linnés anteckningar. Det är frågan om hönsens medicinska bruk.

Emot Colic, där ej annat hielper, är att hugga Dufva eller höna itu och lägga på hel värmt¹, hielper, eller plåcka dun af en höna och lägga henne på.

Vitella. Präster bruka taga en äggula om mornarna, när de skola predika, att göra skarpare röst.

*

¹ Klar småländska!

Den uppmärksamhet vi här ägnat Linnés lilla anteckningsbok må ej anses överdriven. Redan de egendomliga fyndomständigheterna göra den berättigad. Det ligger nästan något providentiellt över dessa sena, överraskande Linnéfynd: hundra år efter Linnés Hollandsfärd anträffades den almanacka, han burit i fickan under resan. Nu, efter ytterligare hundra års förlopp, ha vi i våra händer den bok där han under Lapplandsfärden tecknade sig till minnes ett och annat av intresse. Vad skall nästa fynd bli?

GUSTAF DRAKE AF HAGELSRUM †.

APOTEKAREN GUSTAF DRAKES BORTGÅNG den 23 nov. 1939 innebär för Linnéforskningen och Svenska Linné-Sällskapet en svår förlust. Med en otrolig flit har han vid sidan av sitt dagliga yrke under ett tjugotal år såväl i Sällskapets årsskrift som i Svensk farmaceutisk tidskrift publicerat skrifter om Linné, mestadels av farmakologiskt-medicinskt-historiskt innehåll. Drake har därmed vidarefört och kompletterat Hjelts, Fries', Almquists och andra forskares undersökningar över Linnés betydelse som läkare och medicinsk vetenskapsman. Därvid har han med sällsynt energi och grundlighet genomplöjt Linnés disputationer och övriga medicinska verk, vilket resulterat dels i en rad uppsatser om eller översättningar av vissa särskilt intressanta av dessa avhandlingar, dels i den stora översikten av Linnés samtliga disputationer, utg. 1939 med understöd av den Längmanska kulturfonden. Den som vill arbeta vidare i den medicinska Linnéforskningen, har ovärderlig nytta av Drakes detaljarbeten, bakom vilka ligga stor lärdom och mycken möda.

Drake stod i livlig korrespondens med ett flertal Linnéforskare och var alltid glad att stå till tjänst med uppgifter och anvisningar.

Även andra värdefulla uppsatser i farmakognosins och terapeutikens historia bära Drakes signatur. Inom sin egen kår är han mest känd för sina praktiska hand- och uppslagsböcker, uppskattade av såväl apotekare som apoteksinspektörer.

Gustaf Drake var medlem av Svenska Linné-Sällskapet alltsedan dess stiftande och var även associerad ledamot av Svenska Läkarsällskapets medicinsk-historiska sektion.

Hans trofasta, entusiastiska arbete i Linnéforskningens tjänst, alltid präglad av en personlig anspråkslöshet, har skapat honom ett *monumentum ære perennius*.

Telemak Fredbärj.

*

Apotekare Gustaf Drake har av trycket utgivit följande skrifter av linneanskt och medicinhistoriskt intresse:

1. Carl von Linnés förhållande till farmacien och hans förbindelser med apotekarckåren. Anteckningar. Sv. farm. tidskr. 1920.
2. Linnés disp. Radix Senegae. Sv. farm. tidskr. 1921.
3. Linnés disp. Lign. Quassiae. Sv. farm. tidskr. 1921.
4. Linnés disp. Materia medica in regno animali. Sv. farm. tidskr. 1921.
5. Linné och Pharmacopœa Svecica Ed I. Sv. Linné-Sällskapets årsskrift 1921.
6. Linnés disp. Censura medicamentorum simplicium vegetabilium. Sv. farm. tidskr. 1921.
7. Linnés disp. Plantæ officinales. Sv. farm. tidskr. 1921.
8. Medicinalväxterna i Agerums trädgård. Sv. farm. tidskr. 1921.
9. Linnés disp. Ledum palustre. Sv. farm. tidskr. 1922.
10. Apotekare Ferbers museum. Sv. farm. tidskr. 1922.
11. Medicinalierna ur stenriket i Linnés Materia medica. Sv. Linné-Sällskapets årsskrift 1922.
12. Teriak, en studie. Sv. farm. tidskr. 1923.
13. Anteckningar om läkemedel i det 17:de århundradet. Bidrag till farmaciens historia: I. Medicamenta ex homine desumpta. II. Stercora medicata. III. Lapis Bezoar. IV. Remedia contra Pestilentziam. V. Unicornu. Benet ur hjortens hjärta. Älgklövar. VI. Skorpionolja. VII. Ormpreparat. VIII. Läkemedel enl. signaturläran. IX. Svalans bidrag. X. Paddan. XI. Egyptisk fyrfota. XII. Spindeln och myran. XIII. Några andra medel ur djurriket. XIV. Örnen. XV. Ett furstligt läkemedel. Sv. farm. tidskr. 1923, 1924, 1925.
14. Några Linné-recept. Sv. Linné-Sällskapets årsskr. 1926.
15. Linnés försök till inhemsk teodling. Sv. Linné-Sällskapets årsskr. 1927.

16. Farmakognostiska och andra noter (till Linnés redogörelse för de på apoteken förvarade och i Sverige växande medicinalväxterna). Sv. Linné-Sällskapets årsskr. 1927.
17. Anmärkningar och förklaringar (till Linnés tankar om grunden till ekonomin). Sv. Linné-Sällskapets årsskr. 1928.
18. Linné och pärlodlingen. Sv. Linné-Sällskapets årsskr. 1930.
19. Hypothesis nova de febrium intermittentium causa. Linnés doktorsavhandling i svensk översättning med inledning och kommentar. Sv. Linné-Sällskapets årsskr. 1933.
20. Linnés avhandling Potus theæ. 1765. Översatt och kommenterad. Sv. Linné-Sällskapets årsskr. 1939.
21. Linnés disputationer. En översikt. Utgiven med anslag från Längmanska kulturfonden. Nässjö 1939.

PETRUS FORSSKÅLS STAMBÖCKER

Ett meddelande

AV

ARVID HJ. UGGLA

I DET KONGELIGE BIBLIOTEK I KÖPENHAMN FÖRVARAS tvenne små prydliga album av det slag, som i äldre tider så ofta medfördes av resande studenter under deras peregrinationsresor. De ha båda tillhört Linnés framstående lärjunge PETRUS FORSSKÅL. Syftet med dylika var dubbelt: dels kunde de tjänstgöra som en lämplig introduktion, då resenären uppvaktade framstående män på de orter han under färdens besökte. Han hade ju vanligen innan avresan från hemlandet förskaffat sig sina lärares och andra gynnares namnteckningar i boken, oftast enligt tidens sed beledsagade med ett eller annat klassiskt citat. På så sätt kunde boken ersätta särskilda introduktionsbrev, och i viss mån kan man för de lärda yrkenas vidkommande jämföra dem med de gesällböcker, som de vandrande hantverksgesällerna medhade för att introducera sig hos resp. mästare. Å andra sidan voro dessa böcker naturligtvis minnesalbum, där man samlade autografer ej blott av de uppvaktade berömdheterna, utan också av nyförvärvade vänner från gemensamma studiemödor och nöjen. En bok av detta slag, som med rätta blivit berömd, är den som den unge CAROLUS LINNÆUS medförde på Hollandsfärdens. Denna, som numera förvaras i vårt Linnémuseum, har som bekant utgivits i facsimil av FELIX BRYK under titeln *Linnés minnesbok*. I ett avseende skiljer den sig från de flesta andra, och på ett ganska karakteristiskt sätt: det torde vara få resande studenter, som funnit lämpligt att, som den självmedvetne unge smålänningen, inleda sin stambok med — sin egen biografi.

Forsskåls båda stamböcker ha emellertid av honom anskaffats först sedan han tillbragt några år i Göttingen, resp. 1755 och 1756. De äro av samma format: tväroktav, 18,5 × 11,5 cm. och bundna i mörkbruna skinnpärmar, dekorerade med guldfiler. De tillhöra nu Thottska samlingen med nummer 557, resp. 556. Att de hamnat i Danmark och kommit i den kände statsmannen och boksamlaren OTTO THOTTS händer, beror av att de, som

vi skola se, följt med Forsskål på den ödesdigra färden till Egypten och Arabien och sedan tillika med övriga papper ur hans kvarlåtenskap av hans ende överlevande reskamrat, NIEBUHR, hemförts till Europa.

I ett avseende skilja sig de båda böckerna: den förstnämnda, tidigast anskaffade, har övervägande ägnats åt studenter, den senare åter innehåller nästan uteslutande autografer av professorer. Titelbladet å den förra bär följande inskription, prydligt präntad av ägaren: *Nominibus et memoriae Fautorum Amicorumque sacrum. Petrus Forsskål Suecus. Göttingae 1756.* Å den andra har han skrivit: *Nominibus. Et. Memoriae. Celebrum. Virorum. Patronorumque. Hoc. Album. Consecravit. Petrus. Forsskål. Suecus. Göttingae. 1756.*

Professor HENRIK SCHÜCK har i sin utförliga biografi över Forsskål, publicerad i Svenska Akademiens Handlingar 1923, skildrat Forsskåls studier i Göttingen och i korthet även hans besök på andra platser i Tyskland. Jag nöjer mig därför med att hänvisa till denna framställning och skall här endast dra fram ett och annat namn av intresse bland de många personer, den unge svensken mötte under sin peregrination. Samtidigt vill jag blott framhålla vilket värde dylika stamböcker kunna äga, då det gäller att fastställa ägarens reseroute och uppehållsort vid olika tidpunkter. Dessamma gäller givetvis också om dem som, med angivande av datum, inskrivit sina namn i dem.

De flesta studenter, som tecknat sina namn i Forsskåls bok, höra naturligtvis till studiekamraterna från Göttingen, där han ju gjorde sitt längsta uppehåll och även avlade sina akademiska prov. Man finner bland dem, utom tyskar, även talrika danskar och svenskar, ett tecken på det stora anseende detta tämligen nygrundade universitet vid denna tid åtnjöt. Bland svenskarna må framhållas bibliografen JONAS APELBLAD, som inskrivit sig den 16 maj 1756, samt framför allt JOHAN CARL WILCKE, den senare så berömda experimentalfysikern och sekreteraren i Vetenskapsakademien. Denne har inskrivit sig i Göttingen 6 okt. 1755, men sedan ånyo vid ett sammanträffande i Berlin i augusti följande år, då de båda redan lämnat Göttingen.¹ Bland danskarna stannar man för namnet: FRID: CHRIST: VON HAVEN. Danus, som den 21 juni 1756 skrivit följande: »Invia virtuti nulla est via. Hisce memoriam sui Prænobilissimo atque Clarissimo E. a. P. amico ex paucis integerrimo commendat, felixque iter et reditum in patriam et omnia fausta precatur». När von Haven i Forsskåls album nedskrev dessa av vänskap präglade ord, kunde ingen av de unga männen ana, att de blott fyra år senare skulle tillsammans anträda en farlig färd, som skulle bli ännu mera ödesdiger genom den dödliga fiendskap, som uppstod dem emellan och från vilken ingendera skulle återkomma med livet. -- Ett år tidigare har norrmannen JANUS HENR. STRÖM Norvegus

¹ Jfr C. W. OSEEN, *Johan Carl Wilcke*. Upps. 1939, s. 34.

tecknat sitt namn — samme man, som av professor MICHAELIS ursprungligen föreslagits till den arabiska resan, ehuru han sedan undanträngdes av von Haven.

Slutligen är här att nämna den unge dansken FREDERIK SEIDELIN, upphovsmannen till den förtjusande lilla målning, som här invid återgivits. Hans därtill fogade dedikation bör här in extenso återgivas jämte en del kommentarer:

L. Torquatus:

Rerum omnium natura cognita leuamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum, e qua ipsa horribiles existunt sæpe formidines: denique etiam morati melius erimus, cum didicerimus quæ Natura consideret.

Consortio TVO admodum jucundo, Prænobilissime Doctissimeque D^{nc} Forsskål, Amice e paucis suavissime, diu frui prohibet iter mox instituendum, et sic est Academicæ vitæ conditio, ut, quos amaveris, amittere necesse sit. In memoriam itaque haud fucatæ nostræ amicitiae pauca hæc albo TVO inserui

Insectorum collectoris Studiosissimus collega
Fridericus Seidelin Danus.

Göttingæ d. 11. Septembris 1755.

Renovatum Berolini d. 5 Augusti 1756
in ædibus domini Beringue.¹

Bilden och dedikationen ha något att säga om en sak, som är av stort intresse: Forsskåls sysslande med naturhistoriska iakttagelser under Tysklandsvistelsen. Såsom känt är var det egentligen filosofien och de orientaliska studierna, som hade fört honom till Göttingen, där SAMUEL CHRISTIAN HOLLMANN och JOHANN DAVID MICHAELIS voro hans förnämsta lärare. Hans disputation kom ju också att röra ett filosofiskt ämne. Men därjämte fick han under den berömde Michaelis den grundliga utbildning i de orientaliska språken, som skulle komma honom så väl till pass under den arabiska resan, vars upphovsman Michaelis blev och vari Forsskål just genom hans rekommendation fick delta. Dock, redan under Uppsalatiden före utresan hade han varit Linnés lärjunge, och säkerligen har denne ej undgått att redan då fästa sig vid ynglingens skarpa ingenium. Tydligen har han också givit honom uppdrag att i Tyskland anskaffa diverse frön och andra naturföremål, och redan två månader efter ankomsten till Göttingen börjar

¹ »Då vi lära känna alltings natur, befrias vi från vidskepelse och dödsfruktan, vi förvirras ej genom okunnigheten, i vilken ofta hemska skräckbilder ha sitt upphov. Dessutom förbättras vår karaktär, då vi lärt vad naturen fordrar. — En snart förestående resa hindrar mig att längre njuta av ditt angenäma sällskap, ädle och lärde herr Forsskål, du sällsynt älskvärde vän! Sådant är det akademiska livets villkor, att man måste lämna dem man älskat. Till minnet av vår osminkade vänskap har jag alltså skrivit dessa få ord i ditt album. Din ivrige kamrat som insektsamlare Frederik Seidelin.» — Senare ha de båda vännerna åter mötts i Berlin »i herr Berings hus», då Forsskål på hemresan befann sig där den 5 aug. 1756.

FORSSKÅL och SEIDELIN jaga fjärilar.

han med Linné en brevväxling dels om sina ansträngningar i dessa avseenden, dels med underrättelser om ett och annat i övrigt, som kunde intressera hans lärare från den stad, där HALLER till helt nyligen varit ett av de stora namnen. En passus, som i detta sammanhang är av vikt, må här citeras ur brev den 13 juli 1754:

Insecter äro här än en så föraktad som försummad del af historia naturali. Wid ledighet och wackert wäder har jag sökt göra här åter samling deraf, och fådt 3 camerader, som äfwen begynt söka nöje deri. Botanices Professoren här Zinn fick höra deraf och har likaledes resolverat sig att bli insectsamlare, samt bedt mig om hjelp att känna dem efter Hr Archiaterns System och rangera dem efter fauna. Hans exempel har sedan varit efterdöme för en af hans bästa botaniska disciplar och wore wäl om det framdeles kunde reta än flera. Mycken gunst för insecter låter wäl ej förmoda sig här, så länge folkets curieusité än är så trög och ooplifwad i i Botaniquen, hwars nytta och nöje mer faller i ögonen. Så mycket är dock, att det ej mer kan anses för ridicult att plocka insecter, då Professorn sjelf företagit sig det. (Bref o. skrivv., Afd. 1, D. 6, s. 115.)

Brevet fortsätter så med skildringen av en botanisk exkursion, där kontrasten mellan Uppsala och Göttingen både i fråga om det ringa deltagarantalet på senare stället och undervisningens art vederbörligen framhålls. Emellertid, det intressanta i ovan anförda citat är, att det visar, hur den unge svensken — han var vid denna tid 22 år gammal — här på främmande mark framträder som en Linné-apostel, som lyckas väcka intresse för en försummad del av naturhistorien, entomologien. Man kan förmoda,

att en av de studiekamrater han säger sig ha lyckats intressera för ämnet är just den unge dansken Seidelin. Denne var född 1733 och sålunda i det närmaste jämnårig med Forsskål. Fadern var apotekare i Nyköping på Falster. Efter studier i Köpenhamn reste han ut till Göttingen på ett Elers' stipendium och tillbragte där tre år. Efter fortsatta resor till Italien och Frankrike återvände han hem 1760 och vann 1762 medicine doktorsgrad. Seidelins senare öden blevo sorgliga. Han praktiserade i sin födelsestad, men förföll till dryckenskap och tog t. o. m. värvning vid ett holsteinskt dragonregemente. Sedan fadern utlöst honom därifrån, försökte han sig med praktik på skilda orter, men drogs allt mera ner genom sin supighet och dog slutligen hos en svåger i Nakskov 1774. Även Seidelins stambok är bevarad (Thott 575, i Det Kongelige Bibliothek). Jag har dock ej haft tillfälle att taga kännedom om den.

Den lilla bild den unge dansken — ej utan talang — målat i sin väns minnesbok talar ju för sig själv. Med sina unga herrar i piskperuk och i eleganta frackar — den ena blå, den andra violett — som i fullt språng jaga fjärilar över en äng, under det i bakgrunden en kyrka skymtar och en praktfull amiralfjäril upptar vänstra kanten, har den en stark tidsstämning. Namnet Clausthal möjliggör lokalisering av scenen. Clausthal (nu Clausthal-Zellerfeld) är namnet på en mindre stad i Ober-Harz, 3—4 mil NO om Göttingen. Den är känd för sitt natursköna läge, sitt bergverk och sin ståtliga kyrka av trä. Bilden erinrar alltså om en gemensam exkursion till denna ort.

Ännu en liten detalj, som dock ej synes fullt tydligt på reproduktionen, må påpekas. De båda herrarna bära på ena axeln något som ser ut som en knippa örter eller gräs. Är det månne ett primitivt sätt att hemföra växter från en botanisk exkursion? Det är ju känt att portören — trots Linnés något dunkla uttalande om »vasculum Dillenianum» i *Philosophia Botanica* — först ganska sent kom till användning.¹

Den 12 juni 1756 avlade Forsskål med framgång sitt akademiska prov, då han utan preses försvarade sin avhandling *Dubia de principiis philosophiae recentioris*, en kritik av den då härskande Wolffska filosofien. Efter erhållet doktorsdiplom bröt han upp från Göttingen, troligen den 21 s. m. att döma av en i hans album förekommande anteckning av professor JOHANN PHILIPP MURRAY, som säger sig skriva sitt namn »ultimos inter amplexus» (vid den sista omfamningen). Givetvis finner man i övrigt hans lärares namn i minnesalbumet. Sålunda hade Michaelis där inskrivit sig med orden:

In das Zukünftige verliebt, sieht unser Hertz
der Sorgen Ungemach; die Liebe nennt es Schertz.

¹ Se GÜNTHER SCHMID, *Geschichte der Botanisierbüchse* (Österr. Botanische Zeitschrift, Bd 85, 1936, s. 140 ff.).

Resan gick nu närmast till Erfurt, där Forsskål befinner sig 23—26 juni, och därifrån till Jena. Vid detta berömda universitet tillbragtes tiden 29 juni—11 juli och dess berömdaste lärare uppsöktes. Mer än dessas namn intresserar oss emellertid följande autograf, skriven med stel hand:

In Jena und im Himmel reich
sint wier Ein ander alle gleich.

Zum andencken schrieb dieses

ADAM DIETRICH, rusticus in Ziegenhein, schwieher Sohn von hans hubern.
Jena d. 3. Julii 1756.

Därtill har Forsskål fogat följande upplysning:

Hic rusticus Studiosos Jenenses botanicen docebat methodo et scriptis latinis Ruppil utens (Denne bonde lärde Jena-studenterna botanik med användande av Ruppil metod och latinska skrifter).

Vem var då denne tyske bonde, som av studenterna anlidades att öka deras botaniska kunskaper? En uppsats av GÜNTHER SCHMID med titeln *Der Bauernbotaniker Adam Dietrich in seiner Zeit* (Mitteilungen des Thüringischen Botanischen Vereins, N. F., H. 42, 1935, s. 107 ff.) ger härom besked. Han var född i byn Ziegenhain 1711. Svärfadern HANS HUBER var en av dessa växtkännare och -samlare ur folkets led, s. k. Laboranten, som försågo apoteken med deras förråd av växtdroger. Intressant är Schmid påpekande, att GOETHE hade sin beröring med män av detta slag att tacka för sina första botaniska kunskaper. Han anför ur dennes skrifter följande, som klart åskådliggör arten av deras verksamhet:

In jenen Waldgegenden hatten sich nämlich, von den dunkelsten Zeiten her, geheimnisvoll nach Rezepten arbeitende Laboranten angesiedelt und vom Vater zum Sohn manche Arten von Extrakten und Geisten bearbeitet, deren allgemeiner Ruf von einer ganz vorzüglichen Heilsamkeit durch emsige sogenannte Balsamträger erneuert, verbreitet und genutzt ward.

Det var alltså stödd på dylika traditionella kunskaper om läkeörterna, som Adam Dietrich kom att bli den vetenskapliga växtkännedomen till nytta.¹ Då ALBRECHT HALLER 1742 uppehöll sig i Jena för att bereda den nya upplaga av RUPPII *Flora Jenensis*, som utkom 1745, har han anlitat Dietrich, såsom framgår av följande ord i företalet: »Ett och annat fick jag också av den Ziegenhainske växtsamlaren (herbarius), en flitig och vid växters uppspårande lyckosam man». (En not anger hans namn.) Även med J. G. GLEDITSCH hade han förbindelse, såsom framgår av att denne stod fadder åt hans yngste son.

¹ Hans son och trenne sonsöner fullföljde traditionen som växtsamlare — en av dem blev botanikprofessor.

Men naturligtvis har hans namn ej heller undgått Linnés skarpa ögon; förmodligen har vetenskapen om hans existens förmedlats av Hallers not. Alltnog, när Forsskål kommer till Jena, är det tydligen en av hans uppgifter att söka kontakt med Dietrich för att genom denne skaffa sin lärofader växter.¹ Botaniken stod vid denna tid på klena fötter i Jena. Undervisningen låg i händerna på K. F. KALTSCHMID, enligt Schmid »ein besonders unbedeutender Botaniker», och J. F. FASELIUS. Man kan lätt förstå den spydighet, varmed Linné-lärjungen Forsskål konstaterar, att det egentligen var en växtkunnig »rusticus», som skötte undervisningen, och det enligt Ruppis föråldrade metod! (Först Kaltschmids efterträdare E. G. BALDINGER införde där Linnés system.) Och något ironiskt mot de höglärde herrarna klingar också det ordstäv, denne »rusticus» själv fogar vid sitt namn i hans bok, om jämlikheten i Jena — och himmelriket!

Förbindelsen mellan Linné och Dietrich upphörde ej med Forsskåls hastiga besök å lärofaderns vägnar. Han hedrades följande år med ett personligt brev av denne, daterat 7 maj 1757, en utmärkelse, varom själve Goethe skriver: »— — durch welches Diplom er sich wie billig in den botanischen Adelsstand erhoben fühlte.» Brevet, däri Linné bl. a. lär ha anhallit om ex. av *Carduus defloratus* och en hamster, är numera ej i behåll. Dietrich sammanställde även för Linné och DANIEL SOLANDER tvenne herbarier, som översändes genom förmedling av en då i Jena verksam svenskfödd präst, EIREGOTT NICOLAUS BAGGE (född i Göteborg 1725, död som generalsuperintendent i Coburg 1796). Denne har inskrivit sitt namn i Forsskåls album dagen före Dietrich och kanske förmedlat bekantskapen dem emellan. Från Dietrich äro trenne brev bevarade i Linnés korrespondens, de två första, av jan. 1762 och 11 juli 1763², på latin, det sista, av 18 febr. 1766, på franska. I dessa efterfrågar han i ödmjuka ordalag, om herbarierna m. m. framkommit, och utber sig en ringa ersättning av två dukater. Redan dessförinnan hade dock Bagge den 14 maj 1760 skrivit till Linné om försändelsen.

Med beklagande måste man konstatera att intet spår finnes av att den hedervärde bondebotanistens rimliga begäran — som han ytterligare stödjer med en hänvisning till sina av det pågående kriget vållade svårigheter — någonsin blev bönhörd. Kanske kom av samma orsak sändningen aldrig fram till adressaterna — Solander hade f. ö. redan 1760 avrest till England.

¹ Linné önskade bl. a. *Helleborus foetidus* och *Aruncus silvester*.

² Dateringen lyder: »MDCCLIII a. d. XI. JUL.». Schmid förde i den citerade uppsatsen brevet till 1757 utan att observera att detta omöjliggöres genom att Bagge omtalas som superintendent, vilket han blev 1760. Tydligen har i dateringen ett X överhoppats. — I en senare uppsats: *Des Bauern in Ziegenhain Adam Dietrich Beziehungen zu Linné* (Das Thüringer Fährlein, Jahrg. 5, 1936, s. 351 ff.) har han ändrat detta.

Men vi följa Forsskål vidare på hans färd. Den gick närmast till Leipzig (14—19 juli), där filosofen C. A. CRUSIUS, själv en av den Wolffska filosofiens vedersakare (ehuru Forsskål sedan kom i häftig polemik med en av hans lärjungar), besöktes, liksom den berömde teologen J. A. ERNESTI samt botanisten C. G. LUDWIG, en av Linnés tidiga korrespondenter.

Den 21 s. m. befinner sig Forsskål i Halle, där han tycks ha dröjt en vecka och där han gjorde bekantskap med bl. a. medicine professorn A. E. BÜCHNER, känd som den, som kallade Linné till medlem av Academia Naturae Curiosorum 1736, samt professorn i ekonomi D. G. SCHIREBER, vars son, JOH. CHRIST. DAN. SCHIREBER, några år senare kom till Uppsala och blev Linnés kanske mest framstående tyske lärjunge.

I Berlin befinner han sig senast den 4 augusti. Han sammanträffar, som redan nämnts, med vännerna Seidelin och J. C. Wilcke, ävensom med den sistnämndes lärare F. U. TH. AEPINUS och den berömde botanisten J. G. GLEDITSCH, från vilken han lämnar Linné ett meddelande i det brev han avlåter den 7 augusti. — Nu återstår endast en hastig visit i Greifswald — därmed befinner sig resenären ju redan på fosterlandets mark — och senast i oktober är han i Stockholm.

De fyra följande åren av Forsskåls levnad med dess händelser: vistelsen i IHRES hus som informator för den unge greve J. G. HORN — tydligen förklaringen till att unga grevar och baroner, en Bonde, en Bielke, en Löwenhielm, nu börja figurera i hans album —, striden för adjunkturen i ekonomi och den märkliga konflikten med Kanslikollegium om utgivningen av skriften om den borgerliga friheten, ha utförligt skildrats av Schück; Det finns ingen orsak att beröra dessa frågor, då stamboken ej ger oss anledning därtill.

Under tiden fortsatte emellertid Forsskål sina naturvetenskapliga studier, dels för JOH. GOTTSCH. WALLERIUS, vars föreläsningar över »*chemia oeconomica*» han bevistar våren 1757, dels för Linné. I stamboken har f. ö. denne den 8 maj tecknat sitt namn med den stående devisen: *Fa-mam extendere factis*. —

I Det Kongelige Bibliothek finnas även bevarade tvenne volymer (Thotts saml. 658 och 651 4:o), som innehålla Forsskåls anteckningar från naturvetenskapliga föreläsningar, som han bevistat. Då man synes ha vetat ganska litet om vilken akademisk undervisning han begagnat sig av, skall jag här inskjuta några upplysningar om innehållet i dessa. Det bör dock framhållas, att i vissa fall den möjligheten icke är utesluten, att Forsskål även avskrivit andras anteckningar för att ha det mesta möjliga bevarat i olika grenar av Linnés undervisning. De båda volymerna ha, som deras n. v. förvaringsplats visar, tillhört hans litterära baggage på den stora resan. Här och där mellan bladen liggande pressade växter torde härröra från denna.

Den ena volymen (Thott 658) börjar med anteckningarna efter Wallerius med rubriken »G. Wallerii Chemica. 1757 d. 3. Apr. 1757». Därefter följa Linnés föreläsningar över *Philosophia Botanica* från § 3—297 (utan angivet datum). Efter några blad innehållande anmärkningar till *Species Plantarum* följer till sist »Colleg. Zoolog. 1759» (året sedan möjligen ändrat till 1758. I nederkanten står »Colleg. Syst. N.») Dessa anteckningar, börjande med »Prolegomena», omfatta i huvudsak endast däggdjuren jämte några sidor om fåglarna. Man erinrar sig, att det var 1758 det zoologiska bandet av *Systema Naturæ*, Ed. X utkom, och Linné har antagligen då föreläst däröver. I GRETA EKELOFS förteckning över Linnéska föreläsningssanteckningar i zoologi (Linnés föreläsningar över djurriket, 1913) ha dessa ej observerats, men andra dylika från ungefär samma år anföras. Någon jämförelse har jag ej haft tillfälle att göra.

Den andra volymen innehåller huvudsakligen föreläsningar över *Materia Medica*, utförligt om växtriket¹, mera kortfattat om djur- och stenriket. Sist följer: »C. Linnæi Lectiones Oeconomicæ».

Troligen rör det sig här delvis om av Linné givna »privata» eller »privatissima» kollegier. Efter Forsskåls avresa till Danmark intygade hans lärare i brev till GJÖRWELL, att denne för honom »gått igenom alla delar av Naturalhistorien mer än snart sagt någon annor». Han var alltså även i det stycket väl rustad — »utom det han är stark i orientaliska språken och solid i mäst all annor erudition».

Efter långa förhandlingar hade Forsskåls deltagande i den av danske konungen bekostade resan till Arabien blivit avgjord, och i september 1760 bröt han upp från Uppsala. Säkert var det icke utan farhågor och vemod hans vänner och lärare sågo honom draga åstad på den farofyllda färden. Och Linné märkte, som han antecknat i *Nemesis Divina*, att »han stappade», då han skulle taga avsked av honom — liksom på sin tid Löffling — ett dåligt tecken!

Dyster lyder den isländska sentens *Ihre* skriver ned, då han önskar den till »aflägsna världsdelar bortdragande» lycklig återkomst till de sina:

¹ Ett stycke i denna volym synes mig ha ett särskilt intresse i detta sammanhang. Det är utläggningen om »512. Opobalsamum». Forsskål blev ju den som till sist lyckades avslöja dess botaniska ursprung. Det lyder:

»dyr. för Romarena uthuggit af Judarna. Se Plinius. fins ej mer i terra sancta nu, utan i hortis i Mecca, och rart i Cairo.

Alpinus har fådt och aftrit en torr qvist. Ock Bellonius i *Itiner.* tycks wara en *Pistacia* efter Prosper alpini figur.

Baume de Meche är adulterert [förfalskad] mäst alltid, ja i själfva Cairo. förs med caravaner från Mecca. Prof att det i varmt ∇ [= vatten] försvinner, wid kallnande ligger uppå så seg att den kan rullas upp på en fjäder, som är unikt. det sidste säkrast. Auctor har en hel flaska ifrå Hasselquist.» (Forts. handlar om dess medicinska bruk.)

Madr er moldar auki (Man är mulls tillskott). — Under de första septemberveckorna har tydligen Forsskål gått omkring till sina lärare och gynnare och fått deras namn i sin bok. Ärkebiskopen SAMUEL TROILIUS har den 13 sept., efter »ett vänskapligt samtal samma dag» givit honom ett ord av Paulus på vägen. Den utmärkte orientalisten CARL AURIVILLIUS skaldar några dagar tidigare:

Din resa blifwe säll, min Wän,
Kom lyckligt till oss hem igen,
Lät Fosterland de frukter njuta,
Som det förväntar af ditt wett!
Det har Din eld, Ditt snille sett,
Kan Du wäl det ur minnet sluta?

önskas och frågas

af

en äfwen så redlig som gammal wän

CARL AURIVILLIUS.

Nästa namn för oss till Köpenhamn. Forsskål har dit medtagit sin vän JOHAN PETRUS FALCK i hopp att kunna förmå danskarna att låta honom medfölja på färden. Alla hans ansträngningar voro dock fruktlösa, och den 5 december skriver Falck — han som sedan skulle gå ett så tragiskt öde tillmötes i Ryssland — följande i hans bok: Virum laude dignum Musa vetat mori (En man värd beröm låter sånggudinnan ej dö) och tillfogar en försäkran att han ej skall upphöra att följa sin »gynnare och välgörare över Oceanens vida vatten och Arabiens dalar med sina varmaste välönskingar». Han tecknar sig den genom oblidla öden uteslutne» och säger sig »klagande skriva» sitt namn.

Efter åtskilliga motigheter hade sjöresan äntligen kunnat anträdas, och den 14 maj 1761 ankom örlogsskeppet, som medförde expeditionens medlemmar, till Marseille. Därifrån gjorde Forsskål en utflykt till Montpellier, där han uppsökte Linnés vänner, botanisterna BOISSIER DE SAUVAGES och ANTOINE GOUAN, som tecknat sina namn i hans bok, liksom universitetets kansler J. F. IMBERT m. fl.

Från den följande delen av resan äro de, som tecknat sig i stamboken, blott få. En viss MEYNARD har Forsskål träffat i Cairo den 11 augusti 1762. — Äntligen nådde man efter stora besvärligheter den 24 april 1763 hamnstaden Mocka i »Lyckliga Arabien». Man sammanträffade där med flera engelska sjökaptener, som lågo på reddan med skepp från Surat, och hade av dem god hjälp i de många besvärligheter, som vållades av de inföddas misstänksamhet. Det var härifrån man beslutat tränga in i det inre av landet, till residensstaden Saná. Den 9 juni bröt man upp på denna färd, som skulle bli Forsskåls sista. Före avfärden tecknade två av de engelska vännerna den 7 juni följande i hans bok:

Continue to persevere in the laudable pursuite in which you are engaged; the Conscience of having contributed to the advancement of usefull Literature, will be a solid & permanent Reward.

I am, with a gratefull Remembrance of your friendship

Your very obed. humble servant

FRA. SCOTT

Agent for the Governor of Bombay

I shall ever think it a happynesse to have had the Honour of your acquaintance, and sincerely wish that the Persuitts in which you are engaged, may answer your most sanguin expectations, being with sincere Esteem

Sir

Your most obt. Humble Servt.

M. MARTIN

Commanderd of the Ship Bombay Merchant.

Blott en månad senare var Forsskål ej längre bland de levandes antal. Under färden mot Saná hade man nått Jerim, då han där den 11 juli slutade sin korta men innehållsrika levnad. Hans antagonist von Haven hade redan i Mocka dukat under för det mördande klimatet, och samma öde väntade alla expeditionens medlemmar utom Niebuhr. Då denne slutligen ensam återvände, medförde han sin vän Forsskåls stamböcker, varur vi här gjort en axplockning, såväl som hans vetenskapliga anteckningar och den resedagbok, som Svenska Linné-Sällskapet nu står i begrepp att utgiva.

Den nya Linnéstatyn i Lund.

Förslaget att i Lund resa en staty, föreställande den unge studenten Carl Linnæus, som ju där tillbragte sitt första studieår, framställdes på sin tid av avl. professor AUGUST QUENNERSTEDT, som i samband med K. Fysiografiska Sällskapets 150-års-jubileum den 2 december 1922 som en grundplåt för ändamålet donerade 1000 kronor. I febr. 1928 tillsattes en kommitté för sakens fullföljande, bestående av herrar H. NILSSON-EHLE, C. M. FÜRST, A. ROSÉN, O. GERTZ och F. MONTELIN, och en insamling föranstaltades. Sedan Lunds Sparbank lämnat ett ytterligare anslag, kunde tävlan utlysas. Till utförande antogs ett förslag av bildhuggaren ANSGAR ALMQUIST. Statyn avtäcktes å S:t Petri plats den 20 sept. 1938 med ett anförande av K. Fysiografiska Sällskapets ordförande, prof. N. HERIBERT-NILSSON, varpå landshövdingen frih. F. RAMEL bjöd tackelset falla.

MEDDELANDEN FRÅN DEN LINNÉANSKA STIFTELSEN PÅ HAMMARBY. XII.

STIFTELSENS ALLMÄNNA UTVECKLING UNDER ÅR 1939.

Brandfrågan får icke avglömmas vid skötseln av den Linnéanska stiftelsen. Ett av de första arbeten, professor TH. M. FRIES satte i gång efter sitt övertagande av inspektoratet, var den radikala åtgärden att för eldfarans avlägsnande nerriva hela den omfattande fägården, en annan att igenmura huvudbyggnadens kakelugnar, för att ej huserande luffare skulle kunna upptända brador. Sedan uppsattes och omändrades åskledare, dock är jag ännu icke nöjd med dessas konstruktion. Men framförallt har Stiftelsen saknat branddamm.

Akademihemmanet Hammarby med bland annat en stor kreatursuppsättning har icke betryggande släckningsanordningar. Akademifogde JOHN ERICSSON och arrendatorn, ryttmästare ERIC KJELLBERG ha rådgjort med mig, om att gården och Stiftelsen skulle på lämpligt avstånd från våra resp. huvudgårdar anlägga en branddamm. Efter underhandlingar på platsen 15 april 1939 oss emellan samt med brandstodsbolagets direktör K. H. MODÉN bestämdes preliminärt, att dammen skulle läggas invid sydöstra hörnet av Linnés humlegård, 250 meter från Stiftelsens huvudbyggnad. Kubikinnehållet i den av cement byggda vattenbehållaren borde bli 60 m³.

Det linnéanska gula bigarråträdet, som 1938 hade plomberats och försetts med järnstångskonstruktion, visade 1939 goda reaktioner på sitt tillfrisknande.

Telefon hade av Stiftelsen under T. TULLBERGS inspektorat insatts hos uppsyningsmannen LINDELL. Bergsbrunna var då centralstation. Stiftelsen betalade uppsättningen och årsavgiften tills vidare. 1916 flyttades telefonstationen till Linnés Hammarby. Telegrafverket gav då LINDELL i lön fri telefon, vilken frihet sålunda Stiftelsen kom att åtnjuta. 1939 i mars flyttades centralen till Danmarks kyrkby. Ny telefon registrerades hos uppsyningsmannen som nr 94. Efter underhandlingar med akademiräntmästaren och uppsyningsmannen bestämde inspektor:

- 1) Telefonen registreras som Linnéanska stiftelsen, Bergsbrunna.
- 2) Den nya telefonens inträdesavgift, 20 kronor, betalas av Stiftelsen.
- 3) Kvartalsavgiften, 17: 50 kronor, delas av Stiftelsen och uppsyningsmannen.

SALSKAMMAREN.

Salskammaren (nr 30 på TULLBERGS fig. 23 i Svenska Linné-Sällskapets årsskrift 1918, p. 41) nämner jag i västra flygeln rummet innanför södra salsvägens västra dörr d. v. s. kammarens dörr i nordväst. Utåt salen till är denna

försedd med järnbeslag av samma typ som på byggnaden kring vällinglockan; denna »ormhuvudstyp», som jag kallar den, finnes även på ett par andra ställen vid Hammarby, t. ex. på källardörren och på östra flygelns fasaddörrar. Salskammaren är ett mycket litet rum med en golvyta på endast $2,9 \times 4,1$ meter. Ett fönster i väster och en vacker kakelugn i nordöstra hörnet. Fönstret har 2 lufter med 12 glas i varje; breda blyspröjsar, dock troligen insatta vid restaureringen liksom glasen. Kakelugnen är av tegel med färgstänkt vitlimning. Väggarna bildas nederst av en träpanel, 0,82 meter hög, överst av en tapet, 1,36 meter hög, krönt mot taket av en ny träpanel. Panelerna med facettering och lister; tapeten av färgstänkt papp. Färgstänkningen i flygeln och huvudbyggnaden härstamma från FRIES' restaurering. Taket mycket likt huvudbyggnadens nötbruna salstak av furu, sådant som jag låtit återställa det (Svenska Linné-Sällskapet årsskrift 1930, p. 169). Med stora spikhuvuden.

Salskammaren har en intim karaktär, som särskilt framträder då eftermiddags-solen faller in genom det enda fönstret. Jag har bestämt dess välproportionerade väggar att mottaga en nybildad del av Stiftelsens ikonotek, bilder av inspectores och uppsyningsmän. Grundplåten har redan givits av tvenne mecenater, till vilka Stiftelsen står i alldeles särskild tacksamhetsskuld. Det är professor bergianus ROBERT FRIES, som donerat ett oljeporträtt av sin fader professor THORE MAGNUS FRIES, och professorskan INGRID JUEL, som donerat ett oljeporträtt av sin make professor OSCAR JUEL.

BESÖK OCH DEMONSTRATIONER.

Inspektör höll under år 1939 vid Linnés Hammarby föredrag och demonstrationer för:

Svenska Linné-Sällskapet vid dess vårsammanträde 21. 5. 1939.

Fredrika Bremer-förbundets Uppsala-avdelning 23. 5. 1939.

Medlemmar av Södermanlands-Nerikes nation och representanter för Uppsala studentkår 14. 7. 1939.

Ledningen för 11:e internationella limnologkongressen demonstrerade Stiftelsen i samband med kongressens besök i Uppsala 13. 8. 1939.

RUTGER SERNANDER.

SMÄRRE MEDDELANDEN

Linnéska bokanteckningar. Ett forskningsobjekt inom den Linnéska intressesfären, som hittills rönt ganska föga uppmärksamhet, är Linnés egen boksamling. Och dock är det en känd sak, att ofta en forskares bibliotek kan vara ägnat att kasta ljus över hans person och livsverk. Ifråga om Linné äro vi så gynnsamt ställda, att vi ha hans böcker till allra största delen i behåll oskingrade. (J. E. Smith lär dock ha avsöndrat och försålt ett mindre antal.) Huvudmassan — omkr. 1,600 arbeten — befinner sig som bekant nu i Linnean Society's ägo och förvaras där för sig i tvenne stora skåp. En mindre del — omkr. 280 arbeten —, som ansågos sakna betydelse ur naturhistorisk synpunkt, överlämnades 1894 av sällskapet som gåva till Kungl. Vetenskapsakademien och är nu till största delen deponerad å Hammarby.

De i den förstnämnda samlingen ingående arbetena äro förtecknade i *Catalogue of the printed books and pamphlets in the Library of the Linnean Society of London*. (Senaste upplagan utkom 1925.) I denna, som är alfabetiskt uppställd, ha böcker med Linneanskt ursprung utmärkts med ett **L**. — Över de Linné-böcker, som nu förvaras å Hammarby, har en lappkatalog på sin tid upplagts av J. M. Hulth och förvaras nu å Upsala Universitetsbibliotek. Det vore emellertid önskvärt att en gång få en samlad förteckning över Linnés hela bibliotek utgiven av trycket, försedd med upplysande anmärkningar.

Det är emellertid ej nog med att veta, vilka böcker Linné en gång ägt, vi önska också upplysning om de spår de bära av att ha varit i hans hand, i form av anteckningar av olika slag. Hulth hade för avsikt att en gång ge en utförligare redogörelse för biblioteket och har för detta ändamål vid genomgång av Linnés böcker både i London och på Hammarby gjort åtskilliga anteckningar om i dem förekommande proveniensanteckningar o. d. Tyvärr hindrades han av tilltagande arbetsbörda att sätta denna plan i verket och har endast kunnat i en kort uppsats, *Studenten Carolus Linnaeus' bibliotek*, tryckt i Bok- och bibliotekshistoriska studier tillägnade Isak Collijn 1925, skildra Linnés tidigaste bokförvärv.

Redan i föregående årgång av Årsskriften kunde vi meddela, att Linnean Society's n. v. bibliotekarie, Mr. SPENCER SAVAGE, upptagit tanken på ett dylikt studium av böckerna i Linnés bibliotek. Trots de svåra arbetsförhållanden, som följa av krig och bombanfall, har han funnit möjligt att offentliggöra sina iakttagelser i en nyligen utgiven skrift. (Företaget är daterat på Linnés födelsedag 23 maj 1940.) Denna skrift, som bär titeln *Synopsis of the annotations by Linnaeus and contemporaries in his library of printed books*, ingår som part III i *Catalogue of the manuscripts in the Library of the Linnean Society of London*.

Savage har anordnat sina anteckningar i 7 grupper. Den första omfattar egentliga proveniensanteckningar. Linné var under sina yngre år noga med att anteckna, när och hur han förvärvat sina böcker, och vi kunna här följa hur hans lilla boksamling småningom växte dels genom köp, dels genom gåvor.

Bland givarna återfinner man hans informator (sedermera svåger) Gabr. Höök — Rotman är representerad bland Hammarby-böckerna — Olof Celsius, Clifford, Burmannus och, senare, Tessin. — Viktigast är den följande avdelningen, Linnés egna verk försedda med handskrivna tillägg och rättelser. Somliga av dem äro interfolierade, och anteckningarna, tydligen ofta gjorda med tanke på nya upplagor, så talrika, att dessa exemplar äro att jämnställa med manuskript. Då, såsom fallet är med *Philosophia Botanica*, någon senare upplaga aldrig kommit till stånd, äro dessa tillägg av särskilt stort intresse. Viktiga för kännedomen om Linnés herbarium och övriga samlingar äro de exemplar av *Systema Naturae* och *Species Plantarum*, där numren äro understrukna för att ange, vilka insekter, växter o. s. v. Linné ägde. Ett med talrika anteckningar försett ex. av *Hortus Upsaliensis* 1748 torde vara av värde för att fastställa, vilka växter Linné vid olika tidpunkt hade odlade i trädgården. (Så t. ex. anteckningen: 1760 *Mesembryanthema* in *Horto Upsaliensi*, upptagande 26 arter plus en varietet.)

Avdelningarna 3—5 omfatta sådana verk av andra författare, c:a 140 st., som av Linné försetts med anteckningar av botaniskt, zoologiskt eller annat innehåll. Här torde i första rummet böra uppmärksammas Linnés identifikationer av i verken omtalade eller avbildade växter resp. djur. I vissa fall är det fråga om bestämningar, grundade på studium av verkliga exemplar, såsom t. ex. i fråga om Hermanns *Musaeum Zeylanicum*, Ed. 2, 1726, då ju Linné 1745—46 fick tillgång till denne samlares eget herbarium.

Ett särskilt intresse knyter sig till det ex. av Johrenius' *Vademecum Botanicum* 1710, som av Linné förvärvades redan under Lundatiden, den 25 sept. 1727, och som av honom försetts med talrika anteckningar och påfallande väl utförda teckningar avsedda att illustrera Tourneforts system. Bland de allmänna verken intresserar ett ex. av Seneca, *Scripta quae extant omnia*, 1587, vari många ställen synas vara understrukna av Linné själv. Som bekant hör denne författare till dem han ofta citerar (bl. a. i *Nemesis Divina*-anteckningarna).

Även av Linné d. y. förekomma anteckningar i åtskilliga böcker. Ett ex. av Lobelius' *Stirpium icones* 1581 innehåller den då trettonårige gossens försök till identifikationer av de avbildade växterna efter den Linnéska nomenklaturen »*tyrocinii instar*» (såsom ett förstlingsarbete). — I ett ex. av *Systema vegetabilium* Ed. 13 a J. A. Murray, 1774, äro arternas nummer utmärkta med en »kråka» — enligt Mr. Savages förmodan vid den yngre Linnés genomgång av faderns herbarium. I detta sammanhang bör nämnas det J. A. Smith tillhöriga ex. av samma verks Ed. 14, där denne på samma sätt utmärkt, vilka arter herbariet innehöll, sedan det kommit i hans händer.

Slutligen ha i en sjunde avdelning sammanförts en del anteckningar av andra personer i böcker, som hamnat i Linnés bibliotek genom köp eller gåva. Bland dessa böcker förekomma tvenne otvivelaktigt rara ting, nämligen dels ett tjugotal växtbilder graverade av A. van der Laan (däribland Kap-växter) och försedda med J. Burmanni namnpåskrifter, dels en serie växtavbildningar efter den i Wien befintliga Dioscorides-handskriften med identifikationer av Jacquins hand. Ingendera serien blev utgiven.

Av ovanstående antydningar torde tillräckligt tydligt framgå, hur mycket av intresse ett studium av böckerna i Linnés bibliotek har att erbjuda. Man är den sorgfällige vaktaren av de Linnéska skatterna, som i dessa dagar har ett särskilt tungt ansvar för deras bevarande åt eftervärlden, mycken tack skyldig för detta nya bidrag till deras kännedom.

Linné och Vetenskapsakademiens stiftande. I föregående årgång omnämndes i korthet de jubileumspublikationer, som föranleddes av Kungl. Vetenskapsakademiens tvåhundraårsminne och antyddes den betydelse de kunde äga för Linnéstudiet. Främst kommer härvid ifråga docenten dr BENGT HILDEBRANDS monumentala skildring: Kungl. Svenska Vetenskapsakademien. Förhistoria, grundläggning och första organisation. (Stockholm 1939.) Att akademiens förste preses i detta arbete fått sig en dryg part tillmätt, säger sig själv, men även oberoende därav måste det framhållas, att dr Hildebrands framställning, grundad på en ovanlig kännedom om litteratur och källskrifter, tryckta såväl som otryckta, och skriven i en underhållande stil, hör till de arbeten, som ingen Linnéforskare i framtiden kan gå förbi. Det kan givetvis ej komma ifråga att här ägna det omfångsrika arbetet, som framträder i tvenne praktfullt utstyrda volymer om sammanlagt 900 sidor med talrika illustrationer, en ingående anmälan. Redan en utförligare översikt av dess mångsidiga innehåll skulle taga för mycket utrymme i anspråk och hör ej hemma i en specialpublikation som denna. Det må vara nog att påpeka, att dess breda, sakrika skildring av det allmänna kulturläget och de speciella svenska förhållandena vid tiden för akademiens tillkomst tillika äro av det största värde, då man vill bilda sig en föreställning om den bakgrund, mot vilken också Linnés samtidiga uppträdande på det fosterländska kulturarbetets vädjobana skall ses.

En huvudpunkt i förf:s utredning av själva akademiens födelseprocess kan ej förbigås, då den nära berör Linné. Det står numera fullt klart, att det är MÅRTEN TRIEWALD, som får anses som den egentlige initiativtagaren till den nya sammanslutningen, under det Linné i tidigare framställningar skjutits väl mycket i förgrunden. Vidare har förf. klarlagt, hur det var Hattarnas seger över Horn 1738 som kommo tankarna på en reorganisation av den upsaliensiska Vetenskapsassocieringen under »mössan» GUSTAF BONDES presidium att stranda och i stället gåvo planerna på en helt ny akademi vind i seglen med den unge »hatten» A. J. HÖPKEN som en av förgrundsfigurerna.

Förf., vars stora arkivkännedom och särskilda kompetens för det biografiska studiet redan tidigare äro väldokumenterade, har även lyckats framdraga en mängd av intresseväckande personliga detaljer, därvid ej heller Linnéstudiet gått lottlöst. Som ett exempel må anföras de målade utdragen ur ANDREAS BROWALLIUS' tidigare tämligen förbisedda dagbok, där från »bordsamtalen» i den Reuterholmska familjekretsen i Falun åtskilligt refereras, som visar hur noga Linnés vänner och gynnare där följde med hans öden och framgångar under Hollandsvistelsen.

Förf. har i sin skildring infogat en rad porträtt av akademiens stiftare och övriga medlemmar av den tidigaste uppsättningen. Om den karakteristik han på ett tjugotal sidor lämnat av Linné, må sägas att den grundar sig på en ingående kännedom om den viktigaste Linné-litteraturen, däribland de många bidrag, som lämnats i vår Årsskrifts nu redan långa serie. I diskussionen om Linnés lynnesdrag — en sida av Linnéstudiet, som på senare tid nästan tagit ett allt för stort utrymme, under det att en modern, kritisk värdesättning av hans vetenskapliga insats fått stå tillbaka — har förf. bemödat sig att intaga en medlande ståndpunkt mellan de författare, som mera betonat de mörka eller de ljusa sidorna. — I övrigt säger det sig själv att Linnés namn möter i många olika sammanhang under skildringens gång, som en av akademiens stiftare och dess preses under de första månaderna, som författare i akademiens handlingar, som dess sakkunnige granskare av inkomna »rön» m. m.

Till sist må ett litet påpekande göras, då det samtidigt ger tillfälle att rikta uppmärksamheten på ett annat av förf:s arbeten, där även Linnéforskaren har upplysningar att hämta. I samband med skildringen av begynnelsen till akademiens museum ges en kortfattad översikt av övriga museibildningar i Sverige. Förf. kan därvid stödja sig på en utförligare framställning av museiväsendets historia i sitt arbete: C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816—1837, D. 1, som f. ö. även genom sin utförliga resonerande litteraturoversikt ger värdefull ledning för lärdomshistorikern. Av hans framställning får man emellertid ingen klar uppfattning, huruvida i Uppsala något egentligt museum funnits under Linnés tidigare år, då det, efter omnämnande av Robergs försvunna naturaliesamlingar i Nosocomium, heter att »ett nytt och större naturaliekabinett är bättre känt från 1784» — tydligen åsyftas den då skedda inventeringen efter Linné d. y:s död. Det må då erinras, att dess tillkomst går ända tillbaka till de zoologiska samlingar, som i mitten av 1740-talet skänktes av arvprinsen Adolf Fredrik, Carl Gyllenborg m. fl. och, vad mera är, åtskilligt av dessa är alltså bevarat och fyller nu skåpen i det rum i vårt Linnémuseum, som av Linné i hans avhandling Hortus Upsaliensis 1745 be-tecknas med ordet »museum».

Linnéskrifter i facsimiltryck. För några år sedan hade vi tillfälle att rikta uppmärksamheten på de väl utförda och prisbilliga facsimilupplagor av Linnés Species plantarum m. fl. skrifter, som sett dagen i Japan. Nu föreligger ett nytryck av samma slag av Systema Naturae, Ed. X, P. I (Regnum Animale) 1758, särskilt viktig, då den ju utgör utgångspunkten för den zoologiska nomenklaturen. Redan 1894 utgavs denna volym i ett facsimil genom Deutsche Zoologische Gesellschaft. Det nya trycket har utgått från England och föranstaltats av British Museum (Natural History).

Linnés resor i de ursprungliga upplagorna ha efterhand blivit alltmer oåtkomliga och betinga höga priser på den antikvariska marknaden. Under dessa omständigheter har man anledning att med tillfredsställelse hälsa det initiativ, som tagits av hovintendenten JOHN KROON (A.-B. Malmö Ljustrycksanstalt), som i år utfört facsimilupplagor av Linnés Öländska och Gothländska Resa, Wästgöta-Resa och Skånska Resa. De framträda — som man haft anledning vänta med kännedom om företagets höga tekniska standard — i gott utförande och ha försetts med smakfulla pergamentliknande pappland. Man konstaterar, att i Skåneresan icke saknas de båda varianterna av sid. 26, som föranleddes av den bekanta konflikten med Hårleman om svedjandet (vilket däremot är fallet med den Norstedtska upplagan av 1920).

Trots allt kvarstår emellertid önskemålet om prisbilliga moderna upplagor av resorna med utförlig kommentar av det slag, som N. BECKMANS av Västgötaresan 1928.

Knut Hagbergs Linnébok i tysk översättning. H. Goverts förlag i Hamburg har i höst utsänt en översättning av Hagbergs bok i tilltalande utstyrsel och till ett förvånande billigt pris (Mk. 7,50). — Det är glädjande att därmed en modern framställning, i vilken resultaten av senare års livliga Linné-forskning tillgodogjorts, presenterats för internationell publik.

SUMMARY OF CONTENTS

The yearbook begins with an essay by the Editor, A. HJ. UGGLA, entitled "*Linnaeus' thoughts on the education of the academic youth*", in which he has the opportunity of publishing hitherto unknown opinions of Linnæus from 1768, gathered from the manuscripts in the possession of the Linnean Society of London.

By way of introduction we are told that in 1759 Linnæus, who was then Rector of the University, made a speech in front of the King and Queen on the occasion of their visit to Upsala, in which he opposed—although in veiled terms—certain infringements upon the academic liberty. The so called Age of Freedom in Sweden—the period after the death of Charles XII, which was characterized by the dominating influence of Parliament—displays a marked tendency to introduce reforms into different spheres in the life of the community. One of these was education, and to this end a large body known as the Education Commission was set up in 1745. On the latter's instigation, the Universities were subjected to certain reforms which were justifiable: thus, there was the introduction for the first time of proper examinations, entitling the successful candidate to entrance into the Civil Service; but otherwise these reforms were characterized by a petty control system over both professors and students. The Universities were looked upon not so much as institutions for free scientific research, as institutes for the turning out of Civil Servants, and instruction was to be confined to such matters as could profit them in their future work. Among those most strongly reacting to this was Linnæus.

Nevertheless, criticism of the Universities and the academic teachers continued; they were charged with the deficiencies not only in the training of the students but also in their way of living, specially that of the young noblemen. In contradistinction to other students who, having reached a mature age, came to the Universities after having been through school, it was usual at this time for these nobles to be educated entirely by private tutors, with whom they were sent—often very young—to the University. Here they came to constitute a recalcitrant element, the more so as they commonly evaded the academic discipline, which was exercised by the 'nations': the peculiarly Swedish form for the organization of the students, based geographically on their home province.

When, as the new University Chancellor, the young Prince Gustavus (afterwards King Gustavus III) visited Upsala for the first time, he took up the question of reforming these conditions, and invited the professors to bring their suggestions. He himself urged an arrangement resembling the 'colleges'

of the English Universities. A discussion, over which the Prince himself presided, was held in the Autumn of 1768 and subsequently printed (1770), in which the academic Fathers attempted to fall in with his scheme by proposing that the younger teachers should give elementary instruction in a 'seminary'. In his lengthy vote here, Linnæus spoke extremely sharply against the tendency towards control and systematic compulsion which he read in the measures mentioned above, and said that he saw in them the reason why the same interest and earnestness was no longer devoted to study, another reason being that the young people hastened from the Universities in order to enter office as soon as possible, since it had been laid down that the number of years of service was to be the conclusive factor in questions of promotion.

The statement now published is no more than an unfinished draft, and it was probably never submitted to the Prince, to whom it is addressed. In it, Linnæus gives his opinion of different conditions with even greater acerbity and freedom of speech. One of his contentions is that the sciences can no longer count on the same favoured position when the kingdom's foremost men, who should be appointed to leading positions by reason of their birth, are not as before highly educated men. He urged that no one, 'be he noble or peasant-born', should be admitted to the Universities before passing through the public schools. For the rest, he lashes the predilection for foreigners and the small attention paid to native talents. As a whole it is the expression of a decidedly radical outlook on the different social conditions.

Under the title "*Linnæus, Elias Fries and the 'Heart's Delight' of the Smålanders*", NILS HYLANDER, Lic. Phil., deals with a question of the botanical nomenclature.

As early as the 16th century, we find a medicinal plant mentioned in Nordic medical books under the name 'Heart's Delight' (Sw. Hjärtansfröjd, Dan. Hjertensfryd), which is plainly *Melissa officinalis*; in Denmark the plant seems still to have been given this name in the middle of the 19th century, even as a true popular designation. In Sweden, on the other hand, where this species is very little cultivated, the name 'Hjärtansfröjd' was transferred from *Melissa* to *Mentha* at a very early date: probably in the 17th century, and at any rate by the beginning of the 18th. Within this genus, the name 'Hjärtansfröjd' is used in Swedish botanical literature now for the one kind, now for the other, but practically all the information based on original observations shows clearly that the name belonged to forms of the hybrid *Mentha aquatica* $\times$ *arvensis*, which is not unusually found as spontaneous in South Sweden, but as well is cultivated in gardens on account of its agreeable smell. This seems particularly to have been the case in the province of Småland, where Linnæus comes from, as does also Elias Fries who, after Linnæus, is Sweden's foremost florist: both of these had also heard the name 'Hjärtansfröjd' used thus in their home tract. In his MS., *Adonis Stenbrohultensis* (1732), Linnæus mentions 'Hjertansfröjd gemeen' (Heart's Delight, common) from his father's garden, and in *Hortus Uplandicus* (an MS. from 1730) he also mentions this Swedish name as current in Småland: this passage makes it clear that a form of *Mentha aquatica* $\times$ *arvensis* is in question. On the other hand, a note in Linnæus' *Iter Oeland. & Gothland.* on a 'Hjertansfröjd' cultivated as a window plant in the town of Växjö in Småland, tells us no more than that a *Mentha* form is intended. However, in *Novitiæ Floræ Suevicæ* Ed. 2 (1828), Elias Fries took this note to substantiate his interpretation of Linnæus' *Mentha sativa* as a

special *Mentha* form, which Fries himself knew as cultivated in Småland under the name of 'Hjärtansfröjd', and which without doubt belonged to the hybrid *Mentha aquatica* $\times$ *arvensis*. Elias Fries did not personally consider this cultivated form to be the hybrid mentioned: he reckoned the latter's different forms partly as *M. sativa*, partly as forms of *M. aquatica*, and in 1819 he described a hybrid form of this kind as *M. Agardhiana*. It is probably necessary, however, to consider as hybrid forms of *M. aquatica* $\times$ *arvensis* all those forms which have usually gone under the name *M. aquatica* var. *verticillata* or *M. verticillata*, and which differ from *M. aquatica* by 'verticillate' (not 'capitate') inflorescence. If a binary name is desired, *M. verticillata* L. can be used for *M. aquatica* $\times$ *arvensis*, the former being older than *M. sativa* L. (1759 and 1762 respectively), although even the latter name in all probability refers to a form belonging here. This form cannot be identified with any more detail, however, since Linnæus' description is based on old names and reproductions.

This is also so in the case of *M. gentilis* L., whose homeland is given by Linnæus as 'Europa australior', and which he nowhere mentions as cultivated or spontaneous in Sweden. If however — as commonly happens nowadays — one wishes to use this name of Linnæus' for a group of *Mentha* forms which most probably belong to the hybrid *M. arvensis* $\times$ *spicata*, then *M. gentilis* is represented in fair abundance in South Sweden as 'relict of cultivation'. See, on this, the author's paper in Acta Phytogeographica Suecica XIV (Upsala 1941). Certain details touching nomenclature history connected with this species (particularly in Elias Fries) are also dealt with in the author's essay reviewed here.

In two previous volumes of this yearbook (1934 and 1935), Prof. O. T. HULT handled Linnæus' opinions on 'the invisible world', and in particular his belief that various contagious diseases were caused by living organisms ('contagia viva'): these were put forward particularly in the theses *Exanthemata viva* (1757) and *Mundus invisibilis* (1767). The first of these has now been translated by YNGVE HEDLUND, Mag. Phil., Göteborg, and is published with commentary.

TELEMAK FREDBÄRJ, M.D., has submitted new material on the subject of Linnæus as a medical practitioner, in an essay entitled "*A bundle of medical prescriptions from Linnæus*". After he had been made a Professor, Linnæus left Stockholm, where he had resided as physician to the Admiralty during the years 1738–41, and gave up medical practice but for an exceptional case here and there. This explains why the number of his original prescriptions that have been preserved is so small, as does also the fact that such documents are very apt to be destroyed. In spite of this, the author has now been able to add not less than 17 to the 18 original prescriptions hitherto known and published — most of them in earlier numbers of this yearbook. These 17 have been found partly among Linnæus' papers in the Linnean Society of London, partly among private collectors. The author publishes them here with interesting commentaries, and expounds how they show that Linnæus, who in his youth shared the predilection of the times for composite prescriptions with the most amazing ingredients, strove more and more as time went on towards *simplicia* and *specificia*.

The Editor, A. HJ. UGGLA, has two quite short essays, both giving an account of personal documents: the first belonging to Linnæus himself, the

other to one of his most gifted pupils, PETRUS FORSSKÅL, who died in South Arabia in 1763.

The first-mentioned is a note book, which the young Linnæus had with him on his famous Lappland journey in 1732. Its rediscovery is indeed astounding. Various items from Linnæus' time were found during repairs to the house in the old botanical garden inhabited by Linnæus during the whole of his period of office and now the Linnæan Museum, and amongst them was a little book, damaged by damp, which lay in a pile of rubbish between ceiling and floor of two rooms. The notes it contained make it possible to identify it as the very one which, according to his own account in *Iter Laponicum*, Linnæus carried in his pocket during the journey. Among the entries is a number of sentences in Swedish and Finnish, necessary for the homeward journey through Northern Finland, where the population did not as a rule understand Swedish. As well as these, it contains a list of churches, inns and so on, with notes of distances, as well as of the persons — mostly priests — visited during that time.

The second essay deals with two autograph albums, of the kind that travelling students often had with them on their journeys to foreign Universities, and where the famous *savants* or the study comrades they met with wrote their names, often with some sentiment from the Classics. FORSSKÅL got himself these books during the time he studied at the famous University of Göttingen, and among the names found there is that of his teacher, the famous Orientalist J. D. MICHAELIS, at whose suggestion Forsskål came to make one on the unfortunate journey to Yemen, the expenses of which, on Michaelis' application, were defrayed by the Danish king. Other names date from the weeks in the Autumn of 1760 when, in Upsala, Forsskål took leave of his teachers and friends, and many of the quotations they added to their names tell of their uneasiness for the dangers he went to meet, and their hope of a happy return — a hope that stranded. Some of the names — Boissier de Sauvages, Gouan — testify to a visit in Montpellier after the expedition had arrived in Marseilles on a Danish warship. And last of all we find the names of two English sea captains from Bombay, with whom the members of the expedition had struck up an acquaintance in Mocca, shortly before starting the journey to the inner part of the country, where Forsskål ended his days in Yerim, the 11th July, 1763. The author mentions that the Swedish Linnean Society is about to publish Forsskål's own diary over the journey to 'Arabia Felix'.

There is a reproduction of a statue of the young Linnæus, recently erected in Lund, and then Professor Sernander gives his customary report on the Linnæan Museum at Hammarby. Finally there are a few short bulletins on new contributions to the literature on Linnæus, *inter alia* the interesting publication of the Secretary of the Linnean Society in London, Mr. SPENCER SAVAGE, concerning books in Linnæus' library with his notes; also B. HILDEBRAND's monumental account of how the Kungl. Svenska Vetenskapsakademien came into being — an institution in which, as is known, Linnæus had an essential part. There are also several facsimile editions of Linnæus' writings.

LINNÉ-SÄLLSKAPETS EGNA ANGE- LÄGENHETER.

STYRELSENS ÅRS- OCH FÖRVALTNINGSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1939.

Sällskapets vårsammankomst — den tjugoandra sedan Sällskapets stiftande — ägde rum söndagen den 21 maj å Linnés Hammarby.

Efter sedvanlig rundvandring i byggnaderna och parken under ledning av professorerna SERNANDER och FRIES samlades man framför museet, där ordföranden hälsade deltagarna välkomna. Därpå föredrogs revisorernas berättelse och ansvarsbefrielse beviljades styrelsen och skattmästaren för 1938 års förvaltning.

F. d. överläkaren EMIL HEDLUND höll föredrag över ämnet: »A. J. Hagströmers förbindelser med Linné. Några anteckningar.» (Tryckt i föreg. årgång av Årsskriften.) — Sekreteraren höll föredrag över ämnet: »Hydran i Hamburg. En Linné-episod.»

Ordinarie höstsammankomsten hölls i Stockholm å Svenska Läkaresällskapets lokal torsdagen den 23 november. Vid de därvid företagna stadgeenliga valen omvaldes till ordförande för 1940 professor ROB. E. FRIES och till vice ordförande för samma tid professor R. SERNANDER. Till styrelsemedlemmar för åren 1940—1942 omvaldes professor O. T. HULT, professor emeritus Sv. MURBECK samt andre bibliotekarien A. HJ. UGGLA samt till suppleant intendenten S. WALLIN. — Till revisorer för 1940 omvaldes professor S. EKMÄN och nyvaldes — efter rådman K. W. HERDIN, som anhållit att ej längre komma ifråga — amanuensen C. G. ALM. Till revisorssuppleanter omvaldes professor J. A. NANNFELDT och nyvaldes bankkamrer O. ANDERSSON.

Sedan den av Restaureringskommittén avgivna berättelsen samt revisorernas berättelse över granskningen av kommitténs förvaltning föredragits, beviljades kommittén och dess ekonom, bibliotekarien J. L:SON SAMZELIUS, ansvarsfrihet. Sällskapet beslöt även att till kommittén, dess experter samt byggmästaren, ingenjör ANDERS DIÖS, uttala sitt tack för deras arbete vid Linnéhusets restaurering och museets inredning.

Professor T. LAGERBERG höll ett av talrika färgbilder i skioptikon belyst föredrag om »Linnés möte med fjällfloran». — Sekreteraren höll ett föredrag över ämnet: »Linnés tankar om den akademiska ungdomens uppfostran. Ett okänt betänkande från 1768» (tryckt i denna årgång av Årsskriften).

Ett för Linnéstudiet synnerligen betydelsefullt understöd kom under året Sällskapet till del, då Wenner-Grenska Samfundet på ansökan beslöt att av tillgängliga medel tilldela detsamma ett belopp om tiotusen kronor att användas till fortsatt utgivande av Linnés brevväxling. Den av Uppsala universitet med

understöd av statsmedel utgivna publikationen »Bref och skrivelser af och till Carl von Linné», som på initiativ av professor TH. M. FRIES och under hans ledning 1907 började utkomma och som senare fortsattes genom överbibliotekarien J. M. HULTH, har efter den sistnämndes frånfälle ej kunnat fullföljas, då medel saknats och en hänvändelse till statsmakterna om anslag under nu rådande förhållanden ansetts utsiktslös. Genom Wenner-Grenska Samfundets storartade gåva har Sällskapet satts i tillfälle att bidraga till återupptagandet av utgivningen.

Styrelsen sammanträdde under året den 2 april, 21 maj, 22 oktober och 23 november.

LINNÉMUSEET OCH LINNÉBIBLIOTEKET.

Antalet besökande i museet under år 1939 utgjorde 1,450 enligt den i museet utlagda besöksboken.

Följande besök av större grupper, i samband med möten eller av olika sällskap arrangerade utflykter, förekommo, varvid visningen i en del fall leddes av föreståndaren:

Representanter för International Student Service 15. 1.

Zoologiska sektionen av Naturvetenskapliga Studentsällskapet i Uppsala 27. 2.

Smålands nation i Uppsala med gäster 30. 4.

Sällskapet »Uppsalapojkarna» i Stockholm 18. 5.

Fredrika Bremer-förbundets Uppsalakrets 25. 5.

Stockholms trädskötarsällskap 2. 7.

Gävle koloniförening 16. 7.

Fortsättningskursen i trädgårdsskötsel för folkskollärare 2. 8.

Experimentalfältets trädgårdsskolas elever 14. 8.

Därjämte besöktes museet vid vissa av resebyrån »Sightseeing Stockholm» ordnade rundturer.

Den betydligt minskade besöksfrekvensen i jämförelse med de föregående tvänne åren har flera orsaker. Det å tomten på andra sidan Linnégatan pågående arbetet med uppförande av ett större bostadshus genom byggnadsfirman Anders Diös omöjliggjorde parkering i museets närhet av bussar och bilar. Tillströmningen av utländska turister, som vanligen är livligast under sensommaren och förhösten, uteblev på grund av det oroliga världsläget och krigsutbrottet nästan helt och hållet.

Inga nya gåvor till museet äro att omnämna. Däremot blev under våren 1940 det vackra sängomhänge av siden, som av fröken ANNA ÖDMAN 1938 överlämnades till museet, uppsatt i »Fru Linnés kabinett» över den där placerade soffan, i samband varmed en omplacering av möblerna företogs. Sidenet hade i Nordiska museets konserveringsateljé genomgått en omsorgsfull och krävande reparation under ledning av fru GUNNEL HAZELIUS-BERG, som även jämte intendenten SIGURD WALLIN ledde uppsättningen. Det vackra sängomhänget, som utmärkt korresponderar med den där uppsatta tapeten, har i hög grad höjt rummets utseende.

Museets föremål av silver ha av intendenten WALLIN ägnats ett ingående studium i och för ett planerat arbete om svenskt silversmide och i samband därmed fotograferats av Nordiska museets fotograf. Till museets arkiv har av Nordiska museet överlämnats en större samling fotografier (interiörer och avbildningar av föremål i museet).

Omedelbart efter krigsutbrottet blev det nödvändigt att vidtaga förberedande åtgärder för en eventuell evakuering av museiföremålen. 15 trälårar anskaffades jämte ett stålskrin, avsett för förvaring av manuskript och smärre, dyrbara föremål, och samtliga lösa föremål utom möbler inpackades. Detta ansvarsfulla arbete utfördes av museets tillsyningsman, trädgårdsförman RICHARD CARLSSON. Samtidigt härmed utfördes en redan tidigare av styrelsen beslutad inventering av museiföremålen av föreståndaren och amanuensen GUSTAF HAMBERG. — Museet har under innevarande år varit stängt för besökande.

Till biblioteket ha följande gåvor överlämnats:

Av Nordiska bibliofilsällskapet genom major TORSTEN LINDFORS: CARL VON LINNÉ, Fyra skrifter, illustrerade av HARALD SALLBERG.

Av greve CARL MÖRNER JUNIOR: hans uppsats »Myr-slottet». Ett Linné-minne i Västmanland (manuskript jämte tillhörande fotografier).

— — — — —

LINNÉTRÄDGÅRDEN 1939

Utmed det nya planket utefter Svartbäcksgatan hava klängväxter planterats efter färdigställandet av den s. k. förgården.

Gräsmattorna i den del av området som ligger bakom museibyggnaden och som gränsar till Stiftelsen Uppsala Studentbostäders tomt hava onlagts på denna stiftelses bekostnad. Samtidigt hava här planterats svenska barrträd.

Från 17 botaniska trädgårdar i Sverige och utlandet hava erhållits 264 kapslar frön.

På grund av delvis felslagen fröskörd liksom av kostnadsskäl har någon *Delectus seminum* icke utgivits detta år.

CARL G. ALM.
Föreståndare.

— — — — —

SKATTMÄSTARENS BERÄTTELSE FÖR ÅR 1939.

Linné-Sällskapets inkomster och utgifter samt fondernas ställning framgår av följande sammandrag.

Kassakonto:*Debet:*

Ingående balans	23: 63
Årsavgifter	3,480: 30
En stiftare av Linnémuseet	4,833: 10
Statsanslag till årsskriften	1,200: —
Sålda publikationer	154: 05
Inträdesavgifter till Linnémuseet m. m.	742: 42
Wenner-Grenska Samfundets donation	10,000: —
Kapitalräkning	6,000: —
Sparkasse- och sparbanksräkningar	18,246: 20
Checkräkning	5,130: 04
Inlösta obligationer	15,302: 50
Linnéhusets restaureringskommitté	55,500: —
Räntor	8,133: 61

Kronor 128,745: 85

Kredit:

Omkostnader och löner	3,502: 70
Linnéträdgården 1939	6,276: 17
Linnémuseet 1939	936: 57
Årsskriften 1939 samt publikationer	3,573: 47
Linnéhusets restaurering	61,311: 85
Kapitalräkning	75: 41
Sparkasse- och sparbanksräkningar	26,244: 36
Checkräkning	5,188: 99
Aktier	11,540: —
Obligationer	10,060: —
Räntor (vid obligationsköp)	2: 50
Utgående balans	33: 83

Kronor 128,745: 85

Ingående balanskonto 1 jan. 1939.

Museifonden	1,467: 80	Samlingarna	1: —
Fasta fonden	23,634: 77	Obligationer	165,001: 20
Dispositionsfonden	12,829: 46	Kapitalräkning	6,061: 49
Linnéfonden	111,003: 17	Checkräkning	1: 92
Minnesstodsfonden	2,338: 40	Sparkassa och sparbank	14,847: 35
Viktor N. Baumbachs fond	11,203: 47	Linnémuseets restaurerings-	
Basil H. Soulsby's fond	1,127: 05	kommitté	55,500: —
Linnémuseets restaurerings-		Kassabehållning	23: 63
fond	55,500: —		
Reservfonden	22,332: 47		

Kronor 241,436: 59

Kronor 241,436: 59

Utgående balanskonto 31 dec. 1939.

Samlingarna	1: —	Museifonden	1,467: 80
Aktier	11,540: —	Fasta fonden	23,634: 77
Obligationer	159,557: 50	Dispositionsfonden	12,829: 46
Kapitalräkning	136: 90	Linnéfonden	111,280: 67
Checkräkning	60: 87	Minnesstodsfonden	2,338: 40
Sparkassa och sparbank . .	22,845: 51	Viktor N. Baumbachs fond .	11,259: 48
Kassabehållning	33: 83	Basil H. Soulsby's fond . .	1,138: 32
		Wenner-Grenska samfun-	
		dets donation	10,000: —
		Reservfonden	20,226: 71
Kronor 194,175: 61		Kronor 194,175: 61	

Sällskapetets inkomster av årsavgifter ha under året varit kr. 3,480: 30 mot kr. 3,733: 44 under år 1938 och understiger det i staten beräknade beloppet, kr. 3,700, med omkr. 220 kr., vilket ju betyder, att medlemsantalet under året gått ned med över 20 personer. Omöjligt är ej, att orsaken till nedgången endast beror på att i år årsskriften utkom så sent, att ej alla medlemmar löst ut sin årsskrift före årsskiftet.

En ny stiftare av Linnémuseet har under året tillkommit, vars avgift oavkortad tagits i anspråk för Linnéhusets restaurering.

Statsanslaget till årsskriften har utgått med oförändrat belopp, 1,200 kr.

För sålda publikationer har under året influtit kr. 154: 05.

Inträdesavgifterna till Linnémuseet jämte inkomsten av sålda vykort ha uppgått till kr. 742: 42 eller till något mindre än det i staten beräknade beloppet kr. 800 och har icke täckt museets utgifter, varför reservfonden måst tagas i anspråk med kr. 194: 15. Orsaken härtill får delvis sökas däri, att i år de stora turistbussarna i allmänhet ej gingo ner till museet, enär parkeringsplats ej stod till buds på Linnégatan, som var avstängd för körtrafik på grund av bygget i hörnet av Linnégatan och Svartbäcksgatan. Härigenom gick museet naturligtvis miste om en hel del inträdesavgifter från turisterna. En större extra utgift har också varit anskaffningen av stadiga trälådor för nedpackning av museets dyrbarare föremål, som avses att vid krigsfara deponeras utanför staden.

De allmänna omkostnaderna, däri inbegripet tjänstemännens löner, ha uppgått till kr. 3,502: 70 och motsvara väl det i staten beräknade beloppet för dylika utgifter, kr. 3,510.

Linnéträdgården har dragit en kostnad å kr. 6,276: 17 mot i staten beräknade kr. 5,425. Avlöningen till tillfälliga daglönare har med över 500 kr. överstigit det i staten beräknade anslaget, kr. 1,000. Detta får sin förklaring dels genom att trädgårdsförmannen genom sin passning i museet själv i hög grad hindras i sitt deltagande i trädgårdens arbeten. Dessutom ha i år, sedan nu Linnéhusets restaurering avslutats, planeringen och ordnandet av yttergården mellan Svartbäcksgatan och den egentliga trädgården orsakat ej så obetydliga extra kostnader. Slutligen har även bidrag med omkr. 100 kr. måst lämnas till en reparation i trädgårdsförmannens bostad.

Årsskriften har dragit en kostnad av kr. 3,537: 47 mot i staten beräknade 3,000 kr.

Årets samtliga ränteinkomster ha uppgått till kr. 8,133:61 mot i staten beräknade kr. 7,175. Denna ökning kan synas överraskande, men sammanhänger med att Linnéhusets byggnadskommitté avslutat bygget och vid redovisningen inlevererat under åren uppburna räntor med kr. 656:50, vilka emellertid tagits i anspråk för restaureringsarbetet. Vidare har i samband med konverteringen av Hammarforsens Kraft A.-B:s 5 % obligationslån av 1930 förskottsränta uppburits med kr. 165. Slutligen har i ränteinkomsten även ingått utdelning med 120 kr. på 20 st. Uddeholms-aktier, som inköpts den 15 april 1939.

Avsättning till fonderna har enligt Styrelsens beslut under 1939 fortfarande skett med nedsatta belopp eller med $\frac{1}{4}$ % till Linnéfonden, $\frac{1}{2}$ % till Viktor N. Baumbachs fond och med 1 % till Basil H. Soulsby's fond. Dessa fonder ha därför ökats med följande belopp:

Linnéfonden	277:50
Viktor N. Baumbachs fond	56:01
Basil H. Soulsby's fond	11:27
Summa kr.	344:78

Till övriga fonder ha inga avsättningar gjorts.

Av det Wenner-Grenska Samfundet har Sällskapet till publikationsändamål erhållit en donation å 10,000 kr.

Under detta år har Linnéhusets restaurering lyckligen avslutats. Kommitténs räkenskaper ha granskats av revisorerna och i samband härmed har nu restaureringskommitténs förskott avvecklats och restaureringsfonden helt tagits i anspråk. De sammanlagda kostnaderna ha enligt redovisningen uppgått till kr. 63,711:85, vartill emellertid sedan bör läggas det arvode å 600 kr., som Styrelsen beslutat tillerkänna kommitténs kassaförvaltare, bibliotekarien J. L:son Samzelius. Förutom restaureringsfondens medel, kr. 55,500 jämte räntor, har även som redan ovan omnämnts den nye stiftarens av Linnémuseets bidrag tagits i anspråk. Därjämte användes Kafébolagets anslag å kr. 3,000 redan den 27 dec. 1936 till inköp av antika kakelugnar. En mindre brist å kr. 322:25, som uppstått när även kassaförvaltarens arvode påförts restaureringskontot, har täckts av reservfonden. Kommitténs kassaförvaltares redovisning m. m. bifogas här nedan.

Under årets lopp ha följande obligationer inlösts: nom. 3,240 kr. Stockholms Intecknings Garanti A.-B:s 4 % obl. 1904 med en kursvinst å kr. 591:30; nom. 5,000 kr. Norges Kommunalbanks 4 % obl. 1934 med en kursvinst å kr. 200. Nom. 3,000 kr. Hammarforsens Kraft A.-B:s 5 % obl. 1930 har konverterats till 3 % obl. 1939 med en kursförlust å kr. 30. Nom. 5,000 kr. i Stockholms stads 2 $\frac{3}{4}$ % obl. 1939 inköptes den 15 juni till en kurs av 100 $\frac{1}{2}$ %, men såldes enligt Styrelsens beslut redan den 1 nov. med en kursförlust å kr. 962:50. Vidare ha nom. 2,000 kr. Aseas 3 % obl. 1939 inköpts till 101 %.

Det sammanlagda bokförda värdet å Sällskapets obligationer uppgår till kr. 159,557:50.

Enligt Styrelsens beslut har under innevarande år en del av Sällskapets medel placerats i aktier. Så ha 20 aktier i Uddeholms A.-B. den 15 april inköpts till en kurs av 131 kr. per aktie och ytterligare 30 aktier i samma bolag den 14 nov. till en kurs av 124 kr. Den 29 nov. inköptes 20 aktier i Stora Kopparbergs Bergslags A.-B. till en kurs av 260 kr. Det sammanlagda bokförda värdet å Sällskapets aktier uppgår till kr. 11,540.

På grund av den rådande osäkerheten å lånemarknaden ha även vid detta

räkenskapsårs slut ganska stora belopp fått kvarstå å bankräkningar eller tillsammans kr. 23,043:28.

Även under år 1939 ha utgifterna överskridit inkomsterna, varför reservfonden minskats med kr. 2,105:76.

Uppsala den 16 jan. 1940.

NILS E. SVEDELIUS.

Svenska Linné-Sällskapet skattmästare.

STAT FÖR SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPET FÖR ÅR 1940.

Inkomster:

Räntebärande kapital:

a) Obligationer:

	Kapital.	Ränteavkastning.
K. Sveriges Stadshypotekskassas 4 1/2 % obl. 1933 (nom. 80,000 kr.)	80,600:—	3,600:—
Holmens Bruks och Fabr. A.-B:s 4 % obl. 1936 (nom. 5,000 kr.)	5,012:50	200:—
Hellefors Bruks A.-B:s 4 % obl. 1935 (nom. 5,000 kr.) A.-B. Stjernfors-Ställdalens 3 1/4 % obl. 1937 (nom. 7,000 kr.)	5,100:—	200:—
Sveriges Allm. Hypoteksbanks 3 % obl. 1937 (nom. 3,000 kr.)	7,000:—	227:50
Hammarforsens Kraft A.-B:s 3 % obl. 1939 (nom. 3,000 kr.)	2,985:—	90:—
K. Sveriges Stadshypotekskassas 4 1/2 % obl. 1930 (nom. 10,000 kr.)	3,015:—	90:—
Sveriges Allm. Hypoteksbanks 4 % obl. 1931 (nom. 2,000 kr.)	10,150:—	450:—
K. Sveriges Stadshypotekskassas 4 1/2 % obl. 1932 (nom. 5,000 kr.)	1,950:—	80:—
Svenska Statens 3 1/2 % obl. 1933 (nom. 20,000 kr.) Svenska Statens 3 1/2 % obl. 1934 (nom. 3,000 kr.) .	5,100:—	225:—
Kramfors A.-B:s 4 % obl. 1934 (nom. 4,000 kr.) . Göteborgs stads 3 1/2 % obl. 1935 (nom. 5,000 kr.) .	19,500:—	700:—
Svenska Sockerfabr. A.-B:s 3 1/4 % obl. 1936 (nom. 5,000 kr.)	2,970:—	105:—
Allm. Svenska Elektr. A.-B:s 3 % obl. 1939 (nom. 2,000 kr.)	4,080:—	160:—
	5,075:—	175:—
	5,000:—	162:50
	2,020:—	60:—
	Kr. 159,557:50	6,525:—

b) Aktier:¹

50 st. Uddeholms A.-B. (6 kr. per aktie)	6,340:—	300:—
20 st. St. Kopparbergs Bergsl. A.-B. (10 kr. per aktie)	5,200:—	200:—
	Kr. 11,540:—	500:—

¹ Under förutsättning av samma utdelning som under år 1939!

c) Å bankräkningar	600:—	
Årsavgifter av ledamöter	3,500:—	
Statsbidrag till årsskriften	1,200:—	
För sålda publikationer	100:—	
Inträdesavgifter till Linnémuseet m. m.	600:—	
Summa inkomster Kr. 13,025:—		

Utgifter:*Tjänstemännens löner.*

Sekreterare	600:—	
Skattmästare	600:—	
Redaktör	600:—	1,800:—

Allmänna omkostnader.

Renhållning	180:—	
Försäkringspremier	800:—	
Kostnader för sammanträdena	300:—	
Utskylder	230:—	
Diverse	200:—	1,710:—

Linnéträdgården.

T. f. föreståndaren för trädgården	250:—	
Trädgårdsförmannen	3,300:—	
Hyra av bostad åt honom	300:—	
Daglönare	1,000:—	
Material, reparationer, körslor m. m.	300:—	
Växter, frakt m. m.	150:—	
Uppvärmning och belysning i gamla orangeriet	125:—	5,425:—

Linnémuseet.

Uppvärmning, belysning och telefon	175:—	
Städning och rengöring	250:—	
Extra vakthållning under söndagar samt semester- vikarie åt vaktmästaren	175:—	600:—

Årsskriften.

Tryck	2,700:—	
Oförutsedda utgifter m. m.	300:—	3,000:—

Avsättning till fonderna.

Linnéfonden ($\frac{1}{4}$ % å kapitalbehålln.)	278:20	
Viktor N. Baumbachs fond ($\frac{1}{2}$ % å kapitalbehålln.)	56:29	
Basil H. Soulsby's fond (1 % å kapitalbehålln.)	11:38	345:87

Oförutsedda utgifter	144:13	

Summa utgifter Kr. 13,025:—

Uppsala den 16 jan. 1940.

NILS E. SVEDELIUS.

Svenska Linné-Sällskapets skattmästare.

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1939.

Undertecknade av Svenska Linné-Sällskapet utsedda revisorer få efter verkställd granskning av styrelsens förvaltning och räkenskaper under år 1939 avgiva följande berättelse.

Sällskapets inkomster och utgifter samt dess ekonomiska ställning framgå av skattmästarens till styrelsen avgivna berättelse, till vilken vi härmed få hänvisa.

Räkenskaperna äro omsorgsfullt förda och försedda med vederbörliga verifikationer. De ha enligt bifogat intyg siffergranskats av kamrer TH. BÄCKSTRÖM. Sällskapets tillgångar i form av värdehandlingar, banktillgodohavanden och kontanter ha inventerats utan anmärkning. Tillgångarna synas oss placerade på ett fullt betryggande sätt.

Sällskapets samlingar äro liksom tidigare brandförsäkrade för 200,000 kr., Linnébiblioteket jämte tillhörande bokhyllor för 50,000 kr., lagret av Sällskapets skrifter för 7,000 kr. samt samlingarna inbrottsförsäkrade för 200,000 kr. Revisorererna ha förvissat sig om att samtliga försäkringar äro i kraft.

Kommittén för Linnéhusets restaurering har under året avslutat sitt arbete och reviderats av oss, vilken revisionsberättelse av Sällskapet godkänts.

Styrelsens protokoll för år 1939 ha genomgåts utan anmärkning. Av styrelsen fattade beslut ha i vederbörlig ordning verkställts.

Då såväl skattmästaren som styrelsen med nit och skicklighet handhaft Sällskapets angelägenheter och främjat dess intressen, få vi sålunda på grund av vad vid revisionen förekommit föreslå, att Sällskapet beviljar styrelsen och skattmästaren full och tacksam ansvarsfrihet för den tid revisionen omfattar.

Uppsala den 22 maj 1940.

CARL G. ALM.

JOHN AXEL NANNFELDT.

BERÄTTELSE

ÖVER RESTAURERINGEN AV LINNÉHUSET OCH INREDNINGEN AV
LINNÉMUSEET, AVGIVEN AV RESTAURERINGSKOMMITTÉN.

Undertecknade, som på uppdrag av Svenska Linné-Sällskapets styrelse haft att låta utföra restaurerings- och inredningsarbetena i Linnéhuset, få härmed efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Sedan Kunglig Majestät genom beslut av den 7 december 1934 beviljat Sällskapets ansökan om ett anslag av 50,000 kronor av lotterimedel, kunde man skrida till restaureringens verkställande. För ändamålet hade ytterligare erhållits ett anslag av Uppsala Kaféaktiebolag om 3,000 kronor, avsett att användas för uppvärmningsanordningar i byggnaden.

Vid sammanträde den 23 februari 1935 — då det meddelades att enligt styrelsens tidigare lämnade medgivande ett antal 1700-talskakekuglar från Ekolsund inköpts med användande av sistnämnda medel — uppdrogs åt kommittén att uppgöra restaureringsplan att föreläggas styrelsen till godkännande. Kommittén bemyndigades att för ändamålet påkalla biträde av antikvarien ERIK LUNDBERG,

som redan vid den förberedande utredningen, jämte intendenten S. WALLIN, gått styrelsen tillhanda. Den 28 april blev det av kommittén framlagda förslaget av styrelsen godkänt, och det beslöts att detta skulle för fastställelse översändas till vederbörande myndigheter. Sedan dessa samtliga, Uppsala Universitet, Riksantikvarieämbetet och K. Byggnadsstyrelsen, förklarat sig intet ha att invända, skulle kommittén ha att verkställa planen, och de för ändamålet anslagna medlen skulle ställas till dess förfogande. Till restaureringsarbetets ledare utsåg styrelsen antikvarien LUNDBERG.

Före husets övertagande av Sällskapet skulle syn å detsamma äga rum. Sedan denna verkställts, därvid Sällskapet företrädde av bibliotekarien SAMZELIUS, och myndigheternas yttranden inkommit, kunde kommittén skrida till utförandet av sitt uppdrag.

Arbetet påbörjades med en nödvändig befunden grundförstärkning, vilken utfördes av byggnadsfirman Anders Diös enligt ett avgivet kostnadsanbud, som av kommittén vid sammanträde den 1 juli godkändes. Vid samma tillfälle beslöt kommittén uppdraga åt sin medlem bibliotekarien SAMZELIUS att fungera som företagets ekonom med fullmakt att omhändervärd och bokföra medlen. Som kulturhistorisk kontrollant antog kommittén amanuensen fil. lic. NILS SUNDQUIST med ett månatligt arvode av 400 kronor. Arbetet kom sedan att bedrivas så, att SAMZELIUS å kommitténs vägnar utövade den ekonomiska ledningen, under det dagskontrollen över arbetenas utförande åvilade SUNDQUIST, vid behov i samråd med LUNDBERG.

Under sommarmånaderna 1935 kunde den yttre restaureringen i huvudsak genomföras, varpå arbetet fortsattes med byggnadens inre. För samtliga byggnadsarbeten anlätades firman Diös. Vissa mera krävande arbeten med målningskonservering uppdrogos åt konservatorn RINGDAHL, som enligt kommitténs beslut vid sammanträde den 13 oktober 1935 uppbar ett arvode av 375 kronor i månaden. Övriga målningsarbeten utfördes av firman Bröderna Lindgren. Våren 1936 kunde restaureringsarbetet betraktas som i huvudsak avslutat.

För museets inredning saknades emellertid ännu medel. Sedan sådana erhållits genom mellankomst av tvenne bland styrelsens medlemmar, kunde i mitten av februari 1937 även detta arbete igångsättas. Det leddes av amanuensen SUNDQUIST under samråd med intendenten WALLIN och bedrevs så, att det var avslutat till den 30 maj, då museet kunde invigas i samband med firandet av Sällskapets tjuguårsminne.

Sedan Uppsala Universitet beviljat Sällskapets ansökan om ett anslag om kronor 3,285 för bestridande av arbetskostnaden vid uppförandet av ett plank mot Svarbäcksgatan jämte staket mellan förgården och trädgården ävensom ställt trävirke till förfogande, uppdrog styrelsen vid sammanträde den 3 april åt kommittén att verkställa även detta arbete. Detta kunde avslutas till Sällskapets vårsammankomst den 28 maj 1938. Arbetet kontrollerades av kapten W. GYLLENCREUTZ, vars däröver avgivna besiktningsutlåtande bilägges.

Vid nämnda sammanträde beslöt styrelsen, att jämväl avsyning av Linnéhuset skulle verkställas av kapten GYLLENCREUTZ. Denna ägde rum den 15 november 1939 i närvaro av ombud för firman Diös samt tvenne av kommitténs medlemmar. Protokoll över förrättningen bilägges.

Över de under restaureringsarbetets gång gjorda iakttagelser, som äro av vikt för kännedom om husets historia, ha av amanuensen SUNDQUIST noggranna anteckningar förts, belysta med talrika fotografier. Han har därjämte i Sällskapets Årsskrift, årg. 1937 och 1938, givit en skildring av husets historia.

Till husets fasta inredning har som gåva erhållits följande:
av friherre LOUIS DE GEER, Leufsta: tvenne sandstensöverstycken till öppna spisar.

av disponenten J. O. PETTERSSON, Länna bruk: en grön sjuttonhundredtalskakelugn.

av disponenten NILS STERNER, Uppsala-Ekeby bruk: kakel till en för vinds-våningen avsedd elektrisk kakelugn. Denna har ännu ej kunnat uppsättas.

En del för museiinredningen erhållna möbler o. d. uppräknas i redogörelsen för museet i Årsskriften 1937.

Planen för värmeanläggningen i huset har kostnadsfritt uppgjorts av civilingenjören O. STURZENBECKER, avseende elektrisk uppvärmning, vartill Uppsala stadsfullmäktige beviljat Sällskapet fri tillgång till elektrisk energi. Den elektriska installationen såväl för uppvärmning som ljus har utförts av firman G. Kärnes Elektrotekniska Byrå.

Restaureringsarbetets ekonomi framgår av bifogade tablå. Såsom av denna visas har företaget kunnat avslutas utan förlust tack vare en gåva av ingenjören ANDERS DIÖS.

Uppsala den 20 november 1939.

RUTGER SERNANDER.

SIGURD WALLIN.

ARVID HJ. UGGLA.

JONAS L:SON SAMZELIUS.

REVERSAL.

Inkomster:

I. Mottagit av Svenska Linné-Sällskapets skattmästare:			
1.	¹⁶ / ₉ 1935 lotterimedel	50,000:—	
2.	²² / ₁₁ 1933 Kafébolagets anslag	3,000:—	
3.	²⁷ / ₅ 1937 en stiftare av Linnémuseet (genom Fries och Bellander)	5,000:—	58,000:—
II. Direkta inkomster enligt kassaboken:			
1.	³¹ / ₁₂ 1937 försäljning av kakelugn	500:—	
2.	Räntor	656: 50	1,156: 50
III. Byggnadsing. Diös, avgift som stiftare av Linnémuseet (enligt styrelsebeslut den ²³ / ₁₁ 1939)			
		4,833: 10	
			Summa kr. 63,989: 60

Utgifter:

Enligt kassaboken			
Ing. Diös vid slutlikviden:			
	Avstätt 10 % å gjorda likvider	2,898: 21	
	» likvid för räkningar	1,934: 89	4,833: 10
	¹⁴ / ₁₁ 1939 inlevererat till skattmästaren kontant	277: 75	
			Summa kr. 63,989: 60

Av ovanstående av Svenska Linné-Sällskapets skattmästare mottagna medel har Kafébolagets anslag å kr. 3,000 redan den 27 dec. 1936 tagits i anspråk för avvecklandet av det förskott å tillsammans kr. 3,500, som byggnadskommittén enligt styrelsens beslut erhöll för inköp av antika kakelugnar från Ekolsund den 15 dec. 1934.

Uppsala den 20 nov. 1939.

JONAS L:SON SAMZELIUS.

LINNÉHUSETS RESTAURERING OCH INREDNINGEN AV LINNÉMUSEET 1935—1939. REDOVISNING FÖR EKONOMIEN.

Inkomster:

Anslag av lotterimedel	50,000:—
Anslag av Uppsala Kafébolag	3,000:—
Stiftare av museet (genom prof. Fries och disp. Bellander)	5,000:—
Stiftare av museet (Byggnadsing. A. Diös)	4,833: 10
Försäljning av kakelugnar	500:—
Räntor	656: 50
	Kronor 63,989: 60

Utgifter:

Ledaren av restaureringsarbetet	800:—
Kulturhistoriske kontrollanten	5,400:—
Byggmästaren (29,571: 19 + 4,833: 10)	34,404: 29
Konservatorn	3,050: 60
Målaren	5,442: 29
Rörledningsfirman	1,042: 03
Elektriska anläggningar	2,813: 29
Kakelugnar med uppsättning	4,683: 40
Möbler	968: 55
Montrer och reparation av möbler	1,091: 48
Diverse (därav bl. a. papper och böcker 162: 50, Foto- grafering 217: 88, Glasmästaren 433: 25, Smiden 210: 50, Ritningsarbete 480: —, Gardiner och linne m. m. 380: 07, Tapeter m. m. 232: 45, Monterings- arbete 150: —, Städning 93: 85, Diverse materialier och transporter 632: 92)	4,015: 92
Till Sällskapets skattmästare inlevererade överskottsmedel	63,711: 85
	277: 75
	Kronor 63,989: 60

Uppsala den 20 nov. 1939.

JONAS L:SON SAMZELIUS.

REVISIONSBERÄTTELSE

ÖVER RESTAURERINGSKOMMITTÉNS FÖR LINNÉ-HUSET RÄKENSKAPER
OCH EKONOMISKA FÖRVALTNING.

Undertecknade, utsedda att revidera Svenska Linné-Sällskapets ekonomiska förvaltning, få härmed avgiva följande berättelse över granskning av restaureringskommitténs för Linné-huset räkenskaper.

Vid revisionen ha vi tagit del av styrelsens protokoll, i vad de angå restaureringen, restaureringskommitténs protokoll och dess berättelse av den ²⁰/₁₁ 1939, kapten W. GYLLENCREUTZ' besiktningsprotokoll den ²/₆ 1938 och den ¹⁵/₁₁ 1939 samt kulturhistoriske kontrollantens, landsantikvarien NILS SUNDQUIST, dagböcker, ritningar, färgskisser och fotoarkiv.

Den av kommitténs ekonom, bibliotekarien J. L:SON SAMZELIUS, förda kassaboken jämte tillhörande verifikationer har siffergranskats av fru MAJA LIDFORSS, vars intyg med tillhörande P. M. bifogas. De å vissa räkningar upptäckta smärre feladderingarna synas icke böra föranleda någon åtgärd. Kassaboken har befunnits förd med reda och klarhet och alla utgifter äro vederbörligen verifierade. Kassaboken har vidare jämförts med kontoutdrag från Upsala Sparbank, där tillgängliga medel varit placerade.

Restaureringskostnaderna framgå av den av ekonomen upprättade redovisningen av den ²⁰/₁₁ 1939.

För restaureringen har Sällskapet haft till sitt förfogande ett anslag av lotterimedel å kr. 50,000:—, ett anslag av Uppsala Kafébolag å kr. 3,000:—, varjämte tvenne medlemmar i Sällskapet lämnat ett tillskott om vardera kr. 2,500:— och byggnadsingenjör A. Diös vid slutuppgörelsen ingått som stiftare av Linné-museet. Med inkomster för en försåld kakelugn, räntor m. m. uppgå inkomsterna till kr. 63,989:60.

Utgifterna fördela sig på följande sätt: antikvarien E. LUNDBERG såsom ledare av restaureringsarbetet kr. 800:—, landsantikvarien N. SUNDQUIST kr. 5,400:— såsom kulturhistorisk kontrollant, konservator RINGDAHL kr. 3,050:60, byggmästararbeten kr. 34,404:29, måleriarbeten kr. 5,442:29, rörledningsarbeten kr. 1,042:03, elektriska arbeten kr. 2,813:29, kakelugnar och uppsättning av dessa kr. 4,683:40, möbler och andra inventarier samt flyttnings- och transportkostnad m. m. kr. 6,075:95. Utgifterna belöpa sig alltså till kr. 63,711:85.

Restaureringsarbetena ha sålunda kunnat utföras inom ramen av de tillgängliga medlen och ett överskott å kr. 277:75 har inlevererats till Sällskapets skattnästare.

Till den lyckade ekonomiska utgången bidrager att en del för Sällskapet intresserade personer lämnat gåvor in natura.

Revisorerna vilja vitsorda den skicklighet och det intresse, varmed restaureringskommittén och de av dem tillkallade experterna verkställt den krävande restaureringen av Linné-huset samt inredningen och ordnandet av Linné-museet.

Revisorerna föreslå därför att Sällskapet uttalar ett särskilt tack till restaureringskommittén, dess experter samt byggmästaren.

På grund av vad vid revisionen framkommit få revisorerna sålunda föreslå Sällskapet att bevilja restaureringskommittén för Linnéhuset och särskilt dess ekonom, bibliotekarien JONAS LILSON SAMZELIUS, full och tacksam ansvarsfrihet.

Uppsala den 22 november 1939.

JOHN AXEL NANNFELDT.

C. G. ALM.

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS STYRELSE.

Professor ROB. E. FRIES,
Ordförande för 1941.

Professor emeritus R. SERNANDER,
Vice ordförande för 1941.

Övriga styrelsemedlemmar:

Valda för åren 1939—1941:

Disponenten P. BELLANDER, professor T. LAGERBERG, överbibliotekarien
A. GRAPE.

Suppleant: Andre bibliotekarien J. L:SON SAMZELIUS.

Valda för åren 1940—1942:

Professor O. T. HULT, professor emeritus Sv. MURBECK, andre bibliotekarien
A. Hj. UGGLA, sekreterare och föreståndare för Linnémuseet samt redaktör för
årsskriften.

Suppleant: Intendenten S. WALLIN.

Valda för åren 1941—1943:

Professor E. LÖNNBERG, professor emeritus N. E. SVEDELIUS, skattnästare,
doktor G. NEANDER.

Suppleant: Professor N. VON HOFSTEN.

Vald av Större akademiska konsistoriet i Uppsala:

Professor emeritus R. SERNANDER.

Revisorer:

Professor S. EKMAN och amanuensen C. G. ALM.

Suppleanter: Professor J. A. NANNFELDT och bankkamrer O. ANDERSSON.

NYTILLKOMNA MEDLEMMAR.

BELLINDER, KARIN, Fru, Stockholm.
BERGMARK, GUSTAF, Professor, Uppsala.
BRING, SIGNE, Fru, Stockholm.
DRAKE AF HAGELSRUM, STINA, Fru, Hälsingborg.
EBERSTEIN, GÖSTA, Professor, Djursholm.
HAGBERG, KNUT, Fil. dr, Djursholm.
HJÄRNE, URBAN, Docent, Uppsala.
HYLANDER, NILS, Fil. lic., Uppsala.
INGVAR, SVEN, Professor, Lund.
RICHTNER, NILS, Doktor, Stockholm.
VON STAPELMOHR, STEN, Lasarettsläkare, Norrköping.
SWEDENBORG, JESPER, Revisor, Stockholm.
WALLENSKÖLD-ROTKIRCH, EDVARD, Doktor, Stensböle pr Borgå, Finland.
ÅBERG, BÖRJE, Fil. lic., Uppsala.
ÖBERG, LARS, Doktor, Göteborg.

Nya medlemmar kunna föreslås till Sekreteraren eller någon av styrelsens medlemmar.

LIPPSALA 1940
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.B.

4055